Стара планина

ПЪТЕВОДИТЕЛ

ЕДИЦИНА И ФИЗКУЛТУРА

Г. ДАНОВ и П. БЕТОВСКИ * ИВ. РАЙКОВ

СТАРА ПЛАНИНА

ПЪТЕВОДИТЕЛ

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО „МЕДИЦИНА И ФИЗКУЛТУРА“
СОФИЯ * 1958

I-J астоящата книга е пръв опит за пътеводител на най-голямата и много често посещавана планина в нашата страна. Тя има за задача да подпомогне туристите и любителите на нашата природа при излетите им в Стара планина.

В пътеводителя са дадени кратки сведения за произхода нс. планината, нейните граници, по-важните туристически обекти, маршрути, изходни пунктове за излети и хижи.

За улеснение нс туристите към книгата са поставени маршрутни скици и една голяма скица на цялата планина.

Редактор Виолета Севова
Художествен редактор Евгени Босяцки
Технически редактор Иван Димитров
Корица Стефан Сърмабожов
Коректор Милка Иванова

Дадена за набор на 23. IX. 1958 г. Подписана за печат на 12. XL 1958 г«.
Печатни коли 12-09 Издателски коли 10*16
Формат 59|84|16 Тираж 4060
Темат. № 951 Издат. № 285 Лит. група II-8
Книжно тяло 3-30 лв. Подвързия 1-80 лв.
Цена 6'55 лв. по ценоразписа от 1955 г.

Държавно издателство „Медицина и физкултура“, пл. „Славейков“ Н
Печатница „Профизда т“, бул. Дондук JB № 82 — София
Поръчка № 175 8

ПРЕДГОВОР

Стара планина е най-голямата планина в родината ни. Проснала се от югославската граница на запад до бурното Черно море на изток на близо 600 км, тя разделя нашата страна на две части: Северна и Южна България.

Заемайки централно' място, тя е не само важен орохидрографски възел с огромно значение, но е и тясно свързана с хилядолетните борби на нашия народ за освобождение. В дни на тежки изпитания тя е била закрилник на нашия народ, а в дни на свободен живот тя му е предлагала несметните'си надземни и подземни природни богатства.

Тя е люлка на нашето Възраждане. Нейните дълбоки долини и потайни усои са били убежище за нашите хайдути и славни партизани. От нейните високи върхове се откриват прекрасни панорами на всички страни. Затова интересът към Стара планина е бил винаги голям. Този интерес все повече се засилва с мощното развитие на туристическото движение у -нас. Нейните долини и проломи, нейните хайдушки поляни и партизански обекти, нейните високи върхове представляват прекрасни места за туризъм.

Все по-често* млади пътешественици бродят из дебрите на родния Балкан за изучаване на неговите исторически места, природни красоти и богатства.

Настоящият пътеводител има за задача да подпомогне туристите, любителите на природата и младите пътешественици при пътуването им из Стара планина за нейното опознаване и изучаване.

В пътеводителя са дадени общи сведения за Стара планина, кратки описания на по-важните туристически обекти. маршрутите до тях и панорамата, която се разкрива при пътуването и от обекти е.

При. маршрутите се е държало сметка да се даде цялостно описание на маршрута по билото на Стара планина от Ком до Емине като най-дълъг, най-интересен и най-

труден за преминаване. Посоката при отделните маршрути не е дадена с градуси, тъй като пътеводителят е предназначен за масово използуване, а не само за специалисти, които си служат с компас.

Общата част за Стара планина е написана от Д. Димитров.

Разделът от[1] Белоградчишките скали до Златишко-Тетевенска Стара планина, от Тревненска планина до Вървишка планина и от Дъскотна до Емине включително е написан от Георги Данов.

Разделът от в. Вежен до в. Ботев е написан от Пъшо Бетувски.

Разделът от в. Ботев до в. Бузлуджа и от Върбишки проход до Дъскотна е написан от Иван Райков.

Пътеводителят за Стара планина като първо издание не е лишен от грешки, затова авторите ще приемат с голяма благодарност всяка бележка и указание, дадени за неговото допълване и подобряване.

От авторите

СТАРА ПЛАНИНА

Морфографски Стара планина започва на запад с уединения в. Връшка чука и след като образува широко отворена на север дъга, достига брега на Черно море при н. Емине. В сегашния си вид Стара планина се е оформила след претърпяването на редица планинообразувателни процеси през сравнително кратък геологичен период. Установено е, че образуването на главната старопланинска верига и на Предбалкана е протекло[1] почти едновременно, но при различен интензитет на нагъване. Най-силно са се нагънали онези пластове, които са се намирали в най-дълбоката част на геосинклиналата, т. е. най-мощните наслоения. Силата на нагъването постепенно отслабвала в направление юг-север, за да замре някъде в Дунавската равнина.

Въпреки това единство на процесите при образуването на старопланинските вериги въз основа на редица белези от геоморфоложки и геоложки характер Стара планина се разделя на Главно старопланинско било (Главна старопланинска верига) и на Предбалкан. Освен това (въз основа на морфохидрографски белези) старопланинската верига се подделя на три части: западна, средна и източна.

От юг Стара планина е добре очертана чрез редица котловинни полета: от Софийско' поле на запад до Сливенско и Поляновградско поле па изток. С малки изключения в западната и източната си част склоновете на планината се спускат твърде стръмно' към Задбалканските полета. Особено стръмни са южните склонове на Стара планина в нейната централна част. Обратно, северната граница на Главното било не е така добре очертана. Според проф. Ж. Гълъбов[1] Главното старопланинско било се отделя от Предбалкана с граница, която следи линията: на запад надлъж-

[1] Физическа география на България, учебник за учителските институти, под редакцията на Ж. Гълъбов, 1956 г.

ните долини на горните течения на р. Лом и Огоста. След това границата продължава по надлъжната долина, която започва от западния край на Врачанската планина, пресича р- Искър между Зверино и Елисейна и очертава южната граница на Ботевградската котловина. Оттам на изток границата минава през Етрополската котловина и най-горното течение на р. Бели Вит, след, което пресича най-горното течение на р. Осъм, като очертава от юг Троянската котловина. След, това границата пресича Янтра на юг от Габрово и достига долинното разширение на р. Белица. След като очертае южната ограда на Еленската котловина и Герлово, границата преминава през Ришката котловина, пресича долината на р. Луда Камчия при с. Аспарухово и по р. Двойница достига брега на морето при с. Обзор.

На север от така очертаната граница се издигат по-ниските вериги и ридове на Предбалкана. Поради напредналото разрушаване на повечето' от най-северните гънки на Предбалкана границата му с равнината на места почти не личи. Общо взето, тя започва по северното подножие на Рабишката могила, минава на север от Белоградчишкия венец и след като пресече последователно р. Лом на север от Ружинци и Огоста при с. Владимирово, достига Искър при с. Чомаковци. На изток границата достига р- Вит при с. Садовец, пресича р. Осъм при с. Александрово и след това по северното подножие на Деветашкото плато достига долината на р. Росица при Бяла Черква. На изток тя следи известно време долината на Росица., а след това продължава по течението на Голяма река-, р. Врана, пресича южния край на Провадийското плато и по течението- на р. Провадийска достига долното течение на Камчия и Черно море.

В така очертаните си граници Стара планина има дължина от 555 км, средна ширина (заедно с Предбалкана) около 50 км и обща площ 26 720 кв. км. От тази площ на Главното старопланинско било- се падат 10 993 кв. км и на Предбалкана — 15 727 кв. км (данните са взети от посочения вече учебник).

Различията в надморската височина между Главната верига и Предбалкана са твърде значителни. Така, докато средната височина на Главното било се равнява на 735 м, то тази на Предбалкана едва достига 370 м.

Главната старопланинска верига, която е твърде ясно очертана в земеповърхно отношение, както

и по структура, представлява гръбнакът на старопланинската система. Като се проследи обаче Главното било от запад на изток, в него се разкриват значителни различия < т морфоструктурен характер, въз основа на които географите я подделят на споменатите вече три главни части.

Западната част на Главната старо планинска верига започва от Белоградчишкия проход и от своя страна се подделя също на няколко дяла. Най на северозапад се издига Светиниколският дял, който представлява тясно постепенно повишаващо се на югоизток било, достигащо до в. Хайдушки камък (1721). В източната част на този дял започва р. Лом. На югоизток от Светиниколската седлонина се издига най-мощната в Западна Стара планина Чипровско-Берковска планина. На много места тя достига 200 м (в. Миджур 2168 м и в. Ком 2016 м). Въпреки голямата си височина билото на Чипровско-Берковската планина е силно заоблено и на места (при в. Копрен и Сребърна) достига ширина 5—6 км.

Северните склонове на Стара планина в този й участък са много стръмни. При все това те са обрасли с хубави букови гори, а в Чупренска планина се срещат и иглолистни гори. Освен това в подножието на Берковска планина вирее при естествени условия и питомният кестен. Билото на планината в по-голямата си част е лишено от едра растителност, а е покрито предимно- с ливадна растителност.

Сравнително голямата надморска височина и добрата зелесеност откъм север дават възможност в тази част на Стара планина да се образуват многоводни потоци. Оттук води началото си р. Огоста и някои от притоците й. В района на прохода Петрохан голяма част от тези води бяха уловени в специални изравнителни басейни и се използуват за добив на електроенергия- По' своя замисъл това е твърде оригинален и остроумен хидроенергетически строеж.

Източно от Петроханската седловина започва Козница. В нея се издига скалистата група на Тодорини кукли с най-голяма височина 1785 м. На север Козница се спуска много- стръмно към Вършецката котловина и с. Бързия. От Кознишкия дял водят началото си буйните планински рекички Бързия и Ботуня, десни притоци на Огоста. На юг Козница продължава със силно заравнено било, високо средно около 1200—1300 м.

На юг от надлъжните долини на р. Нишава, която тече на запад, и на р. Искрец, която тече на изток, се издигат Чепан и Мала планина. Мала планина е по-ниска и със силно окарстено било.

По на изток западният дял на Стара планина се прорязва изцяло от величествения пролом на р. Искър- Проломът представлява дълбоко всечена в снагата на планината кривуличеща долина, изпълнена с причудливи долинни и ерозионии форми. Общата дължина на пролома между Курило и Зверино е около 40 км. Искърският пролом се е образувал в резултат на ерозивната дейност на р. Искър в продължение на дълъг геологичен период, и то едновременно с образуването на старопланинските гънки. Има основание да се предполага, че образуването на пролома е било[1] подпомогнато- и от разсядането на известни участъци по неговото протежение.

На изток от пролома — до Ботевградската седловина (Арабаконашки проход) се простира Мургашкият дял на Главното било с най-висок в. Мургаш (1687) и най-ниска част — Ботевградската седловина (965). Мургашкият дял се разделя от своя страна на две части от долината на Батулийската река. Северният клон на Мургашкия дял от своя страна също се състои от две части: „Ржана планина, чийто най-висок връх Козница (1637) почти достига височината на Мургаш и Голяма планина с в. Издремец. Южният й клон, известен с името Софийска планина, огражда откъм север част от източния дял на Софийската котловина., Ржана е един от дяловете на планината със силно заоблено било въпреки много стръмните му северни склонове. Това личи особено добре, когато наблюдаваме планината отдолу, откъм Ботевградско поле. Ржана е един от най-залесените дялове на Мургашката част от Главната верига. На север, почти до подножието си, склоновете й са покрити с хубава букова гора. Значително по-оголени са южните склонове на Мургашкия дял. С изключение на някои долини и околността на в. Мургаш планината почти няма гори по южния си склон. На места се наблюдават дори и опороени участъци.

Източно от Ботевградската котловина се издига билото на Етрополската планина. Тук билото на планината е плоско и затревено. За сметка на това склоновете му, особено тези, които са обърнати на юг, са много стръмни. На места южният склон е оголен и се разкриват скални уча-

стъци. докато почти целият северен склон е залесен. Особено хубави са неговите букови гори по склоновете на. речните долини. Етрополският дял се издига най-високо при в. Баба 1789 м.

От в. Мургана на изток Главното било на планината изменя своята посока на североизток. Между Ботевградската котловина и Етрополско^ поле се разпростира мощно разклонение на Главното било — Било планина. От юг между Камарската и Златишката котловина се издига известният праг Г ъ л ъ б е ц, който свързва Западна Средна гора, е Етрополска планина[1].

Средната част на Главната старопланинска верига започва от Златмшкия проход на запад и се простира до прохода Вратник на изток. Този дял от Главното било> се отличава с извънредно стръмните си. южни склонове и най-високите върхове в цялата планина. На север склоновете са по-полегати в средните височини. В по-големите си височини обаче те са също така много стръмни, но са нарязани много по-дълбоко от речни; долини. Оттук водят началото си. едни от най-го лемите реки на Стара планина — Вит, Осъм, Росица и Янтра.

По-високата част от северния склон на планината поради ерозивната работа на реките е наделена на редица ридове с твърде заравнени била и добре залесени склонове. Горите са предимно букови.

Между Златишкия проход на запад и Рибаришкия проход на изток се простира Златишко-Тетевенският дял, който се отличава със значителна абсолютна височина въпреки заобленото си и покрито с ливади било. В Златишко-Тетевенския дял се издигат върховете на Свищиплаз (1889), Паскал (2029), Вежен (2198). В района на в. Паскал северният склон на планината е много стръмен. Тук в изветрелите гранитно-диоритни пластове са се образували дълбоки и стръмни ровини, наречени „улеите“, по които през снежните зими, се срутват лавини. От северните склонове водят началото си Бели и Черни Вит. Южният склон е също много стръмен. Той е беден на едростъблени го»

[1] Златишкият проход се приема за пръв път като източна граница на Западна Стара планина в учебника по Физическа география на България за учителските институти, излязъл под редакцията на Ж. Гълъбов, 1956 г. За подобно определяне на тази граница загатва и Е, Бончев в учебника си Геология на България.

ри, поради което е по-опорен и дълбоко нарязан от ровини и поройни долини. Южно от в. Вежен започва напречният праг Козница, който свързва Стара планина с Централна Средна гора.

От Рибаришкия проход па изток се издига Троянско-Калоферската планина, която е най-висока от Главната старопланинска верига. Източно от Троянския проход планинското било се издига над 2000 м. Тук са и най-високите върхове на планината: в. Левски (2166), в. Ботев (2376), Е. Равнец (2021), в. Триглав (2276). Но стръмните северни откоси на Козята стена и Триглав вирее старопланинският еделвайс.

Непосредствено на изток от в. Ботев води известната Русалийска пътека, която минава покрай х. „Тъжа“ на 1560 м височина и се сг.уска към Калофер. Русалийската пътека свързва долината на р. Видима с гр. Калофер.

Северните склонове на Калоферско-Троянската планина са добре залесени. Сг тях водят началото си реките Осъм, Видима и Росица (над гр. Севлиево- р. Видима и Росица се сливат и образуват една река с името Росица).

Най-силно впечатление от този дял на планината правят стръмнините северно от в. Ботев, по които се спускат известните водопади пръскала и много стръмният южен склон на в. Равнец, който се издига над Карловско поле. Реките, които- се стичат към Карловско поле и Калофер, образуват на много места високи прагове. Особено величествен е известният тесен и дълбок каньон Джендема. който все още не е напълно обходен във всичките му части. Някои дялове на Джендема представляват твърде привлекателни обекти за посещение от по-опитни и тренирани планйнари.

Въпреки голямата си височина и на места твърде остър релеф, общо взето, Главното било на планината и в този й дял е твърде заоблено. На места то представлява обширни ливади и е лишено напълно от каквито и да е гори. Само тук-таме като отделни „китки“ виреят иглолистни или букови гори.

Троянско-Калоферската планина се свързва със Средна гора (Сърнена гора) чрез Кръстецкия праг, който лежи на изток от гр. Калофер.

На изток от изворната област на р, Росица Главното старопланинско’ било започва постепенно да се снишава. Между Яоенската (Химитлийската) седловина (1170) и

Прохода на републиката (Хаинбоаз — 680) се простира ■билото на средно високата и заоблена в билната си част Шипченско-Тревненска планина. По-скалисти са само върховете в съседство с Шипченския проход (1200): в. Столетов (Св. Никола) и Хаджи Димитър (Бузлуджа). На изток от в. Бедек билото на планината е добре залесено. В южния склон на главното било са всечени дълбоките долини на Мъглишка река, Буругценска река и р. Радона. От северната страна е развила своята изворна област р. Янтра и десните й притоци Дряновска река и р. Белица.

Източно от Прохода на републиката започва Еленско-Твърдишката планина. Тя се простира от в. Вратник на изток. На това място билото на планината се понижава още повече. Най-високият му в. Чумерна, който се издига на изток от Твърдишкия проход, достига само 1536 м. В тази част билото и склоновете му са много добре залесени. Преобладават буковите тори особено по северните склонове и закътаните влажни долини на реките.

На юг от Еленско-Твърдишката планина се отделят плоски планински ридове с височина 1000—1200 м. Височината им на места се доближава до тази на Главното било.

От северните склонове на Еленско-Твърдишкия дял води началото си р. Лефеджи, приток на р. Янтра.

Източна Стара планина. За разлика от западната и средната част на Главното старопланинско било, които представляват величествена планинска верига, Източна Стара планина се разделя на няколко части от долината на р. Луда Камчия, която се насочва на изток и се влива направо в Черно море. Източният дял на Стара планина, включен между седловината Вратник (Железните врата) на запад и Черно- море на изток, има дължина 155 км.

Освен Главното било от прохода Вратник в югоизточно направление -се простира южното било — отклонено- от главното било на Източна Стара планина. То служи за южна ограда на басейна на р. Луда Камчия и Хаджийска река. Южното- било е наделено- на отделни планински ридове. На запад се издига скалистата Сливенска планина с в. Българка 1181 м и прочутите Сини камъни. На изток се издигат по-ниските Стидовска планина и Гребенец, чиито най-високи върхове едва надминават 1000 метра. По на изток най-високите им точки едва достигат 500 м. Източно

от Маришкия проход се издига безлестната Карнобатско-Айтоска планина, която постепенно приема хълмист характек към брега на Черно море. Цялото южно било на Източна Стара планина носи общото име Удвои.

Главното било па Източна Стара, планина, известно с името Матор планина, първоначално се насочва на североизток. Преди да достигне в. Емине на брега на Черно- море, то приема източно направление. Западната му част, известна под името Котленско-Върбишка планина, се спуска твърде стръмно- на север. На места склонът преминава в стръмни OTKOGH, изградени на варовикови скали: откосите при Тиханка, Урушката стена и Злостен. На юг от Котленско-Върбишката планина се спущат разклонения, в някои от които се издигат върхове, високи повече от 1000 м (в. Разбойна 1128).

Източно от Върбишкия проход Главното Старопланинско било- се понижава отново и около Ришкия проход височината му става по-малка от 800 м. На изток от пролома на Луда Камчия се простира широката и плоска Еминско-Камчийска планина. На север тя се спуска полегато към долината на р. Двойница, докато- южните й склонове са много стръмни. Еминската планина свършва на брега на Черно море при в. Св. Илия (386). Този завършък на Еминската планина към Черно море е широко известен под името нос Емине. Гледан от морето, н'. Емине има твърде импозантен вид, а косо наслоените му пластове му придават особена прелест.

Известни части от Еминско-Камчийската планина са заети от хубави дъбови гори, между които тук-таме се издигат стволовете на вековни дървета.

Долината на р. К а м ч ия. Важно място в твърде разнообразния, макар и нисък и предимно с меки очертания източен дял на Стара планина заема Камчийската долина и особено нейната най-долна приморска част, известна под името Лонгозът. Тази част на Камчийската долина представлява запълнен в неотдавнашното геоложко минало лиман.

Речните наноси са образували обширна, равна и богата на подпочвени води крайречна низина, сред която лениво влачи своите води р. Камчия. При високи води и особено- след морска буря, когато устието на реката се затлачва с пясък, реката бързо повишава нивото си и залива големи пространства от низината. Подобни разливи не са

еднократни, поради което части от Камчийската долина са заблатени през голяма част от годината.

Благодарение на обилната влага и тлъсти наносни почви в Камчийската долина (Лонгозът) се е развила буйна и разнообразна растителност. Наред с красивите тревисти и овивни растения е израснала буйна и ценна гора от брястови, ясенови и др. дървета, които са източник на много ценна дървесина.

Предпланини на Стара планина (Предбалкан). Предпланините на Стара планина лежат на север от Главното старопланинско било. На отделни места Предбалканът се е разпрострял твърде много и неговата ширина надминава два пъти ширината на Главната старопланинска верига.

В земеповърхно отношение Предбалканът представлява редица по-ниски или средно високи на места силно насечени от реките ридове, които, общо взето, са разположени успоредно на главната верига на планината. Въпреки голямата си наряздност и наличието на много напречни и надлъжни долинни врязвания и проломи пред,планинските ридове имат добре очертани била. При пътуване от север на юг през Предбалкана, особено при пресичането му по долината на Вит, Осъм или Янтра, споменатите била се сменят едно с друго, подобно на театрални кулиси.

На едни места ридовете на Предбалкана са напълно отделени от Главното било, а на други: се сливат тясно с него. Врачанската планина например се свързва с Кознишкия дял от Главното било чрез Дружевската седловина. Именно в онези части, където връзката между Предбалкана и Главното било е най-тясна, се намират и най-високите върхове на Предбалкана.

Предбалканът също се дели на три части: западен, среден и източен.

Западната част на Предбалкана започва на запад с в. Връшка чука (692). След чувствително понижаване северозападно- от с. Киряево билото на Предбалкана отново се повишава в южна и югозападна посока, за да образува внушителния гребен на рида Бабин нос с най-вйеок в. Бабин нос (1108). В района западно от Белоградчик, там, където започва р. Арчар, Бабин нос се разпада на няколко клона, като опира тясно до Главното било. Тази връзка става в района на Белоградчишкия проход при с. Салаш.

На изток от Бабин нос и Ведерник се издигат уединените ридове Рабишка могила и Белоградчишки венец. Рабишката могила е известна главно с голямата и красива пещера Магурата и с Рабишкото езеро, разположено в северното й подножие. Както пещерата, така и езерото и големият карстов извор Рабишко врело, който извира в южното подножие на Рабишката могила, представляват интересни карстови феномени, с каквито е богат Предбалканът. Пещерата Магура доскоро представляваше и твърде интересен туристически обект, който се посещаваше масово.

На изток от Салаш започва силно нарязаният и накъсан от денудацията и течащите води Ведернишки дял, който па югоизток продължава чак до долината на р. Лом. Ведернишкият дял е особено интересен със своя стъпаловиден изглед в частта му на югозапад от Белоградчик. При залез слънце тази част от Ведерника създава илюзия, че се намираме пред очертанията на величествена планинска верига.

Между Главното старопланинско било и Ведернишкия рид лежат ерозионните поленца на Чупрене и Горни Лом,, образувани в горното течение на р. Лом и притоците й.

Белоградчишкият венец се издига почти на север от гр. Белоградчик. Името си този рид носи от характерната форма на скалните откоси, образувани при разрушаването на варовиковата кора, която някога е покривала цялата антиклинала. Между Венеца и Ведерника в ядката на разрушената предишна структурна форма (антиклинала) са се разкрили триаски пясъци и конгломерати, които са послужили като основа за моделирането на чудни скални форми и силуети. Това са прочутите Белоградчишки скали, които по красота и оригиналност представляват един от редките природни паметници в Европа. На своите чудни скали дължи голямата си известност иначе малкият градец Белоградчик.

Скални откоси като тези на Белоградчишкия венец се срещат и на други места в Предбалкана и представляват една от характерните особености в неговия пейзаж..

На изток от малкия пролом на р. Лом започва така наречената Широка планина. Ридът Широка планина е най-висок в западната си част и при в. Типчин достига 941 м. Веренишкото било е по-ниско, като в най-високата си част едва достига 652 м. Широка планина заедно с Веренишки рид образуват северната ограда на надлъжната долина на

р. Огоста почти до над Михайловград. При Михайловград реката потича на север, като отделя Веренишкия рид, известен още с- името Веренишко бърдо, от ниския и заоблен рид Пъстрина.

На югоизток между Пъстрина и Врачанската планина се простира обширна хълмиста земя, насечена от дълбоките долини на преминаващите през нея рекички. На това, място веригите на Предбалкана като- че ли изчезват.

Северно- от Пъстрина се издига ниският, разсечен през средата от р. Огоста, Владимировски рид. С малката си височина и заоблени форми той едва се откроява в околния пейзаж. На югоизток в равнината личат контурите и на Боровaнската могила.

По-интересен е релефът между Боровaнската могила от север и Врачанската планина от юг, където- се издигат уединените възвишения Веслец (781) и Милин камък.

Както Веслец, така и Милин камък се налагат в околния пейзаж със своя релеф. Веслец се издига непосредствено над, Врачанско поле, като служи за негова северна ограда. На изток към долината на р. Искър Веслец се разпада на два дяла, които постепенно се снижават и заоблят, за да се загубят сред околния хълмист релеф.

Южно от Врачанско поле се издига стръмно над полето Врачанската планина. Вилната част на планината е изградена от плосконаслоени триаски варовици, които на места са силно окарстен. Преобладаването на варовиковите скали дава възможност за скулптираното от страна на денудацията и ерозията на твърде остри форми в релефа. Типичен пример представляват Вратцата, наподобяващи колосален портал, през който си проправя път малката Згориградска рекичка. Тук се е образувала и красивата пещера Леде-ника.

Между пролома на р. Искър от запад и долината на р. Малък Искър от изток се издигат последните възвишения от западната част на Предбалкана. Това са Ботевградските предпланини (Гола глава, Лъкавишки рид), които служат за северна ограда на Ботевградската котловина. Ботевградските предпланини са силно насечени от долините на реките Бебреш и Правешка река, които образуват проломи в тяхната снага. От друга страна, южните им склонове, които са почти лишени от едростъблена растителност, са силно опороени.

Западната част на Предбалкана свършва с дълбоката долина на р. Малък Искър, която служи за негова източна граница до вливането си в р. Искър.

Важна роля в преоформяне релефа на западния дял на Предбалкана се пада на ерозивната дейност на р. Лом и Огоста и тяхната обширна мрежа от по-малки или по-големи притоци, както и на р. Искър между Лакатник—Зверино и Чомаковци.

От западния дял на Предбалкана водят началото ни някои от по-малките притоци на р. Дунав — Тополовица, Видбол, Арчар, Скомля, Цибрица и Скът.

Средна част на Предбалкана. На изток от р. Малък Искър, а след вливането й в р. Искър на изток от неговата долина започва средната част на Предбалкана. На изток Средният Предбалкан се простира до долината на Стара река. Това е най-просторната част на Предбалкана. Най-северният дял на тази част от Предбалкана започва с Маркова могила (285), след което продължава в хълмистите височини между р. Вит и Осъм, за да получи по-изразени очертания едва в Деветашкото плато, разположено на изток от долината на р. Осъм. На запад от долината на Осъм по-изразителни орографски очертания има така нареченият Слатински венец. На юг от разгледаните възвишения следва обширен хълмист пояс, чиято обща височина едва видимо расте от север на юг. Известна острота релефът придобива в долините на реките, които на места имат характер на тесни и скалисти проломи. Такава е долината на р. Панега, южно от Луковит, на Вит — на юг от с. Садовец, на Каменна - северно от Угърчин, на Осъм — около гр. Ловеч и др.

На югоизток от Деветашкото плато, приблизително от района на язовир „Ал. Стамболийски“, започват Търновските височини. Те представляват части от една нова антиклинала, която' е най-характерна на север между гр. Търново и с. Самоводене. В Търновските височини са всекли: дълбоко своите долини р- Росица и Янтра, Особено типична е долината на р. Янтра при Търново и на север от града. Докато при Търново реката образува чудни меандри сред околните скали, то на север от двете й страни са се надвесили откосите на разсечените от дейността на реката варовикови пластове. Тези откоси силно наподобяват гигантски крепостни стени, с които като че ли са опасани високите скалисти плата, разположени от двете страни на до-

лината. Част от тези стени (венци) личат и на север — Камъка над Горна Оряховица и др.

Още по на юг се издигат гребените на Угърчинско-Ловешко-Севлиевските височини. Те започват на запад от долината на р. Малък Искър, преминават северно от с. Абланица, пресичат р. Вит южно от с. Торос и продължават на юг от Угърчин (рида Кичера). Северно от линията Микре-Абланица—Българене се издигат Ловчанските височини, които продължават в Севлиевските височини. Последните лежат на север от Севлиевско поле (Кормянски рид, Крушевски баир). На изток Севлиевските височини секат долината на Янтра южно от Търново. Редицата Угърчинско-Ловчанско-Севлиевски височини се пресичат от долините на реките Каменица, Осъм, Росица и Янтра, които образуват красиви проломи. Особено величествени са проломите на Каменка на юг от Угърчин, на Осъм - южно и около Ловеч, на Росица — северно от Севлиево и на Янтра - па юг от Търново.

В тази част на Предбалкана са образувани от ерозивната дейност на левите и десните притоци на главните реки интересни моноклинални гребени, които придават особена характеристика на релефа в тази част на Предбалкана. (Характерни са моноклиналните гребени от двете страни на Абланската и Българенската долина.)

По на юг минава нова редица възвишения на Предбалкана, които в морфографско отношение твърде много наподобяват Ловчанско-Севлиевските възвишения. Тези възвишения, които носят общото име Микренски височини, започват южно от изворите на Глава Панега, продължават във височините, разположени на юг от Абланската и Българенската долина, и височините, разположени южно от с. Пенчо Славейков, и чрез рида Стражата, разположен между Севлиево и Дряново, достигат до с. Златарица — Еленско.

Микренските възвишения са силно насечени от старопланинските реки Осъм и Янтра. Общата им височина е пого-ляма и на отделни места надминава 700-800 м. В източната част на Севлиевско поле, току над шосето Севлиево—Габрово, се издигат стръмните откоси на разрушаващата се варовикова .мантия в синклиналата на две съседни гънки на Предбалкана (сега напълно разрушени). Тези стръмни скални откоси са наречени твърде сполучливо от местното население Витите стени.

По на юг, като се започне от долината на р. Малък Искър, се издига най-мощната от Предпланинските редици на Стара планина. Най на запад се издигат ридовете Драгоица-Лисец. Последните на изток от долината на Вит преминават във Васильовската планина, в която се намира най-високият връх на Предбалкана — Васильов връх (1490 м). На изток към същата редица принадлежат височините, разположени на север от Троянската котловина и Острецко-Кръвенишката котловина с височините около Габрово и Трявна. След това възвишенията от същата редица, известна още с името Тетевенско-Габровска предпланинска редица[1], ограждат от север Еленската котловина, за да изчезнат в поречието на Стара река.

Източната част на Предбалкана започва от долината на Стара река с рида Лиса планина (1054), който се отделя от Главното старопланинско било наблизо до изворния район на р. Тича. В северна посока Лиса планина постепенно се понижава, като на север от шосето, което свързва Омуртаг с Търговище, преминава в Преславско -Драгоевски височини (724). Тези височини се разсичат от долината на р. Голяма Камчия и Брестовска река. Югоизточно от Голяма Камчия Преславско-Драгоевските височини постепенно[1] се снижават и преминават в ниски ридове. Тези ридове служат за южна граница на Камчийската долина.

На места Източният Предбалкан свършва рязко към Дунавската равнина (северното[1] подножие на Преславската планина) или постепенно (при плоското Лиляковско плато).

Между Лиса планина от запад, Преславско-Драгоевските височини от север и Котленско-Върбишкия дял на Главното старопланинско[1] било от юг лежат Герловската и Ришка котловина, характерни със своя хълмист релеф. От Герлово събира водите си р. Тича.

На запад от Лиса планина по горното течение на Стара река и Голяма река се намира хълмистата и обрасла с гори местност Сланник.

---

[1] Физическа география на България, учебник за учителските институти, под редакцията на Ж. Гълъбов, изд. „Народна просвета“. 1956 г.

Произход на Стара планина

Стара планина е главна съставна част от планинската система на Балканидите, които се състоят от Северобългарската (Мизийска) плоча, от предпланините на Стара планина (Предбалкан), от Главната старопланинска верига и от Средногорието (в Средногорието се включва освен Средна гора още Лозенската планина, Витоша, Люлин и др.).

В сегашното си състояние Стара планина представлява сравнително младо планинско, образувание. Благодарение на това тя е запазила почти напълно верижната си форма, получена в резултат на млади планинообразователни процеси. В това отношение тя се отличава много от така наречените дънерни планини, които са претърпели големи видоизменения в своята геологическа история под влиянието на разрушителните външни сили.

Старопланинската, система в зависимост от условията за нейното образуване и характера на формите й принадлежи към Алпо-Хималайската планинска система и е резултат на Алпийския тектонски цикъл. Този цикъл според геолозите започва от началото на т р и а с а. Главните структурни форми на планината (антиклинали и синклинали) се създават към края на средния еоцен. Покъсно цялата нагъната система на Стара планина започва бавно да се издига. Това издигане, което продължава и в наши дни, дава възможност на Стара планина да се оформи като висока планинска верига.

Установено[1] е също така, че предпланинските гънки са образувани едновременно с нагъването на главните гънки на планината.

Планинообразуватедните процеси, които допринасят за непрекъснатото преоформяне на Стара планина и Предбалкана, продължават и в наши дни. Това се изразява както в неусетни и много бавни движения, така и в резки ексцесии. Такъв е случаят с Търновското земетресение отпреди 45 години, Софийското земетресение от средата на миналия век и др.

Във връзка с геоложкото развитие на Стара планина се намират полезните рудни и нерудни изкопаеми, разкрити на различни места в нейната снага. На запад в гънките на Белоградчишката, Берковската и Свогенска антиклинала са разкрити антрацитни каменни въглища. Тези на-

ходища, които се разработват предимно в района на Своге и по-слабо около с. Стакевци — Белоградчишко, представляват тънки и силно нагънати въглищни пластове. В средната част на Стара планина се срещат находища на черни каменни въглища. Те образуват така наречения Балкански каменовъглен басейн. Каменовъгленитe пластове се разпростират от Габрово' до Сливен. Поради по-късни тектонски движения тези пластове са нагънати, накъсани и на места надебелени до 15 м. Обикновената им дебелина обаче е около 1,5 м. Черни каменни въглища се срещат още под Връшка чука, с. Лесидрен Тетевенско, с. Голяма Желязна - Троянско, Източна Стара планина и др.

Рудни изкопаеми се срещат в Чипровско-Берковската планина: пирит, магнетит, сидерит, галенит и др. Железорудни находища в големи количества са открити и по южните склонове на Софийска Стара планина — находището при с. Кремиковци, а на магнетит — в Шипченско-Тревненската част на планината.

В Стара планина се срещат и няколко минерални извора: при Вършец, с. Шипково — Троянско, с. Сливек — Ловчанско и др. По отношение на минералните си извори Стара планина далече отстъпва на Южнобългарските планини. Освен това, с изключение на извора при с. Вършец, минералните извори са студени.

Според нашите геоморфолози[1] сегашният релеф на Стара планина е резултат на вертикалните движения в земната кора и на денудационните и ерозивни процеси, протекли през неогена и кватернера. Допуска се, че през горния миоцен планината е представлявала обширна денудационна заравненост, която е пресичала палеозойските ядки на главните гънки и антиклиналите на Предбалкана. Част от тази денудационна повърхнина и сега, след издигането си, заема някои от най-високите райони на Стара планина. Това е онази заравненост, която може да се проследи почти навсякъде и е така характерна за високото било на Стара планина.

Наличието на миоценската денудационна повърхнина по най-високата част на планината показва, че съвременният твърде величествен вид на старопланинското било се е получил едва след миоценския геологичен период. Издигането е засегнало както Главното старопланинско било,

[1] Цитираният учебник по физическа география на България.

така и Предбалкана - от север и Средногорието от юг. Едновременно с настъпилото' издигане реките Искър и Луда Камчия са всекли дълбоко своите проломи, които представляват днес едни от най-величествените й съвременни форми. Заедно с настъпилото общо издигане обаче част от южния склон на Главното старопланинско било се огъва силно, като образува твърде изтеглени флексурни гънки, които днес служат за северна ограда на задбалканските котловинни полета. На места в резултат на тези движения са се получили дори разседни откоси, които придават днешния стръмен характер на част от същите северни оградни склонове.

От своя страна Предбалканската част на Стара планина се състои от редица успоредни гънки. Въпреки влиянието на денудационните процеси част от предбалканските гънки са запазили своите форми. Това се дължи на варовиковата броня, която предпазва първичните структурни форми от бързо разрушаване. И действително в онези места, където тази броня по една или друга причина е била отнесена, съответната гънка е била подложена на твърде интензивно изветряне. Голямо участие в разрушаването' на първичните структурни форми на Предбалкана вземат също така и реките, които водят началото от Главното било, както' и техните леви и десни притоци.

В Предбалкана е развит така наречениият инверсен спрямо тектониката релеф. Такова възвишение представлява плоският рид южно от с. Микре (Ловчанско), от двете страни на който са образувани долините на Абланишка река и Суха река. Най-характерно възвишение от този вид представлява възвишението Стража а, разположено на изток от Севлиевско поле.

Климат. Планинският климат се отличава с известни особености, като по-големи валежи, по-продължителна зима, по-силни ветрове, понижено атмосферно налягане, понижение на температурите с увеличаване на височината и др. Изтъкнатите особености на този климат[1] се дължат както на по-голямата надморска височина, така и на непосредственото влияние на планинските форми и на самите планини като цяло върху атмосферните процеси и явления. В това отношение особено значение има също така общата форма и големината на планината. Така например планините със събрана форма упражняват това влияние по един начин, верижните планини по друг и т. н. Посоче-

ните особености на планинския климат, както и влиянието на планините върху климатообразуващите процеси, се отнасят до голяма степен и за Стара планина.

Особено значение за климата на планината, а наред с това и за климата на част от територията на България, има верижният характер на планината, от една страна, и значителната височина на нейното било в западната и средната й част, от друга.

Както е известно, Стара планина преминава като гръбнак през територията на България от югославската граница до брега на Черно море. По този начин тя се изправя като значителна орографска преграда както срещу атмосферните циркулации със северна, така и срещу такива с южна компонента. Особено силно се чувствува това влияние срещу нахлуващите въздушни маси откъм северозапад, североизток и югозапад.

Северозападните нахлувания най-често се съпровождат с нахлуване на океански въздух, североизточните — предимно с нахлуване на континентален въздух, а югозападните - с нахлуване на топъл морски въздух или на сух тропичен въздух. Във връзка с това и влиянието на Стара планина, а оттам и самото развитие на времето ще бъдат различни.

Преносът на въздух откъм северозапад причинява силно влошаване на времето в областта на Предбалкана и по северните склонове на Главната старопланинска верига. Влошеното време се изразява в продължително заобличаване, обилни валежи и силни ветрове по билото па планината. През лятното полугодие се развива мощна купеста облачност, разразяват се силни гръмотевични бури и падат поройни валежи, а често и градушки. Още се помни стихийното наводнение в долината на р. Росица от края на м. юни 1939 г., причинено от подобен валеж в района на в. Ботев. На подобни валежи се дължи наводнението в Елена няколко години по-късно, както и редица прииждания на старопланинските реки, които причиняват по-големи или по-малки пакости. През студеното полугодие, обратно, валежите са предимно от сняг. Поради орографското влияние на планината[1], което се изразява в задържане и принудително издигане във височина на настъпващите въздушни маси, падат обилни снеговалежи. Тъй като

[1] Същото влияние важи и за летните валежи.

изваляванията обикновено се придружават и с ветрове, на много меота се образуват големи снегонавеища. Особено големи маси сняг се натрупват по заравненото било на планината и защитените поляни по нейните склонове.

Североизточните нахлувания обикновено се съпровождат от по-големи застудявания що снеговалежите са послаби. Не са редки случаите, когато пада съвсем оскъден сняг. Само когато подобно нахлуване се развива успоредно с преместването на някои от средиземноморските циклони през Егейско море по посока на Черноморския басейн, в района на Стара планина могат да паднат обилни снеговалежи. Такива валежи са продължителни и образувалата се снежна покривка надминава един метър.

Нахлуването на топъл морски въздух откъм югозапад причинява снеговалежи главно по южния склон на планината. Обратно, поради спускането на този въздух от север валежите отслабват, а понякога и дори спират по северните склонове и в района на Предбалкана. В такива случаи се наблюдава друго характерно явление: по северните склонове и в района на Предбалкана настъпва силно затопляне (фьон) и падналият преди това сняг започва бързо да се топи. При южни ветрове снегът става мокър и тежък, а на някои места, където са се натрупали големи снежни маси и стръмнината на склона е голяма, започват да се срутват лавини.

Южни ветрове с подобен характер могат да се появят през цялата зима, но те са най-често явление в началото на сезона (обикновено началото на декември) и края на сезона (обикновено края на март). В тези периоди съществува твърде реална опасност от лавини - обстоятелство, което в никакъв случай не бива да се пренебрегва.

Положението на планината и височината на нейното главно било е причина в Стара планина да падат едни от най-големите годишни валежи в страната. Като богат на валежи се очертава районът на Петрохан, където годишният валеж (среден) надминава 1000 мм, а максималният валеж е достигнал 1668 мм (.1937 г.). В района на х. „Амбарица“ максималният валеж е още по-голям (1871 мм — 1944 г).

Снежната покривка в планината се установява по-рано, отколкото в заобикалящите я равнини. Тя се образува най-напред по най-високите части на планината и постепенно се спуска към нейното подножие. За частта с надмор-

ска височина над 1600 м снежната покривка се установява към средата на м. октомври, а между 1200—1600 м - към средата на ноември.

Друг важен климатичен елемент са ветровете. Особено голямо значение имат[1] силните и продължителни ветрове. Когато тези ветрове са съпроводени и със снеговалеж (снежни виелици), пътуването в планината е особено тежко и рисковано. Високите билни части на Стара планина се отличават със силни, а понякога и бурни ветрове. Те биват най-често със северна или с южна компонента. Северните ветрове преобладават през преходните сезони (есента и пролетта), а южните - в началото и края на зимата. През останалите сезони честотата на същите ветрове намалява и, което е по-важно, тяхната продължителност е по-малка. Така например през лятото силните ветрове в повечето случаи са свързани с преминаването на гръмотевична буря, след което затихват. Съществува и друга особеност във ветровата циркулация на Стара планина. Когато' по нейното било се появят силни северни (северозападни или североизточни) ветрове, то след непродължително време такива ветрове се появяват и по нейните южни склонове, и в подножието й. Това са известните ветрове в Сливен, Твърдица, Енина, Златица, Курило и др. Обратно, при южни ветрове последните се проявяват като силни освен по билото още и в района на Предбалкана.

Районът на в. Ботев се отличава като място на едни от най-силните ветрове в цялата планина.

Друг важен елемент на планинския климат са температурите. Благодарение на по-голямата си надморска височина, по-голяма залесеност и богатство на води планините се отличават с по-прохладен климат през топлото полугодие. Обратно на очакването ни, през студеното полугодие планините не се отличават с най-ниски температури. В България например абсолютният минимум на температурата е наблюдаван в Трън (—38'3), а не на някой от най-високите ни върхове. Това се дължи на липсата на температурни инверсии по високите части на планините. Ако разгледаме обаче средните месечни температури на някои от високопланинските станции в Стара планина, ще видим, че средните месечни температури в планината са значително по-ниски, отколкото тези в равнината. Причината се крие в по-голямата честота на дни с ниски температури.

БЕЛОГРАДЧИШКИТЕ СКАЛИ

Белоградчик и неговата околност са надарени е рядко природна красота. Градът е кацнал на тесен рид, който свързва Ведерник с Белоградчишката столова планина, наречена Венеца. Рядко има у нас град, от който да се открива толкова обширна и дивна панорама, както от Белоградчик. Оттук на юг и югоизток се вижда цял лабиринт от планини — Широка планина, Язова и Старият балкан. На запад и северозапад погледът прехвърля Връшка чука и Видинското поле и се устремява към Източно-Сръбските планини, а на североизток - към величествените Южни Карпати. От самия град започва борова гора, която постепенно се снишава на изток, а на юг от нея се издава скалист нос —- Мислен камък, който е гордостта на Белоградчик.

Но не панорамата е славата и украсата на малкия Белоградчик още преди Освобождението, е останал очаговата околност. Те са неповторима игра на природата и оставят незабравимо впечатление у всеки, който е имал щастието да посети този край.

Френският пътешественик Бланки, който е посетил Белоградчик още преди Освобождението, е останал очарован от дивната природна красота на причудливите Белоградчишки скали. „Току-що бяхме излезли от Белоградчик - казва Бланки — ненадейно се разкри пред погледа ни невиждана картина. Ний бродихме из преплетени теснини, оградени с яркочервени скали с най-живописни форми. Тези уединени или групирани скали изглеждаха ту като- египетски обелиски, ту като огромни сталагмити или чудно приличаха на животни, кораби и къщи. Те бяха наредени от двете страни на пътя като дървета в алея и над високите им върхове се виеха орли. Нито прочутите теснини Олиул в Прованс, нито проходът Панкорба в Пиринеите, нито най-дивните планини в Тирол и Швейцария биха могли да се сравнят с онова, което видях в България при Белоградчик“.

Белоградчишките скали заемат обширно пространство. Те са червено и розово обагрени пясъчници. Много години пясъкът им бавно се е измивал и долните пластове се оголвали. Някои от скалите достигат до 150 м височина. През течение на вековете природата е изваяла от тях чудни скални форми, на които населението е дало спо-

лучливо най-различни наименования — Адам и Ева, Свинксът, Конникът с девицата, Ученичката, Хайдут Велко, Мадоната. Монасите и др. Някои от скалите приличат на приказни замъци с фантастично назъбени кули.

Особено красиви са Белоградчишките скали, когато се наблюдават откъм шосето, идващо от Михайловград. Веднага след излизането от Долни Лом започват да се очертават причудливите им форми, които с всеки изминат километър стават все по-интересни и по-интересни. Човек придобива впечатление, че се намира в някакъв приказен замък, където разтварящите се една след друга врати разкриват все по-приказни и по-красиви неща. Гледката завършва със скалната група Магаза, западно от града, където централно място заема грандиозната скала Борич, за която съществуват чудни предания.

В този фантастичен каменен свят е живописно разположен Белоградчик. Той е възникнал през турско време до стара крепост като важно селище на пътя през Светиниколския проход от Княжевац и Пирот за Белоградчик. Турците са оценили стратегическото му значение, затова са подновили старата крепост и укрепили града. В турско време градът е бил цветущ. След Освобождението той запада. Едва след Девети септември при народната власт той отново започва да се оживява. Той все по-често се посещава от туристи и любители на природата заради редките му природни паметници. Градът се развива и като летовище.

Изходен пункт за Белоградчик и Белоградчишките скали е гара Орешец.

МАРШРУТИ

1. Орешец — Белоградчик - 1,30 ч.

От гара Орешец за Белоградчик води шосе (7 км), което минава по долината на Башовец, където е имало старо селище, изчезнало в XVIII в. След Башовец се минава Белоградчишката столова планина.

2. Белоградчик - Ведерник — 2,30 ч.

3. За Белоградчик може да се отиде и от Михайловград, но този път по шосето (около 70 км) е дълъг и трябва да се пътува с превозно средство.

МИДЖУР

Връх Миджур (2168) е най-високият връх в Западна Стара планина. Той се намира в Чипровската планина. По средата на билото му минава границата с Югославия, поради това, макар че е интересен туристически обект, той е малко посещаван. Склоновете на Миджур са покрити с хубави букови и малко' иглолистни гори.

Изходни пунктове за Миджур са Михайловград, Чипровци, Горни Лом.

Село Чипровци се намира на 33 км от Михайловград. То е старо селище, разположено в малка долина на десния бряг на р. Огоста. В миналото се е казвало Кипровец. Известно е като някогашно рударско селище (докъм 1640 г.).

Чипровци взема участие в Чипровското въстание (1688 г.), в Пиротското въстание (1841 г.) и в Белоградчишката завера (1850 г.).

От Чипровци могат да се изкачат върховете Три чуки (1909), Врана глава (1943) и Голяма чука (1978).

МАРШ р У т и

1. Чипровци -- Миджур - 4 ч.

От Чипровци пътят върви по шосе до с. Мартиново и оттам все през гора. Пътуването е трудно, тъй като пътят е стръмен.

2. Горни Лом - Миджур — 4 ч.

До Горни Лом се отива с превозно средство - от Михайловград по шосето през Долни Лом. Оттук нагоре се върви по р. Лом по коларски път. Стига се за 4 ч. до върха.

КОМ

„Оттук окото волно прегради не намира,
вселената пред мен покорно се простира,
душата гордо диша. От тия планини
умът към нещо светло, голямо се стреми“. . .

(Ив. Вазов)

Ком е един от най-забележителните върхове в Западна Стара планина. Всъщност[1] това са два върха: Ком (2016) и Малък Ком (1980). Името Ком значи могила - камен-

на грамада. Отдалеч двата върха изглеждат като грамадни могили, забили високо челата си в небесните простори.

Разпростpял се в Стара планина близо' до югославската граница, Ком открива прекрасна панорама на всички страни. На изток по* билото* на Стара планина хоризонтът е открит до Врачанската планина, Мургаш, Баба и Вежен. На югоизток се вижда Ихтиманска и Панагюрска Средна гора с върховете Бунай, Вратня и Еледжик. На юг са Родопите, Рила с в. Сталин, Витоша, Софийското поле с р. Искър, Люлин, Коньовската планина, Осогово, планините от Краището, а по долината на р. Струма, далеч в синя омара, се показва Беласица. На югославска територия са Сува гора и Видлич, между които се гуши Пиротското поле. На запад и северозапад са Камарата, Черни връх, а по-нататък стои на стража граничарят Миджур. Като на длан се вижда Дунавската хълмиста равнина и погледът се губи далеч на север зад р. Дунав в безкрайната Влашка равнина. При ясно време се вижда р. Дунав, а зиме на хоризонта се синеят Карпатите.

Южните, източните и западните склонове на Комовците представляват обширни пасища, по които пасат многобройни стада. Северните са обрасли с прекрасни букови гори. Високо в северните склонове и седловината Мочурища се срещат иглолистни гори. Оттук водят началото си Гинска река, Височица, Берковска река и др.

Леснодостъпен и с голям обзор Ком и неговата околност представляват особен интерес за туристите и всички любители на природата. На северния склон между Малкия и Големия Ком под Седлото* на 1750 м н. в. в местността Покоя е кацнала х. „Ком“. Тя е двуетажна сграда, построена през 1936-1937 г. от берковските туристи. Тя събира 100—120 души. От хижата се открива хубава гледка особено вечер, когато нощният мрак забули цялата природа и пламнат електрическите лампи на Берковица. Тя представлява добра база за излети и удобен подстъп за изкачване на Ком.

Изходни пунктове за Ком: Берковица и Петрохан.

Берковица (9059 ж.) е един от рядко красивите наши планински градчета, закътан в северните склонове на Западна Стара планина. Разположен в Берковската котловина. в началото на Петроханския проход, Берковица в миналото е бил важен търговски възел. Тук са преми-

навали и почивали керваните със стоки, натоварени на Ломското пристанище и изпращани за София и вътрешността. След свързването на Ломското пристанище с жп линия славата на Берковица като търговски възел залязва.

Днес Берковица се издига и развива като курортно и туристическо селище. Някои стари занаяти, като дърводелство, грънчарство, и днес служат за поминък на берковчани.

Берковица има прекрасна околност, вековни гори, бистри потоци, буйни пъстроцветни ливади и здрав планински климат. В околностите му има много пионерски и ученически лагери.

Недалеч от града е красивата местност Ашиклар, където се издига студентският почивен дом. Берковица е известен като пръв център на малините и кестените у нас.

В 1879 г. тук е бил съдия народният поет Иван Вазов. Оттук той е взел сюжетите за „Грамада“, „Митрофан и Дормидолски“, „Белимелецът“ и др.

Името на Берковица е свързано със славното Септемврийско въстание от 1923 г.

Берковица е крайна станция на жп линия Бойчиновци - Берковица.

МАРШРУТИ-

I. Берковица — в. Ком - 5 ч.

След напускането на потъналия в зеленина град пътят навлиза в рядко красивата долина на р. Шабовица. Лятно време долината е потънала в тучна зеленина.

След това пътят продължава до местността Шабовица, пресича реката в западна посока и по Кривулите на юг през гъста букова гора по стръмен наклон излиза на Горна Курия. Поляните на Горна Курия представляват отлично място за отмора след пътуването по стръмния път из гората. Надясно погледът е прикован от дълбоката долина на р. Берковска, над която Ком е надвесил изполинската си снага. Ниско вдясно се вижда заслонът „Здравченица“.

По-нататък пътят върви в югоизточна посока по слаб наклон през иглолистна гора до х. „Ком“. През клоните на дърветата на изток често се показва каменистият гре-

бен на Щърковица. От х. „Ком“ по пътеката за с. Комщица за 40 мин. се слиза на превала под Малък Ком и оттам за още 40 минути се изкачва на в. Ком.

2. Петрохан — в. Ком - 3 ч.

От Петрохан до Ком се отива за 3 ч. Пътят е много по-лек и удобен от този през Берковица.

При изравнителя на Петрохан пътят навлиза във вековна букова гора и след 20 мин. се излиза на Седлото между върховете Гола глава и Зелена глава. Оттук нататък се върви през гора по удобен, почти равен път все по хоризонтал и било и през Щавена поляна за един час се достига на Торището. От[1] Торището може да се вземе вляво през Боище или вдясно вое по билото. За предпочитане е да се мине вдясно покрай постройките на Клисурската мандра и се тръгне по билото. Тук пътят скоро се загубва из поляните на Клисурския сват, но е открито и посоката е ясно определена. През всичкото време на пътуването пред погледа се откриват красиви гледки, особено на изток и север към Вършец и долината на р. Ботуня. След около 1 ч. пътуване от Торището се излиза на южната страна на в. Малък Ком, откъдето по хоризонтал право на запад се отива до Големия Ком за още 1 час.

3. Комщица - в. Ком — 3 ч.

Пътят върви право на север по долината на р. Височка (Височица), която събира водите си в подножието на в. Ком.

ПЕТРОХАН

Седловината, където шосето София - Лом пресича билото на планината, се нарича Петрохан. Преди години, когато проходът бил важен търговски път и оттук преминавали кервани със стоки, предприемчивият берковчанин Петър Ангелов построил малък хан, в който пътниците се отбивали за почивка и отмора. Петров хан започнал да се нарича „Петрохан“ и добил широка популярност. По-късно той лава името на седловината и прохода.

Петроханският проход се е използувал за преминаване още през римско време. Затова свидетелствуват развалините на римска крепост, кацнала на самия връх на изток от прохода. Петрохан е свързан и с нашата най-нова история. По този път минаха ръководителите на

Септемврийското въстание от 1923 г. Георги Димитров и Васил Коларов. След избухването на въстанието бойните групи на Замфир Попов три дни храбро защищаваха прохода от настъпващата редовна войска от София. Двадесет години по-късно по дебрите и усоите на Петрохан бродеха народни партизани.

По своето местоположение Петрохан (1446) е прекрасна високопланинска седловина с прохладен климат. Отвсякъде е заобиколена с хубави гори. На запад се издигат един срещу друг върховете Гола и Зелена глава, на изток Калето, а на юг Кумичини дупки. Настъпи ли пролетта, Балканът започва да бучи от бързо топящите се снегове. Пенливи поточета разнасят надалеч звънлива песен и той намята своята зелена мантия. През знойно лято> горските поляни се превръщат в пъстроцветни килими от цветя, а в горите се носи дъхът на здравец, ягоди, малини и къпини. Дойде ли есен, Балканът става замислен и тъжен. Постепенно той заменя зелената си мантия с пъстроцветна плащеница и тъгува по изминатото лято. Зиме, припечен на яркото слънце, той почива под дълбоката снежна покривка. Но дойде ли буря, дадат ли си среща ветровете, той става строг, сърдит и мрачен. Целият се забулва в мъгли, бурята извива своя див танец и със странна сила започва да чупи клоните на дърветата.

Петрохан е известен като едно от местата с най-много валежи у нас (В 1937 г. валежите са достигнали до 1668 мм).

Новото време у нас постави своя отпечатък и върху Петрохан. Горската му поляна, векове наред представлявала килим от цветя, е превърната на езеро. Шестметрови яки стени задържат 150 милиона кубически метра вода на една площ от тридесет декара. Тук започва голямата Петроханска каскада — дело на нашето социалистическо строителство. Това е първият изравнител. Чрез два канала се събират водите на голям район от южните склонове на Берковската планина и Козница. Западният канал, наречен Сребърна-Гинска, дълъг 23 км, лъкатуши през скали и канари на 1600 м н. в. в южните подножия на Ком и Малък Ком и събира водите на Сребърна и Гинска и техните притоци —- на брой 32, и (ги отправя на изток в изравнителя, Източният канал ~ Искрецкият - дълъг 18,5 км, преминава през южните склонове на Коз-

кица и събира водите на Искрецката река и нейните притоци и ги отправя на запад в изравнителя.

От изравнителя водата се спуска стремглаво надолу по напорна тръба и раздвижва турбините на ВЕЦ „Петрохан“ - първата централа от каскадата.

След изтичане на централата водите отново се вливат в нов 29-километров канал, който събира водите на 47 малки и по-големи рекички от северните склонове на планината и заедно се спущат надолу по' долината на р. Бързия, за да задвижат втората ВЕЦ „Бързия“. Оттук водите продължават надолу, вливат се в трети изравнител, след което задвижват трета поред електрическа централа — „Клисура“. В недалечно бъдеще се предвижда да се използуват и за четвърта ВЕЦ „Берковица“.

Петрохaнската каскада е наша гордост. За пръв път на Балканския полуостров се променя направлението на реките.

Днес Петрохан и неговата околност могат да бъдат за всеки посетител по нещо - за туриста — многобройни обекти; за художника — прекрасни пейзажи; за поета - вдъхновение; за спортиста - воден спорт; за юношите и пионерите — игра на воля по цветните поляни и за всеки - вяра в могъщото строителство на социализма.

Изходни пунктове за Петрохан: София и Берковица. Пътува се с рейс или друго превозно средство.

МАРШРУТИ

1. София — Петрохан - 2,30 ч.

Пътува се с рейс или друго превозно средство. Павираният път от София напуска квартал Надежда, пресича северозападната част на Софийско- поле и след Костинброд започва да се възкачва по първите склонове на планината. За. един час се стига на Билидие хан, откъдето по стръмни завои, между люлякови храсти се излиза на първата седловина. Наоколо местността е карстова, суха, безводна и пресечена и с характерните вртопи и ями. Някои от големите ями са запълнени и на много места представляват хубави поляни, заобиколени отвсякъде със скали.

След редица завои шосето навлиза в тясната клисура на с. Бучин проход, откъдето надясно се отделя шосето за с. Искрец. По-нататък пътят все повече взема височина. Наближава с. Гинци, сгушено покрай реката в пазвите на

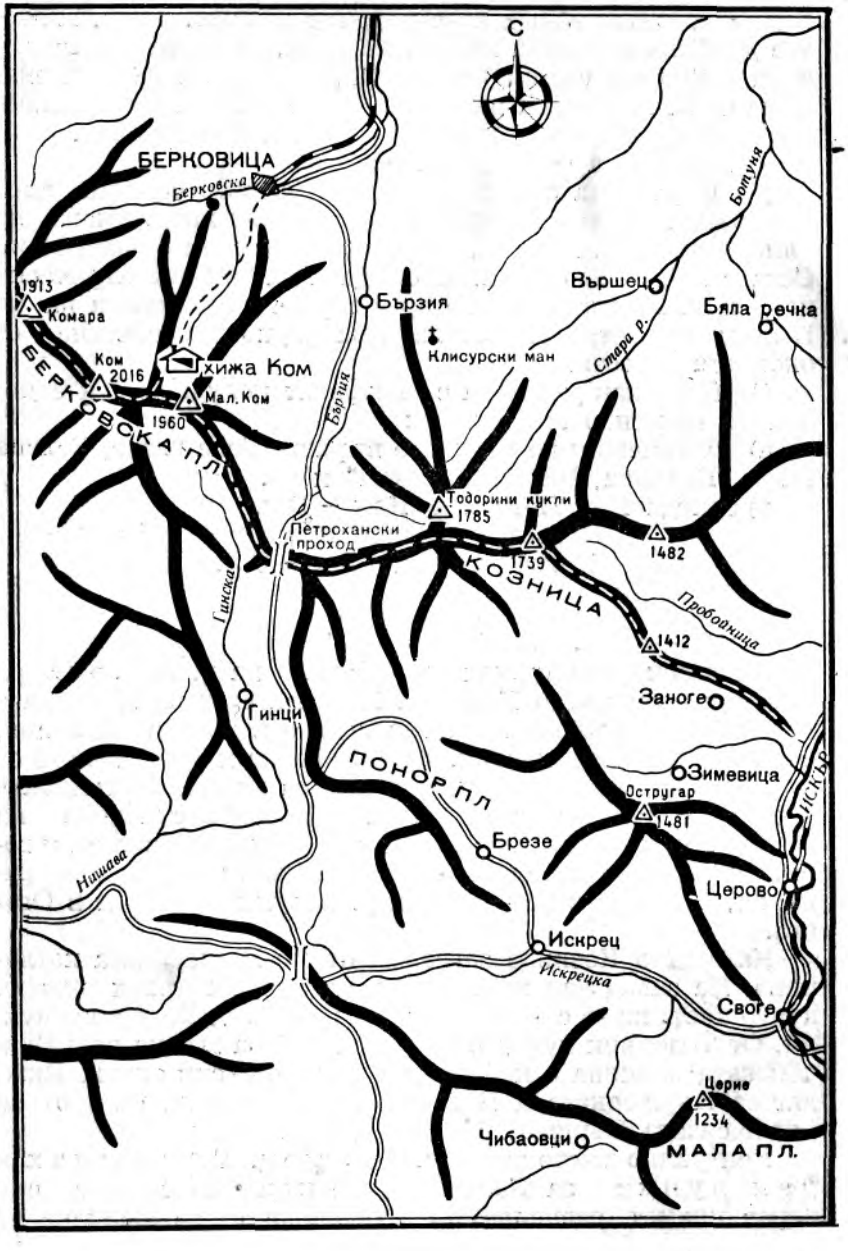
С
БЕРКОВИЦА
Берковска
Ботуня
1913
Комара
Ком
2016
Хижа Ком
Мал. Ком
1960
БЕРКОВСКА ПЛ.
Бързия
Бързия
Вършец
Бяла речка
Клисурски ман
Стара р.
Тодорини кукли
1785
Петрохански проход
1739
1482
КОЗНИЦА
Пробойница
1412
Заногe
Гинска
Гинци
ПОНОР ПЛ.
Зимевица
Остругар
1481
Искър
Брезе
Нишава
Церово
Искрец
Искрецка
Своге
Церие
1234
Чибаовци
МАЛА ПЛ.

Балкана. Пътят върви по стръмни склонове. Долу, вляво, зее дълбоката долина на Гинска река, над която са надвесени грамадни скали. От Гинци панорамата се променя. Чува се вече песента на планинските цотоци. След няколко завои през хубава гора пътят излиза на Петрохан.

2. Берковица - Петрохан - 3 ч.

До- Берковица се отива с влак. Първото селище след Берковица е Бързия. Оттам нагоре пътят продължава по клисурата на р. Бързия, обраснала с хубави букови гори. Сега в нейните пазви бият сърцата на три електрически централи. При пътуването през гората по долината на р. Бързия за Петрохан се изпитва рядко удоволствие от околната красота.

От Петрохан могат да се направят полудневни и еднодневни излети, както следва:

а) полудневни: до околните върхове Гола глава, Зелена глава, Козница, ВЕЦ „Петрохан“ и др.

б) еднодневни: Петрохан—Ком - 3 ч.
Петрохан—Тодорини кукли - 2,5 ч.
Петрохан—Лакатник - 8 ч.

КОЗНИЦА

На изток от Петрохан до дефилето на р. Искър Стара планина носи името Козница. Южната част на Козница е вълнообразна, характерна със своите карстови явления, вртопи, валози и понори. Тя е безводна и гола. Реките се губят в подземни пещери, а горите са малко. По-голямата част от склоновете са пасища. Северните склонове на Козница са стръмни и обрасли с хубави широколистни гори. Оттук водят началото си редица малки и по-големи рекички, които чрез р. Бързия и р. Ботуня се вливат в Огоста.

Като дъга Козница загражда от юг ВършеЦката котловина. На запад над котловината тя изпуща дълги ридове, които завършват с най-високия и красив в. Тодорини кукли. От Тодорини кукли се открива хубава гледка към Врачанската-планина с нейните стръмни отвесни скали. Виждат се Вършецката и Берковската котловини, където се редят селата Вършец, Заножене, Спанчевци и др.

Централно място заема с. Вършец. Главенизходе н пункт за Козница, то е курортно селище със здрав климат, разположено в подножието на Балкана от

двете страни на Стара река. Вършецките минерални бани са известни в цялата страна. През цялата година тук идват непрекъснато нуждаещи се от всички краища на България. Лете в околността средношколци и пионери летуват на лагер.

Вършец има удобни съобщителни средства. С рейс се свързва с Берковица, Враца и Лакатник. Живописен е пътят Лакатник - Вършец.

МАРШРУТИ

1. Вършец — Тодорини кукли - 3,30 ч.

От Вършец се тръгва по шосето за с. Заножене (30 мин.). След Заножене се върви по широка горска пътека на юг и югозапад, която криволичи край малък планински поток. По-нататък пътеката се издига стръмно по самия гръб на рида, който' се спуска от върха чак до селото. Оттук нататък пътеката се промъква през вековни гори, папратови поляни, хвойна и за около 1,30 ч. се стига на последната поляна. Оттук нагоре за около 2 Ч. се стига върхът.

2. Петрохан-Лакатник — 8 ч.

Най-интересен маршрут в Козница е маршрутът Петрохан—Лакатник, който върви по билото на планината. Пътуващият по този маршрут ще има рядкото удоволствие в продължение на 4-5 ч. да се радва на обширен кръгозор на север и юг от Балкана и на изток до Мургаш.

От Петрохан пътят започва от историческата чешма, където през 1923 г. са минали Георги Димитров и Васил Коларов на път за Враца. Отначало през букова гора, а после през борова пътят се промъква нагоре и излиза на първата височина над Петрохан, където има следи от стара римска крепост. Хоризонтът е вече открит. На север е долината на р. Бързия, потънала в зеленина — а на юг се виждат редица вълнообразни възвишения до долината на р. Искрец. Оттук все по билната пътека през Малка Козница се отива на Голяма Козница, където пътят се разделя на две посоки: наляво и север по билото през в. Тодорини кукли и на изток по хоризонтал през в. Дебели рът за Червената локва.

Червената локва е твърде удобно място за почивка след четиричасово пътуване. Тя е равно място на самото

било, откъдето най-добре се наблюдава котловината на Вършец и западната част на Врачанската планина.

От Червената локва пътят изоставя билото и се спуска по долината на р. Прибойница за дефилето на р. Искър. Кръгозорът постепенно се стеснява. Погледът загубва Северна България. Затова пък пътуващият слуша непрекъснато, песента на р. Прибойница и често се заглежда в нейните бистри като сълза вирове, където играе сребриста пъстърва.

Ако се тръгне следобед от Петрохан за Лакатник, нощуването може да стане около изворите на р. Прибойница. И тогава привечер, при хубаво време, когато последните слънчеви лъчи къпят в пурпурна червена светлина Стрешер и цялата Врачанска планина, гледката от Червената локва е величествена.

За долината на р. Искър може да се слезе и през с. Заноге. В този случай от Червената локва се тръгва на юг и по билото на Балдуин се стига на оедловината западно от Щавеля. Оттук в югоизточна посока по добре очертан път покрай ями и валози се стига с. Заноге, откъдето по коларски път се слиза при висящия мост на р. Искър при гара Лакатник.

ВРАЧАНСКА ПЛАНИНА

Врачанската планина се простира на север от централното било на Стара планина. Заключена между най-южните части на Дунавската равнина, долината на р. Ботуня, Вършецката котловина, дълбокото дефиле на р. Искър и Мездренската котловина, тя се спуща стръмно към всички посоки- Отдалеч тя изглежда строга, недостъпна и мощна планина, на много места с отвесни скали и голи каменисти върхове. Особено поразяваща е тя в пролома на р. Искър, където ерозията през вековете като изкусен майстор е образувала скални форми - пирамиди, тераси, десетки метра високи стени, които шеметно, са се надвесили над реката, оглеждат се в нейните води и приковават погледа на всеки пътник. Преминат ли се отвесните скали и се навлезе дълбоко в планината, тя привлича със своя вълнообразен характер от гористи хълмове и ртлини, дълбоки падини и валове, по които се разстилат[1] обширни и сочни ливади.

Врачанската планина има карстов характер. Тя е суха, безводна, слабо прорязана от речни долини и проходи. Много от водите се губят в ямите и понорите, за да се явят като карстови извори и излеят във водите на р. Искър.

Някъде тези подземни течения са изоставили коритата си, а на мястото им са останали големи подземни пещери като Ледника- Пещерата при гара Лакатник и ДР-

Планината крие в недрата си ценни минерални богатства, някои от които са експлоатирани още през римско време. Най-известна е мина „Медна“ (Плакалница). Легендата говори, че това име е свързано с изплаканите сълзи на много скръбни майки, бащи и деца.

Врачанската планина е свързана и с героичния подвиг на Ботевата чета, която, след като преминала река Дунав, след тридневно усилено пътуване и жесток бой с редовната турска войска и башибозук, се промъкнала в Балкана. Тук войводата намерил своята трагична смърт, а четата поела по тесни и стръмни пътеки към долината на р. Искър и дълбоките потайни усои на Мургаш.

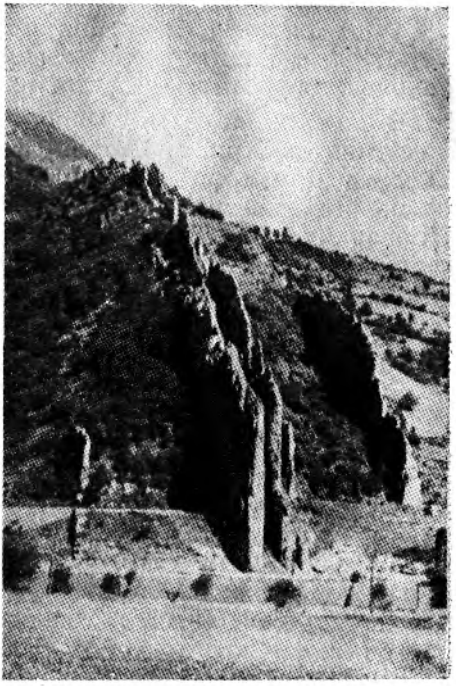

Ритлите при Люти брод

Изходни пунктове: Враца, Паволче, Челопек, Люти-брод, Черепиш, Зверино, Лакатник и др.

Враца е разположен от двете страни на малката Лева река, в самото подножие на северните стръмни склонове на планината, там където Згориградският проход излиза от

своята фуния към откритата Дунавска равнина. Градът е възникнал в XIII в. В старата част на града стърчат две старинни кули. В едната от тях сега е открит окръжен музей. През турско време градът е бил важен административен център с важно военностратегическо значение за охраната на пътищата през Петроханския и Ботевградския проход.

Тук е работил Софроний Врачански. Врачани първи установяват политически връзки с. Русия (1806 г.) и първи започват борбата с гръцката патриаршия (1820 г.).

В центъра на града е площадът, където се издига бюст-паметник на Христо Ботев. На север от площада на ул. „Георги Димитров“ на малка площадка пред гимназията се издига паметник на бележития борец срещу фашизма Йордан Лютибродски, родом от Враца. На паметника е поставен текст от предсмъртното писмо на героя: „По-добре физически мъртъв, но жив за работническата класа и народа, отколкото жив, но вонящ политически труп“.

Враца е окръжен център и гара на жп линия Мездра - Видин. След Девети септември градът се разви и като промишлен център с фабрики за конопени и копринени изделия.

Враца има красиви околности, които привличат вниманието на хиляди туристи и любители на природата. Най-близко до града, на югоизток, на малко възвишение е кацнала туристическата хижа. Тясна каменна стълба започва от града и между акации и борчета води нагоре към хижата. Оттук на север се открива прекрасна гледка. Градът се вижда като на длан, а по-нататък е Веслец, целият потънал в зеленина и лозя. На югоизток от хижата, на около един и половина километра от града, е красивият водопад Скакля. От 80-метрова висока скала водата с трясък се разбива долу, за да поеме отново по каменистото си корито.

На югозапад, непосредствено до града, започва проходът Вратцата, който е дал името на града. Пътят се промъква през тесния и живописен Згориградски пролом по долината на Лява река. Красиви зъбери и скални форми,, наподобяващи вкаменени хора и животни, се откриват пред погледа на пътника. За тях са създадени легенди. Преданието^ говори, че последният български цар Иван Страцимир бил жестоко наказан за това, че от страх пре-

дал земята си на турците. Царят-предател, неговата дъщеря и коларят с четири впрегнати коня били вкаменени при опита им за бягство.

МАРШРУТИ.

1. Враца — пещерата Леденика — 3 ч.

Шосето Враца-Лакатник се промъква през Згориград - ския пролом и повече от 40 км лъкатуши из Врачанската планина. На тринадесетия километър от Враца високо в планината то пресича обширни горски поляни и прекрасни гори. Тук е разположена учителската почивна станция. На около 3 км вдясно от пътя (на север) е прочутата пещера Леденика, известна със своите прекрасни подземни зали, галерии. От таваните се спущат сталактити в най-различни форми, наподобяващи грозд, полилей, мечове, всевъзможни статуи и други. Някъде те са съединени със сталагмитите и образуват колони, които подкрепят огромните пещерни, зали. В пещерата има едно малко езеро, в чиито бистри води се оглежда този фантастичен каменен свят.

Ледника оправдава напълно името си. Сега край Леденика се изгражда туристическа хижа за около 50—60 души.

2. Враца-Околчица — 4 ч.

От Враца пътят води на изток по шосето за Мездра. На 6 км от града при 52-маркировъчен камък от пътя на Ботевата чета шосето се изоставя и се тръгва вдясно по стъпките на Ботевата чета. Пътеката постепенно се издига над шосето, извива между дребни храсти от закелявял габър и през поляни с кичести круши стига при историческите Варници, където четата си е отпочинала от нощното пътуване срещу 20 май 1876 година. От Варниците чрез няколко серпентини по каменист път, промъкващ се между едри камънаци, окичени от люлякови храсти, се излиза на първата обширна скална тераса Курдовица. Пътят възлиза по източния край на Курдовица до историческите поляни под в. Таушаница, където са били Мазневите кошари. Долу вляво са бездните на Лесков дол. Зад тях погледът се прехвърля върху белите къщурки на село Паволче, сгушено под Стагата, а още по на изток лъкатуши р. Искър.

По-нататък почти без път през ниски и закелявяли габърови храсти и по големи назъбени камънаци се стига до изворите на Лесковото кладенче, закътано в глуха пла-

нинска долина, заобиколена от скали, гори и горски поляни. Това е последното най-гостоприемно място за Ботевата чета.

От Лесковото кладенче по стръмните пътеки покрай Качуля през ливадите на Вола, Избата и Селище се достига на скалистия в. Купена, първата опорна точка, която четата е заела преди разгаряне на боя на 20 май 1876 г. Върхът Купена заема централно място. Надясно се издига скалистият и мъчно достъпен връх Камарата. Вляво е Кленови преслап, от който право на юг започва Дългият зъбер с отвесни и непристъпни скали. Между Камарата и Дългия зъбер е падината Иолковица, която на юг завършва с Препаската. На изток от Дългия зъбер е зъберът на Малката Околчица, а по-наляво* в североизточна посока под в. Околчица започва Веждата. По тези места се е разиграла кървавата драма в оня паметен ден, когато привечер след боя на югоизточния край под в. Камарата над падината Иолковица бил убит Христо Ботев.

От Купена през Кленови преслап пътят излиза на преслапа между Дългия зъбер и Малка Околчица и се надвесва над Дългата падина. Оттук наляво и на север през Малка Околчица за 10—15 минути се отива на Голяма Околчица, където се издига паметник в чест на героичния подвиг на четата.

3. Паволче - Околчица — 1,30 ч.

От Паволче се тръгва право на юг по стръмен каменист път, който се извива под Стагата. За около 1 ч. се стига на Крушовския извор, откъдето за още 30 мин. се излиза на Околчица.

4. Околчица — Рашов дол — 3 ч.

От паметника на Околчица се тръгва право на юг и през малка Околчица се стига на преслапа (превала) между Малка Околчица и Дългия зъбер. Заобикаля се Дългият зъбер от изток и по Калдъръма (стар римски път) се върви на юг по хоризонтал под Дългия зъбер, Чуклата, Рогачевия преслап и Малата (малката) могила.

Оттук все по хоризонтала каменистата пътека се промъква между букови и ясенови и други дървета под Ненова градина и излиза на седловината Събковска ливада между Ненова градина и Ганинска могила. От Дългия зъбер до Събковска ливада по целия път вляво остава Дългата падина. Южните склонове на Ганинска могила се казват Опалико.

*

От Събковска ливада се открива прекрасна гледка на изток към върховете Мало и Голямо' Бранише и долината на река Искър. Пътят се спуска надолу и през дълбоката падина Валого, който от юг се загражда от Свински връх, се минава Пресечен камък и излиза на Погледец над село Челопек. Погледец напълно заслужава името си. Оттук гледката към Мездренската котловина е прекрасна. Тук е получил вдъхновение народният поет Иван Вазов и е написал „Каменният кръст“. По-нататък вдясно по стар път покрай историческия извор на Кривула през гора от габър се слиза на Колчаковец, където пътят се слива с този от Челопек. По коларски път се отива на Високата поляна и Промката. Гледката от Високата поляна и Промката е смайваща. Напред са Ритлите и Лютиброд, а долу като змия се вие река Искър. На скалите на Промката на бронзова плоча се четат стиховете:

Тук утро грейна гн с усмивка
и сладък шум от Искър чуха,
долът разкри им пазва глуха
за сладката последна почивка.

Бе времето на бунт и кърви
година горда и злочеста
1876

май месец двадесет и първи.
Предвестници на свободата
тук минаха по тези плочи,
Българио, сведи глави за почит
пътеката е света

Надписът сам по себе си говори за героизма на 12 Ботеви четници, загинали в глухата планинска долина за свободата на своя народ.

Сега на това място в Рашов дол има малък параклис.

Слизането от Промката в Рашов’ дол до лобното място, където е станало историческото сражение между Ботевите четници и турския аскер, става по много стръмна пътека, поради което трябва да се обръща голямо внимание, особено когато е дъждовно и пътеката е хлъзгава.

От лобното място в Рашов дол до гара Лютиброд £е отива за 15 минути.

От Околчица за Рашов дол може да се мине през Челопек, като от превала при Дългия зъбер или от самата

Околчица се вземе югоизточна посока и се слезе на Дългата падина и оттам по пътеката се продължи до с. Челопек. Пътеката за Челопек е стръмна и при дъждовно време е опасна. Пътят е по-къс с около 30 мин.

5. Околчица - гара Зверино — 4 ч.

От Околчица може да се отиде за гара Зверино. В началото пътят е същият както за Рашов дол до Малата могила. От Малата могила се слиза на Паниче — Малка падина между Малата могила, Базова могила и Ненова грамада. Оттук пътеката продължава на югоизток между Ненова грамада и Базова могила и се слиза на Затвора - дълбока падина източно от в. Яворец. Наляво от Затвора се слиза по Валога за с. Челопек, а надясно се отива през Бучивите поляни за мина „Медна“.

От Затвора, източно от в. Яворец и право- на юг пътят води за Зверино. След 10—15 мин. се излиза на Конски преслап, откъдето по хоризонтал надясно под в. Яворец се излиза на Шипката. Оттук пътят започва да се спуска надолу през ливадите до Еленчовец. Отляво остава Дарутова падина с няколко овчарски колиби.

От Еленчовец по коларски път се слиза на Кошерен и по Суха страна се стига на гара Зверино.[1]

ИСКЪРСКОТО ДЕФИЛЕ

Искърското дефиле е едно от рядко красивите места в нашата страна. Милиони години водите на река Искър и тези от някогашното езеро на Софийското поле са дълбаели снагата на Стара планина, за да проникнат на север и се излеят във водите на р. Дунав. Тази огромна дейност на природата е ярко отразена в приказната панорама на дефилето. Дълбока, тясна клисура, грамадни уединени каменни блокове, остри и отвесни скали, голи върхове, каменни тераси и фантастични скални форми непрекъснато се сменят с високи заоблени, гористи върхове, със зелени поляни и горски падини. Долу шуми реката, а горе през тясна пролука се вижда синьото небе. Движим ли се с влак, тази картина се сменява като на калейдоскоп и буди удивление у пътника.

Дълго 67 км с 16 гари и спирки, близко до София Ис-

[1] По този маршрут вероятно е -преминала Ботевата чета с Войновски след смъртта на Ботев.

кърското дефилеГ привлича много туристи и излетници, особено през дългите и душни летни дни.

. Входната врата на Искърското дефиле откъм София е гара Курило. На запад от нея на около 2,5 км са прочутите земни пирамиди при с. Кътина — Софийско. Те са образувани през течение на вековете и са с причудливи форми. Някои от тях достигат до 30 м височина. Пирамидите не са постоянни. Често „шапките“ им се отнасят от поройните дъждове и тогава те получават нови и още по-чудни очертания.

На изток от Курило зад гъсти върбалаци се гуши Куриловският манастир, изграден през XVI в., с интересни стенописи.

На гара Курило влакът прави голям завой край селото в изсечените червени пясъчници, дохожда успоредно с р. Искър и заедно с нея навлиза в красивия пролом. Ето първата малка спирка Ромча, на 18 км от София, потънала цялата в зеленина. Наоколо се виждат малки вили и стотици кошери, накацали по площадките на стръмните склонове. Влакът отминава и бързо навлиза в най-големия тунел, за да излезе след няколко минути на гара Владо Тричков, която носи името на големия борец за свобода, загинал в неравна борба с фашисткия враг. Следва гара Луково с хубави вили и след още два тунела влакът спира на Реброво — малко китно селище. Вечер, когато заблестят електрическите лампи, Реброво напомня на Търново. По-нататък е гара Томпсън, а след четири тунела между две високи усамотени скали като под една гигантска порта влакът навлиза в долината на Своге. Това е единствената по-гол яма котловина в дефилето.

Своге е едно от нашите хубави летовища. В прохладните му гори и край водите на Искър и Искрец излетниците намират прекрасни условия за почивка. Следват гарите Церово, Бов и Лакатник. Гара Лакатник е кацнала на една твърда скала на десния бряг на реката. Влакът спира над пропастта, а долу някъде шуми реката. Отвъд реката стоят гордо изправени Лакатнишките скали, високо на една от които е кацнал малък алпийски заслон. Той се е залепил за варовиковите скали като гнездо на лястовица. Тези недостъпни за обикновения гражданин скали са учебни сдали за софийските алпинисти. По-надясно от заслона се издига грамаден паметник, който бележи лобното място

на четири героя от Септемврийското въстание, хвърлени от палачите в пропастта.

Премине ли се мостът под гарата, пътникът чува бученето на големия карстов извор, който излива бистрите ци и студени води в Искъра. Малко по-нагоре е прочутата Лакатнишка пещера, която> представлява голям интерес за любителите на подземните красоти.

След гарите Оплетня, Левище и Пролет влакът спира под въжената линия на гара Елисейна, по която денонощно се извозва руда от Балкана. Вагонетките непрекъснато сноват в две посоки. По-нататък е Зверино, където след паметните боеве във Врачанския балкан е преминала четата на Христо Ботев, водена от Войновски. Влакът навлиза в района Черепиш и Лютиброд, чиято околност по красота не отстъпва на Лакатник. Ритлите при Лютиброд са известни. Гледката от начупените им зъбери към тясното корито на реката е неповторима. Отсреща се белеят къщите на живописното село Лютиброд. Наляво от реката Ритлите заграждат историческия Рашов дол, където геройски са загинали 12 Ботеви четници. А там, където сега е мостът, някога с лодка е преминала баба Илийца с болното си внуче.

В подножието на Ритлите личат стари римски крепостни стени. Има легенда, че тука е имало желязна врата, която е затваряла прохода за Сердика. Наблизо, на левия бряг на реката, е средновековният Коритенград, от който и сега стърчат развалини.

Надолу по течението на реката е гара Мездра. Името на гарата произхожда вероятно от „межда“ тъй като тези места са били пограничи между владенията на Иван Страцимир и ИЕан Шишман.

ГОЛЕМА ПЛАНИНА

На изток от пролома по посока на в. Мургаш и Арабаконашката седловина Стара планина се издига в три мощни клона: Ржана, Големата планина и Софийска планина.[1] При пролома те започват с голи скалисти върхове, надве-

[1] Във „Физическата география на България“ — учебник за учителските институти, Стара планина на изток от р. Искър до Ботевградския проход е наречена с общо име Мургаш.

сени над Искърското дефиле. По-нататък те стават все по-високи. Тази част на Стара планина е свързана с далечното и по-близко минало на нашия народ и с най-новата история. Тук се е укривал Софроний Врачански, бродели са хайдути и са намирали убежище народните партизани. Главното било върви по Голяма планина, която се загражда от Искър и десните й притоци: Габровница и Буталийска река. Към долината на р. Габровница и Батулийска река тя спуска стръмни гористи склонове, а към пролома нар. Искър — голи отвесни скали и чукари. По билото й минавал стар римски път от Видин през Берковица, Вършец, пресичал е р. Искър при Лакатник и оттам през Градището, Тръстиная под в. Издремец, Влаина се е спускал в южните поли на Софийската планина и оттам продължавал за София, Пловдив, Цариград. Такъв път е минавал и от Враца през Згориград, пресичал е р. Искър на Гръцката лъка, откъдето срещу течението на р. Габровница през Старб зло е водил до манастира Седемте престола. Тези кръстопътища говорят за голямото значение на този край в далечното минало, за охраната на който са построени редица укрепления, крепости и кале*га, останки от които се виждат и сега. В по-ново време през турското робство оттук е минавала турската хазна от Видин за Цариград.

Днес тази част от Стара планина е гъсто населена. Колибарски селища са пръснати навред по стръмните склонове, слънчевите места или са закътани в дълбоките речни долини — Еленовдол, Осеновлак, Брезовдол, Лесковдол, Оградище, Лескова махала, Батулия и др.

Близо до Искърския пролом тази част на Стара планина има много интересни туристически обекти — манастирът Седемте престола, в. Издремец, в. Високата чукла, долината на Батулийската река, а по на изток Мургаш и неговата околност.

МАНАСТИРЪТ „СЕДЕМТЕ ПРЕСТОЛА“

Манастирът „Седемте престола“ — закътан в пазвите на легендарния стар Балкан, се намира на 12 км нагоре по течението на р. Габровница от вливането й в Искър. Историческите данни говорят, че той е построен в XI в. при Петър Делян от княз Георги, по-късно приел монашеското име Гавраил.

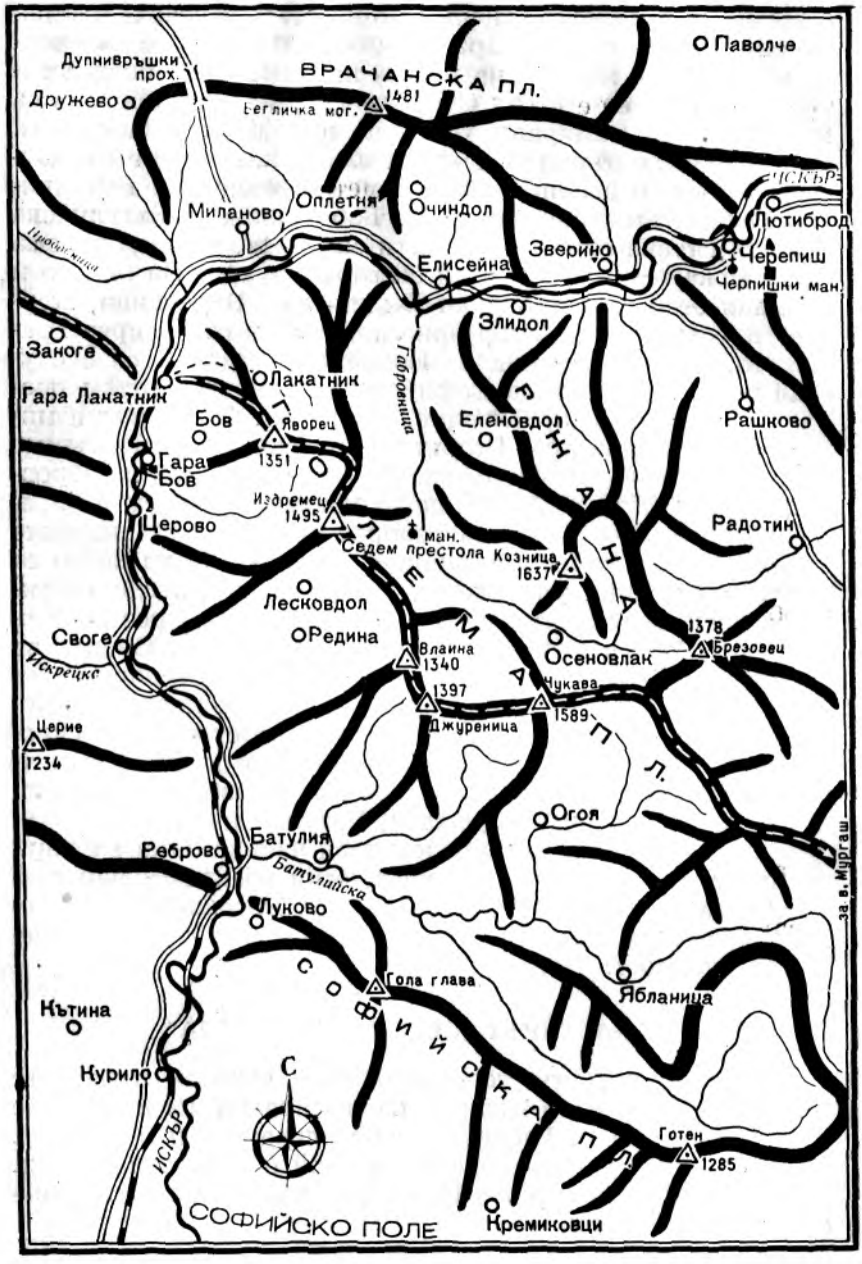

Паволче
Дупнивръшки прох.
ВРАЧАНСКА ПЛ.
Дружево
1481
Бегличка мог.
ИСКЪР
Миланово
Оплетня
Очиндол
Лютиброд
Зверино
Черепиш
Елисейна
Черпишки ман.
Злидол
Заноге
Лакатник
Гара Лакатник
Габровница
Бов
Яворец
1351
Еленовдол
Рашково
Гара Бов
Издремец
1495
Церово
ман.
Седем престола
Козница
1637
Радотин
Лесковдол
Редина
Своге
Влаина
1340
Осеновлак
1378
Брезовец
Искрецка
1397
Чукава
1589
Джуреница
Церие
1234
Огоя
Батулия
Реброво
Батулийска
Луково
за в. Мургаш
Гола глава
Ябланица
Кътина
Курило
С
ИСКЪР
Готен
1285
СОФИЙСКО ПОЛЕ
Кремиковци

Говори се също така, че тук е живял и умрял Петър Делян и погребан в арктиката пред църквата-

Манастирът е бил цветущ през XII в., а по-късно през турското робство, е играл огромна роля за нашето освобождение. В 1737 г. по заповед на султан Махмуд Безбожни манастирът бил разрушен и ограбен. По-късно той е бил възстановен. Към него е имало метох, килийно девическо училище, а по-късно и мъжко училище. По време на кърджалийските грабежи тук се е крил Софроний Врачански при последното си бягство от Враца.

Манастирът „Седемте престола“ е бил посетен от народния поет Иван Вазов, който тук се вдъхновил, за да напише баладата „Клепалото бие“.

За посетителя голям интерес като старина представлява манастирската църква, разделена на седем олтаря — престола, под един покрив с кубе с осем прозореца. Излезе ли се горе на билото, пред погледа се открива прекрасна панорама на всички страни.

Сега манастирът се лошо стопанисва. Тук могат да се настанят само 40 души, и то при немного добри условия. Необходимо е да се вземат сериозни мерки за подобряване състоянието на манастира.

Изходни пунктове за манастира са гарите Пролет, Лакатник, Бов И Своге.

МАРШРУТИ

1. Спирка Пролет — манастира - 3 ч.

Пътят върви все нагоре срещу течението на р. Габровница при много слаб наклон. От двете страни се спускат стръмни склонове. Покрай реката се редят хубави поляни, ливади и ниви. След около 2 ч. пътуване се пресича Зеленишка река, десен приток на Габровница и пътеката, прокарана в скалите, се изкачва високо над реката. Над рядко красивия пролом Старо зло, наречен така от планинците вероятно поради непроходимостта му или затова, че скалите като в клещи са хванали водите на Габровница, които шумят, бучат, лудуват, но не могат да се изтръгнат от прегръдките на скалите, а те — грамадни, извисили чела в сините простори, стоят неподвижни, мълчаливи и горди. По-нататък пътят върви ту от едната, ту от другата страна на реката през сипеи, полянки, по колар-

ски път, каменисти пътеки и достига до полянката пред самия манастир.

По същия, маршрут се върви, когато се слезе и на гара Левище. Гара Левище — манастира - 4 часа.

2. Гара Лакатник - с. Лакатник — Прекръскето - манастира — 4 ч. (виж стр. 49 и 50).

3. Гара Бов - с. Бов — Ключ - Чемерник — манастира — 4 ч. (виж стр- 49 и 50).

4. Гара Своге — Лесковдол — Лиляко - Байнкамък - манастира — 5 ч. (виж стр. 49 и 50).

ВРЪХ ИЗДРЕМЕЦ

Връх Издремец заема! централно място в началото на Голяма планина. Висок 1493 м, той се издига като конус над Искърския пролом. Югоизточните му склонове са пасища, а част от северните и югозападните са покрити с гора от бук и млади борчета. В северните поли на върха се простират обширни пъстроцветни ливади, прошарени от хубава букова гора.

От Издремец се открива хубава панорама към всички посоки. На изток зад Габровница се издига Ржана с високия в. Козница, а по долината на реката се белеят къщите на с. Осеновлак, пръснати край реката. На югоизток е в. Чукава, а по-нататък се тъмнеят горите на Мургаш. При хубаво* време на юг през Софийската планина се открива Софийското* поле и целият ръст на Люлин, Витоша, част от Ихтиманска Средна гора и Рила. Кубетата на Александър Невски блестят на яркото слънце. На запад проломът на р. Искър* лъкатуши в дълбока бездна. Зад него са Мала планина, Искрецкото дефиле, Понор, Балдуин и Дебели рът, а още по-назапад в синкава омара се виждат островърхите чела на Комовците. На север е красивият в. Яворец, а зад завоя на р. Искър и Лакатник, като дъга се издига каменистото било на Врачанската планина.

В недрата на Издремец се крият богати рудни находища. Днес дълбоко в него боботят компресори здраво стиснати от жилестите ръце на миньори. Камиони бръмчат в подножието му и отнасят рудата надолу към гарите на Бов и Лакатник.

Променена е природата на Издремец. На север, в подножието му, равната поляна, където преди кротко пасяха

стаДа, днес е превърната в малко езерце, в чиито води се оглежда върхът. По-надолу, на Чемерник, са накацали десетки палатки на геолози и миньори. Вечер планинската околност се оглася от звуците на радиото и народни песни отекват в насрещните скали. В неделни и празнични дни по игрищата се провеждат спортни състезания.

МАРШРУТИ

1. Гара Лакатник — с. Лакатник - Издремец - 3,30 ч.

Този маршрут е част от маршрута по билото на Стара планина. От гара Лакатник се върви по виещото се нагоре през гората за с. Лакатник шосе. Може да се върви и по правата пътека, която на няколко места пресича шосето. След около един час пътуване пътят става сравнително равен и за около половин час се отива в селото, разположено високо в планината. То има хубава училищна сграда и е добре водоснабдено.

Непосредствено на юг от селото- се зеленеят прекрасни ливади, над които се издига в. Яворец. Маршрутът върви по коларски път, заобикаля от изток върха и излиза в ливадите на местността Кореньо. Оттук на юг през хубава гора и ливади се излиза на местността Ключ. Това място- напълно заслужава името си. То е ключ на пътя за Лакатник, Бов и Издремец.

От Ключ на югоизток по равен път през хубави ливади се стига на чешмата в местността Чемерник с хубава студена вода. Чемерник със своята студена вода за пиене представлява удобно място- за почивка на туристи.

От Чемерник на изток се отделя път за манастира Седемте престола, а до самото било на в. Издремец се отива за половин час.

2. Гара Бов — с. Бов - Ключ - Издремец — 3 ч.

От гара Бов се поема стръмната пътека нагоре към с. Бов, която на няколко места пресича шосето. Тя върви по оголена местност. Вляво долу пред погледа на .пътника се вие край реката жп линия. До с. Бов се отива за около 40 мин. Оттук за около 1,30 ч. по непавиран и с много завои път по-д южните склонове на в. Яворец се излиза на Ключ. От Ключ, Чемерник, Издремец се отива за 1 ч.

3; Своге — Лесковдол — Лиляко - Издремец - 4,30 ч.

От гара Своге се върви по шосето за София, пресича се жп линия при Каменната порта и по моста се преми-

нава на десния бряг на р. Искър. По шосето се върви около 2 км, след което пътят се отделя вляво право на изток по Лесковдолската река.

Лесковдолската река дълбоко прорязва планината. По склоновете на десния бряг на реката има ливади, ниви И малки горички. Там се белеят малките къщи на колибарските селища Редина и Лесковдол. Склоновете от левия бряг на реката са гористи.

Пътуването по реката е леко и приятно. След около 2 ч. от Своге се стига пълномощничеството и училището на Лесковдол. По-нататък пътят пресича Лесковдолската река по висок каменен мост и скоро прави завой наляво. Вдясно остава пътят за махала Размерица, край която тече р. Размерица, приток на Лесковдолската река.

На завоя при Размеришката река се тръгва наляво по шосето, а след това скоро се продължава надясно право нагоре към махленското училище на Лесковдол. Оттук се държи права посока към билото, западно от в. Лиляко и по самото било се излиза от южната страна на Издремен.

4. Издремец — манастира „Седемте престола“ - 1,30 ч.

От билото на върха се слиза в източна посока и на манастирската ливада се пресича пътят, който идва от Чемерник за кариерите на Байнкамък. От манастирската ливада право на изток се спуска надолу по хребетите за манастира. По хребета има стар коларски път, който често преминава в пътека. Посоката е ясно определена, тъй като долу се виждат сградите на манастира.

ВИСОКАТА ЧУКЛА

Високата чукла е важен планински възел между долините на Размеришката (Лесковдолска) река, Брезовдолска и Кръстешка река. Той е по-нисък от съседните върхове Крета и Чукана. Оттук при хубаво време се вижда на запад Ком и на юг Софийското поле. На северозапад къщите на Размерица и Лесковдол се гледат като от самолет. Ниско на запад към Искър ое вижда обширната гора Мрътвина брано, а по-нататък - Своге. На изток са вековните гори на в. Чукава.

Билото' на Високата чукла е покрито с ливади, които през пролетта и лятото представляват килим от горски цветя, чийто аромат се носи надалеч.

1. Издремец ~ Високата чукла - 2 ч.

Маршрутът е част от главния маршрут по билото на Стара планина. Тръгва се от чешмата на Чемсрник под Издремец, върви се по пътя източно под в. Издремец, Манастирската ливада и се стига до кариерите за червен гранит на Байнкамък. Тук пътят се разширява и под него под в. Лиляко се излиза на превала при Берилова воденица. Хоризонтът се разширява и на юг, и на запад. Надясно остават Лесковдол, Размерица и Редина. Предание говори, че оттук хан Крум е „наблюдавал" боя, който се е водил от войската му за превземането на София от гърците. От Берилова воденица пътят почти е равен. Той върви по билото през Старото пладнище, Говеждия преслап, Вита поляна и под в. Чух петел излиза на кръстопътя на Влахина (Влаина). На кръстопътя вляво се отделя път за Брезовдол. По билото право на юг през ливадите на Влахина се излиза на в. Висока чукла.

2. Своге — Лесковдол - Размерица - Влахина — Високата чукла - 3,30 ч.

Върви се по същия път като за в. Издремец (виж стр. 50 и 51) и на Размерица се отделя вдясно по долината на същата река. Пътят е красив, върви край планинската река, от двете страни на която се разстилат овощни градини, след това излиза в ливадите на Влахина и оттам на в. Високата чукла.

3. Реброво - Батулия - Кръстешката река — Високата чукла — 4 ч.

Слиза се на гара Реброво и по железния мост се преминава р. Искър за Батулия. Пътят върви покрай Батулийската река през е. Батулия и след, селото веднага се отделя от него по Кръстешката река. Тук долината е дълбока. Вдясно, горе над реката, се белеят каменните постройки на манастира Св. Никола, кацнал на самата скала. Пътува се леко, все по реката, покрай историческата Марина мрътвина, лобното място на Дичо Петров, под Желенски рът, Герекинска махала се стига при училището на Кръстешката махала, чиято сграда стърчи самотна край реката. Оттук все нагоре за около 1,30 ч. се излиза на Високата чукла.

Високата чукла, Кръстешката река, както и целият път от югославската граница по билото на.Стара планина през Искър до Марина мрътвина над село Батулия ще останат завинаги свързани с историята на нашето партизанско движение и голямата борба на на-

шия народ за освобождението от фашисткото иго. Тук наблизо се разигра кървавата драма между войнишкия партизански баталион „Христо Ботев“ и жандармеристйте.

Дълга и поучителна за всеки българин е историята на първия войнишки баталион „Христо Ботев“, който през време на съпротивителното движение прояви рядък героизъм.

Далеч в сърцето на Македония, на Кожух планина, западно от Гевгели 1/15 граничен подучдстък при с. Конско-Гевгелийско, се охранява от части на българския окупационен корпус. Командир на подучастъка е младият подпоручик Дичо Петров — родом от малкото родопско селце Проглед. Той още в педагогическото училище в Шумен (сега Коларовград) се запознава с маркс-ленинските идеи. Като учител в Соколовци, Сърница и школник в ШЗО — София, а цо-късно и като офицер в Сливен, Струмица, Битоля, Охрид и Ресен продължава своята нелегална работа. В подучастъка си образува рейсова организация, която развива огромна дейност всред войниците. Той организирва хайки за лов и с оръжие от заставата обучава населението в стрелба. В скоро време Дичо се свързва с щаба на местната партизанска зона, където представител на българския главен щаб на народоосвободителните войски и представител на ЦК на Партията е бай Иван — Боян Българанов.

При предварително добре организирана подготовка на 15 декември 1943 г. войниците от заставата преминават със своя любим командир на страната на народните партизани.

Това е първият войнишки партизански баталион. В партизанския лагер в с. Нътя той получава името на най-великия наш поет и революционер Христо Ботев.

Баталионът преживява тежки дни в Македония. На 25. XII. 1943 г. прави първата смела акция на подучастъка, откъдето е избягъл, след което се редят акциите в Гевгели, Архангелск, Логцнци, където се разливат най-ожесточени сражения.

В края на януари 1944 год. баталионът получава нареждане да се изтегли от Македония към западнобългарските крайгранични земи. Баталионът се отправя на юг през Гърция през блатисти места и оризища и недалеч от Солун преминава Вардар на салове. Преминават Круша планина, достигат до с. Шугово в полите, на Беласица и в люта зима започват изкачването на планината. Следват Огражден, Плачковица, бой при Пекляне —- Беровско, преминават р. Брегалница и достигат манастира Прохор Пчински при р. Пчиня. Тук баталионът води сражение с дражевистите. Прехвърлят Козек и през Сурдулишко достигат свободната партизанска зона на Черна нрава и Брод, западно от гр. Трън, където става тържествена среща с трънския партизански отряд.

Тук щабът образува два баталиона — „Христо Ботев“ и „Васил Левски“ с общ командир Денчо Знеполски. Дичо Петров е пом. командир и командир на баталиона „Христо Ботев“.

На 12 май 1944 година двата баталиона напускат Западните покрайнини и през Видлич се насочват към Ком, където се завързва престрелка. С тях се движат отговорни партийни другари и английска мисия.

От Високата чукла ясно се вижда целият път на смелите борци от Ком до Батулия. Баталионите преминават северно от Гинци, пресичат Гинска река, на моста над селото и през Кръстановец излизат на старото шосе ,на Петрохан. Преминават покрай боровата

гора и се насочват право на изток към Искъра. Пътуват нощно време и затова пътят е изморителен. В местността Щавеля те слизат в долината на р. Прибойнница и- на 22 май 1944 г. на разсъмване преминават р. Искър по висящия мост при гара Лакатник. Преди обед те са в с. Лакатник. Движат се по билото покрай Яворец през Чемерника под връх Издремец. Байнкамък, Берял ова воденица, Влахина. Високата чукла, откъдето се отправят на изток към горския дом под в. Чукава. Фашистката власт йнае за тяхното движение и жандармерията ги преследва. При горския дом се завързва престрелка. Отрядът е принуден да изостави билото и се отклонява вдясно, в югозападна посока към Батулия. Пътят им е неизвестен. Затова вземат за водач случаен пътник — Лешо Стоянов от с. Огоя. Изкачват се на Крета, откъдето по билото пр1ез местностите Прадилица, Драганови веригица се спускат на Герекински дол. По пътя срещат Мипър Стоянов — брат на Лешо — кмет на селото и го вземат със себе си. Преминават Герекинска поляна и през Желенски рът, Свинове слизат на смесите при вливането на Свиновската река в Кръстешката. Преминават Кръстешката река и тръгват[1] надолу из дълбокото дефиле по тесен коларски път.

Съмва се. Партизаните са много изморени от тридневното непрекъснато пътуване. Трябва да се прикрият и отпочинат поне два-три часа. Пресичат вляво реката, изкачват[1] се по стръмна гориста пътека и над една скала в гъстата гора на Марина мрътвина намират удобно място за почивка. Уморени от дългия път всички заспиват. Врагът обаче не спи. Двамата водачи избягват и съобщават мястото на партизаните. До обяд пристигат голям брой жандармеристи. полицаи и агенти и заобикалят мястото откъм южната страна. Партизаните са налягали и затова врагът не може да ги забележи. Някои от жандармеристите започват да търкалят[1] камъни- Камъните попадат между партизаните и един от тях счупва ръка[1] та на санитарния подофицер от баталиона „Христо Ботев“, който скача в съня си и се превива от болка. Партизаните са открити. Завързва се иеравен бой. Двамата картечари-мерачи на баталиона са убити. Тогава храбрият командир' Дичо Петров се долепва до картечницата и изстрелва по врага две ленти. Врагът е смутен, което се използува от партизаните и те се изтеглят през гората и тръгват надолу по дерето. Баталионите се измъкват, но техният славен командир с още няколко свои бойни другари остават завинаги в усоите на Марина мрътвина, за да живеят вечно в сърцата на своя народ.

Днес ниска дървена ограда, поставена в гората, и няколко млади посадени борчета-и нежно бели брези сочат лобното място. Горе на скалата се белее мраморна плоча с надпис:

„Тук загинаха в борбата срещу фашизма за свободата на народа

ДИЧО ПЕТРОВ
с група свои бойни другари
на 23. V. 1944 г.

На половин час надолу от лобното място край шосето в долината на Кръстешката река се белее друг самотен паметник с барелеф и надпис:

„След неравна борба с фашистката жандармерия, откъснат от бойните си другари партизани, тук бе заловен, ранен и разстрелян в с. Литаково доблестният английски майор

Франк Томпсън,
за да пребъде вечно в сърцата на освободения български на,род.
Слава на героя!“

При разстрела Томпсън и двамата му английски другари се държали достойно.

„Уверих се — казал Томпсън — в правотата на думите на Георги Димитров: фашистите във всички страни са диви и необуздани варвари. Стреляйте!“

Заедно с английската мисия в Литаково без съд са били разстреляни и други заловени партизани. По-късно на разни места са били убити Владо Тричков, Йорданка Панкова, Гочо Гопин, Начо Иванов и др.

На мястото, където е станало сражението и лобното място на Дичо Петров, всяка година на 23 май се стичат хиляди поклонници, за да почетат неговата светла памет.

МУРГАШ

На североизток от София на 30 км по права въздушна линия пред погледа на наблюдателя се издига Мургаш планина с едноименния и връх.

Мургаш произхожда от думата „мурга“, което значи черна. Горите на Мургаш били наречени вероятно така, защото се чернеят още отдалеч. Върхът наподобява грамадна дъга с посока запад-изток, която постепенно се снижава на изток. На неговата билна част се намират обширни планински пасища, а склоновете му са покрити с хубави вековни букови и дъбови гори. Мургаш и неговата околност са известни като едни от най-гористите места у нас.

Свърталище на хайдути, обитавано постоянно от овчари, а през време на съпротивителното движение убежище на партизани, Мургаш е възпят в нашите народни песни. Недалеко* от върха са ртлината Калоян, в. Балдуин и крепостта Сперла. Преданието говори, че по тези места са сТанали кървавите битки между Калоян и БалДУИН.

Макар и не твърде високи (1687 м) от него се открива панорама към всички страни. На юг и югозапад пред погледа се открива цялото Софийско поле, заобиколено от Люлин, Витоша, Ихтиманска Средна гора, а зад тях се синеят Рила и Родопите. На запад погледът се губи по широкото било на Стара планина до Ком, а на изток през обширните гори на Витиня, голите върхове Звездец и Баба, островърхия Свищиплаз той достига до старопланинския красавец Вежен. На север като на длан се вижда

Ботевградското поле, отвсякъде заобиколено с планински вериги. Като от самолет се виждат долу селищата с бели като гъби къщурки. Ето най-близкото с. Врачеш, свряло се в самия Балкан. По-нататък са Ботевград и с. Трудовец, наредени покрай шосето за Варна, което' потъва на изток в дълбоките планински долини. Вляво покрай планинските хребети са накацали селата Литаково, Краево, Радотина, Гурково, Новачене и др. Далеч на север са известните височини Гола могила, Драгоица, зад коиТо постепенно се разстила Дунавската равнина.

На най-високата точка на върха се издига метеорологическата станция.

Югозападно^ на около 30 ми|н. под върха на 1320 м н. в.,- на хубава горска поляна до вековна букова гора е кацнала х. „Орлово гнездо“ (Владко). Тя е построена през 1936 г. и побира 30—40 души. Оттук се разкриват хубави гледай на юг, север и запад.

На юг на около 20 мин. под върха в окрайнината на горския пояс е мястото на бившата х. „Мургаш“ („Хемус“), най-близкият изходен пункт за върха. През 1942 г. Хижата е била опажарена и още не е възстановена.

На югоизток от Мургаш на около 30 м в горския пояс се намира горският дом, който също така е близък изходен пункт за върха.

От Мургаш водят началото си много реки, които се вливат направо в р. Искър или в нейните притоци. Такива са Жерковица, Метликовица, Орля, Ябланица и др., долините на които са обрасли с хубави гори.

Мургаш и неговата околност се посещават от голям брой излетници, особено' през дългите и горещи летни дни.

Изходни пунктове за Мургаш са: Ботевград, Столник, гара Яна, Чурек, Реброво, Потоп, Чанкова и някои други селища в подножието на планината.

Ботевград е административен център и средище на селата от Ботевградското поле - малка котловина, заградена от всички страни с планини, някога наричана Жлеба. То е ново селище, възникнало през 1866 г. Първите поселници са били албанци, които построили малка странноприемница. Около странноприемницата скоро се заселили и други от близките колибарски селища, предимно от Зелениград. Новообразуваното селище било наречено Самунддсиево заради хлебопекарницата.

г-

Мидхад паша, който положи немалко усилия и грижи да спаси прогнилата Отоманска империя, го преименувал на Орхание, в чест на султан Орхан, който- пръв успял да проникне на Балканския полуостров.

През декември 1871 г. в Орхание бил Васил Левски, който основал революционен комитет.

Към края на Освободителната война в Орхание бил щабът на генерал Гурко, откъдето той организирал преминаването на Балкана и освобождаването на София,

След Освобождението градът бързо се въздига, като важно селище на централното шосе София - Варна. През 1934 г. градът бе преименуван на Ботевград. Основание за това са дванадесетте глави на Ботевите четници, закопани в с. Скравена, между които се е считало, че е и главата на Христо Ботев. През време на съпротивителното движение Ботевград даде скъпи народни жертви.

В околността на града се срещат богати рудни залежи, а на юг е летовището Зелин, закътано в хубава букова гора.

Ботевград бързо се развйва. След 9. IX. 1944 г. населението му (8688 ж.) се удвои. Той е важна станция на автомобилните съобщения от София за Северна България.

МАРШРУТИ

1. Гара Столник Мургаш - 5 ч.

От гара Столник през с. Столник по чер коларски път покрай Елешнишката река се стига в с. Чанкова. Селото носи името на народната героиня Йорданка Чанкова, разстреляна на 5. VI. 1944 г. край шумящите води на реката на по-малко от един километър нагоре от селото. Сега до лобното място, вдясно от шосето, край реката в малък парк от брези и бор-чета се издига красив паметник с бюста на народната героиня.

След село Чанкова шосето е павирано и прави завой покрай десния бряг на реката. То навлиза в първите гънки на Балкана и Софийското поле се загубва от погледа на пътника. На около 2 км от селото се изоставя павираното шосе и пътят се отклонява вляво по дълбокото дере на р. Яковщица (Елешнишката река) и по тясна пътека и чер път се излиза на Елешнишкия манастир Св. Богородица. За малка група манастирът представлява удобно място за нощуване, откъдето рано сутринта може да се

излезе на върха. От манастира по добре очертан път се излиза на билото, откъдето за 2 ч. се отива на върха.

2. Гара Яна — Желява — Мургаш - 5,30 ч.

Слиза се на гара Яна. Оттук се тръгва по шосето София — Ботевград през с. Яна. На около 1 км след селото маршрутът се отклонява вляво по широк коларски път (незаслано шосе) право за с. Желява. От селото се върви нагоре по Желявската река, чиито води са обуздани от няколко прагове. На около 1 км над селото пътят изоставя коритото на реката и вдясно, право на север, започва да се издига по сипеите от лиски на Царника. Пътят се извива нагоре по стръмните и каменисти склонове > на Стреба, Зимните могили. Фунията и след около 1 ч. от Царника се излиза на прекрасните ливади на Планиница. Оттук се открива хубава гледка към Софийското поле, Средна гора, Витиня и Мургаш. Ниско вдясно на няколкостотин метра на Мерова поляна се белее малък паметник, издигнат в чест на неизвестен герой, загинал за свободата на България.

От местността Планиница се продължава по хубав, почти равен път и се стига до Новаково краище, откъдето пътят започва да се спуска надолу и през Пресечка могила и Вакарец ае слиза на Широки преслап.

От Широки преслап пътят отново започва да се издига по южните голи и на места изровени от пороищата склонове на Малка и Голяма Невижда и за около 1 ч. се стига на х. „Орлово гнездо“ („Владко“).

От хижата по добре очертана пътека през гората, а после през хубавите ливади на Мургаш за около 40 мин. се излиза при наблюдателницата на върха.

3. Чурек - Мургаш — 3 ч.

До с. Чурек се пътува с превозно средство по шосето София — Ботевград. След с. Потоп пътят навлиза в дълбока долина. При изхода от Жерковското дере, вдясно от шосето на р. Жерковица, се издига величествен паметник, заобиколен в полукръг от юг с каменни парапети и паметни плочи, в чест на загиналите народни партизани от отряда „Чавдар“.

От с. Чурек за Мургаш водят два пътя. Първият върви отначало по долината на р. Метлиновец, която на около 1 км се пресича в западна посока и се излиза на Раево. Оттук по билото между р. Метликовец и р. Жерковица през Лобена, Троснатата плоча, Панковско равнище се

достига Йоцова ливада.и оттам по билото за Мургаш. Това е най-късият и удобен маршрут за Мургаш. Вторият път излиза от селото покрай боровата гора, Камина, Чурашка поляна и достига Бечова ливада. Оттук се върви по маршрута Витиня — Мургаш (стр. 59). Този маршрут за Мургаш е също така удобен и приятен.

4. Реброво - Батулия — Бакьово — Ябланица - Мургаш — 8 ч.

Този маршрут е един от най-дългите маршрути за Мургаш. За двудневни преходи обаче с пренощуване на Мургаш или х. „Орлово гнездо“ е много добър.

Слиза се на гара Реброво и в източна посока се взема пътят за село Батулия. Пътят върви все покрай Огойската река и затова е много приятен, особено през пролетта, когато реката е пълноводна. Пред погледа на пътника се редят поляни, китни рътлини и високи чуки, на които често пъти са кацнали къщите на планинците от този край. На около 3 км след с. Бакьово пътят преминава по долината на р. Ябланица — ляв приток на Огойската река. Тази част от пътя е рядко красива. Следва се пътят срещу течението на реката по дълбоката долина през хубави ливади. От двете му страни се издигат гористи върхове. Преминат ли се ливадите на местността Тръсава, показва се мощната снага на Мургаш. Изкачването на върха става по стръмна пътека по северозападния му склон. То е много трудно и от долината на р. Ябланица до върха се пътува около 2 ч.

5. Високата чукла — Мургаш - 6 ч.

Маршрутът Високата чукла — Мургаш е продължение на маршрутите от Реброво, Своге и Лакатник до Високата чукла, откъдето по билото се достига в. Мургаш.

От Високата чукла за 5—10 мин. се пристига на горския дом под в. Чукава. По хоризонтал след около 1 ч. пътуване се излиза на поляните при Разделената вода. Това място (1380) е вододелът на реките Огойска и Брезовдолска и водата, която се стича по склона, може много лесно' да се отклони към едната или другата река.

От Разделената вода до Балева поляна се пътува 1,30 ч. Пътят върви все по билото през ливадите на с. Лескова махала, която, пръсната на малки, махали из ливадите и долините, остава вдясно. Оттук при хубаво време има добра гледка. На юг се издигат Билинишка чука и Бигла, зад които погледът прехвърля Софийската

планина и попада на София, потънала в мараня под ку-т гюла на Витоша.

На границата на землището на Лескова махала и Литаково пътят взема право южна посока и през вододела между Братанов дол на изток и р. Огойска на запад се започва изкачването на Бигла. По билото на Бигла през гората се слиза Е местността Велева поляна, също така удобно, място за почивка и нощуване. От Велева поляна се държи южна посока през в. Велева поляна, Преслапа, заобикаля се вдясно Златеришки (Задришки) камък и по хоризонтал на същия връх се излиза на Осенов преолап. По-нататък пътят заобикаля Рудешки камък от юг и по хоризонтала и било през гората се достига Дълбокия трап - малка поляна сред гората. В тази част на маршрута трябва да се държи повече билото и от погледа да не се изгубва долината на р. Ябланица.

На Дълбокия трап се пресича пътят Врачеш—Ябланица, зад който на изток се издига в. Чилек. По южните склонове на Чилек през поляни с папрати, а после по сипеи се слиза на Снегова бара и оттук покрай Белия камък започва изкачването на върха.

Изкачването на Мургаш от северната страна е много трудно поради много големия наклон. От Белия камък (около 450 м по-ниско от върха) до върха пътеката е много стръмна и върви през гора. След излизането от гората до наблюдателницата на върха се отива за 20 мин.

6. Витиня — Мургаш - 5 ч.

Витиня се намира на 44 км от София, където шосето София - Ботевград пресича билото на планината и с големи и стръмни завои се спуща надолу към долината на р. Бебреш. В околностите на Витиня има прекрасна букова гора, прорязана от горски поляни, поради което представлява отлично място за отдих и почивка. На самия превал край шосето има ресторант, където пътниците, откъдето и да идват, се спират на почивка. На изток от ресторанта на няколкостотин метра е управлението на горското стопанство и почивната станция на каучуковия завод „Г. Димитров“.

До Витиня се пътува с рейс или друго превозно средство. Оттук на запад започва пътят за в. Мургаш. Отначало той постепенно се възкачва по Витински рид, като преминава през млада букова гора с прави като свещ дървета и хубави горски поляни. След около 10 мин. се до-

стига Овнарника с няколко хранилници за сърни. На Овнарника пътят се разклонява на две посоки. Взема се десният път, а след това се държи лява посока и все нагоре за 15 мин. се излиза на Портите — прекрасни горски поляни с открит хоризонт на юг.

От Портите пътят продължава покрай оградата на ловния развъдник, който остава вляво. След около 1 ч. пътуване от Витиня се излиза на обширната Витинска поляна, изложена на юг и заобиколена от всички страни с хубава гора. Оттук се открива хубава панорама на юг и изток към Арабаконак и в. Звездец. До поляната могат да се направят еднодневни излети от Витиня. На около стотина метра на запад от нея има извор с отлична вода за пиене.

Пътят пресича Витинска поляна в южната й част, ниско до гората, след това взема западна посока покрай извора и за около[1] 10 мин. се стига на Кърджалийски вдетини - малки горски поляни. Оттук маршрутът върви все на запад, почти по билото, по чер коларски път през вековна букова гора. За правилно ориентиране в тази част на маршрута може да се използуват каменните маркировъчни знаци на горското стопанство до Аличина чукла. При маркировъчния знак № 35 пътят се разклонява. Държи се левият път, без да се слиза надолу, по който за около 20 мин. се излиза на Сватбарника — хубава кръстопътна горска поляна. От нея десният път (точно на се|ве|р) води за с. Врачеш, а левият за Чурек. Взема се средният път, който пресича южния край на поляната и води нагоре по билото. За около 15 минути от Свадбарника се достига равната горска поляна Маанатец (Махнатец) - характерна с големи каменни блокове в източната й част и тук-там букови дървета с грамадни корони.

В западна посока по билото за около 20 мин. се достига Бечова ливада, която представлява малка низина, закътана от три страни с вековни букаци. На юг от нея пътят води през Чурашка поляна за с. Чурек. В западна посока пътят излиза на билото, откъдето през Биленица, Паницата, Разкръстето, Яворица и Вртешката за около 1 ч. се достига Зла поляна. Тук маршрутът е лек. Пътят върви по било или по хоризонтал по южните склонове. На юг е долината на р. Метликовец, а на север се вижда Ботевградското поле.

Зла поляна е удобно място за почивка. Тук има хубава вода за пиене. От Зла поляна маршрутът продължава по стар горски! път, който прави голям завой наляво през гората и след 5—10 мин. се излиза на Йоцова ливада, откъдето все през ливадите по билото за около 1 ч. се достига наблюдателницата на самия връх.

Маршрутът Витиня - Мургаш е лек за пътуване, но труден за ориентиране особено до Бечова ливада поради това, че в продължение на около 4 ч. пътят върви само през гора и има много отклонения. Необходцмо е пътуващият да държи почти винаги дясна посока все по билото с постепенно изкачване, без да се спуска надолу. Спускането надясно (на север) води за Врачеш, а наляво (на юг) — за Чурек. Не се ли спазва това правило, пътуващият рискува да се загуби из гората.

7. Ботевград - Витиня — Мургаш - 6 ч.

От Ботевград до Витиня се пътува с превозно средство по шосе около 1 ч. От Витиня се пътува по маршрут 6 (гледай стр. 59).

От Ботевград може да се отиде на Мургаш и през с. Врачеш — 4 ч.

* * *

В дебрите на Мургаш и неговите дълбоки долини., потайни пътеки и усои се роди, възмъжа и действуваше партизанският отряд „Чавдар“. Възприел легендарното име на народния хайдутин, партизанският отряд „Чавдар“ беше станал страшилище за фашистката власт. Появил се в центъра на България, той провеждаше редица смели акции, кръстосвайки десетки пъти надлъж и шир родните полета и балкани от пролома на р. Искър до в. Вежен и китното Средногорие.

Отрядът непрекъснато се увеличава. През пролетта на 1944 г. той нараства на 437 души. На 25 април в Жерковското дере под в. Мургаш ръководството на отряда взема решение отрядът да прерасне в по-голяма бойна единица — във въстаническа бригада с три батальона.

Батальоните на бригадата кръстосваха Мургаш, Етрополската и Тетевенската планина и не един път влизаха в сражение с жандармерията и полицията.

През май 1944 г. бригадата „Чавдар“ провежда много смела акция в Елешнишкия манастир и при изтеглянето даца) 11 скъпи жертви. През май и юни същата година чавдарци правят две акции в с. Лопян, Ботевградско.

В чест на загиналите чавдарци днес в долините на р. Жерковица, надясно от шосето София — Ботевград, се издига величествен паметник, който напомня за безпримерниЯ героизъм на много народни синове и дъщери, дали живота си за свободата на своя народ.

АРАБАКОНАК И НЕГОВАТА ОКОЛНОСТ

Старият път София - Ботевград пресича билото на Стара планина на Арабаконашката седловина. Арабаконашката седловина е сравнително ниска. На юг от нея се простира Долнокамарското поле, а на север тя се спуща по гористата долина на р. Бебреш.

Пътят тук е прокаран още през турско време от реформатора Мидхад паша, който е искал да свърже седалището на своето управление Русе със София. След Освобождението трафикът по този главен път се засилва и арабаконашкото шосе става неудобно поради стръмните си завои към Долнокамарското поле. От 1934 г. пътят е вече изместен на около 5 км на запад през Витиня, където мястото е по-удобно и сега там минава асфалтиран път,

Изгубил значението си на място, където минава важна пътна артерия, днес Арабаконак има повече историческо значение. По тези места се разиграха люти сражения през време на Освободителната война. През суровата зима на 1877 г. стотици руски воини от армията на генерал Гурко сложиха костите си в сраженията срещу турците и борбата за преминаване на прохода за овладяването на София. В памет на тези исторически боеве днес на Арабаконак се издига скромен паметник, който напомня на поколенията за героичното минало и подвига на руската армия. Арабаконак е свързан и с друго важно събитие от борбата на нашия народ за освобождение. Тук в околността на мина „Ватия“ през 1872 г. стана обира на турската хазна, организиран от Димитър Общи, който обир по-късно стана причина за разкриването на мрежата от комитети в България, залавянето, съденето и обесването на Левски.

МАРШРУТИ

1. Витиня - Арабаконак — 1 ч.

До Витиня се отива с превозно средство от София или Ботевград. От Витиня маршрутът върви по билото по чер

коларски път, който в псьголямата си част е удобен и за моторни превозни средства. Пътят е почти равен и минава повечето през гора, поради което пътуването е много леко' и приятно.

За Арабаконак може да се отиде и по старото шосе от София през Саранци за Арабаконак и от Ботевград - Рибни вир — Арабаконак.

2. Арабаконак - в. Звездец - 1,30 ч.

Този маршрут е къс и представлява голям интерес за туристите и излетниците, които са дошли до Арабаконак и искат с още много малко усилия да хвърлят поглед към обширния хоризонт, който се открива от в. Звездец (Илдъзтабия).

Изкачването на върха става по югозападния му склон, който е гол. Пътят върви по стар път от София за Етрополе, чието трасе личи и сега. Както до Арабаконак, така и тук са се развили ожесточени боеве по време на Освободителната война. По пътя и досега се намират части от шрапнели и патрони, а горе на върха личат окопите, откъдето е отбраняван проходът. Долу на североизток под върха, в местността Шиндарннка, където е минавал старият път, сега, ое издигат паметници в чест на падналите герои за нашето освобождение.

От в. Звездец се открива хубава панорама към Панагюрска и Ихтиманска Средна гора, Долнокамарското и Софийското поле и Етрополе. Пред погледа се открива лабиринт от планини и речни долини на изток към Етрополска и Тетевенска планина, а на запад се тъмнеят горите на хайдушкия Мургаш.

От Звездец право на юг започва седловината Гълъбец, която свързва Стара планина със Средна гора.

Под в. Звездец по стария римски път е минал френският пътешественик Ами Буе, който от височините на върха се е любувал на Камарското поле и го е нарекъл „българска Аркадия“.

Предполага се също така, че по този път се е завърнал и Александър Велики от похода му на север.

ВРЪХ БАБА

От Ком до Златишкия проход след в. Ком най-висок и най-забележителен е в. Баба. Висок 1787 м, той се издига мощно над Златишкото поле и котловината на Етро-

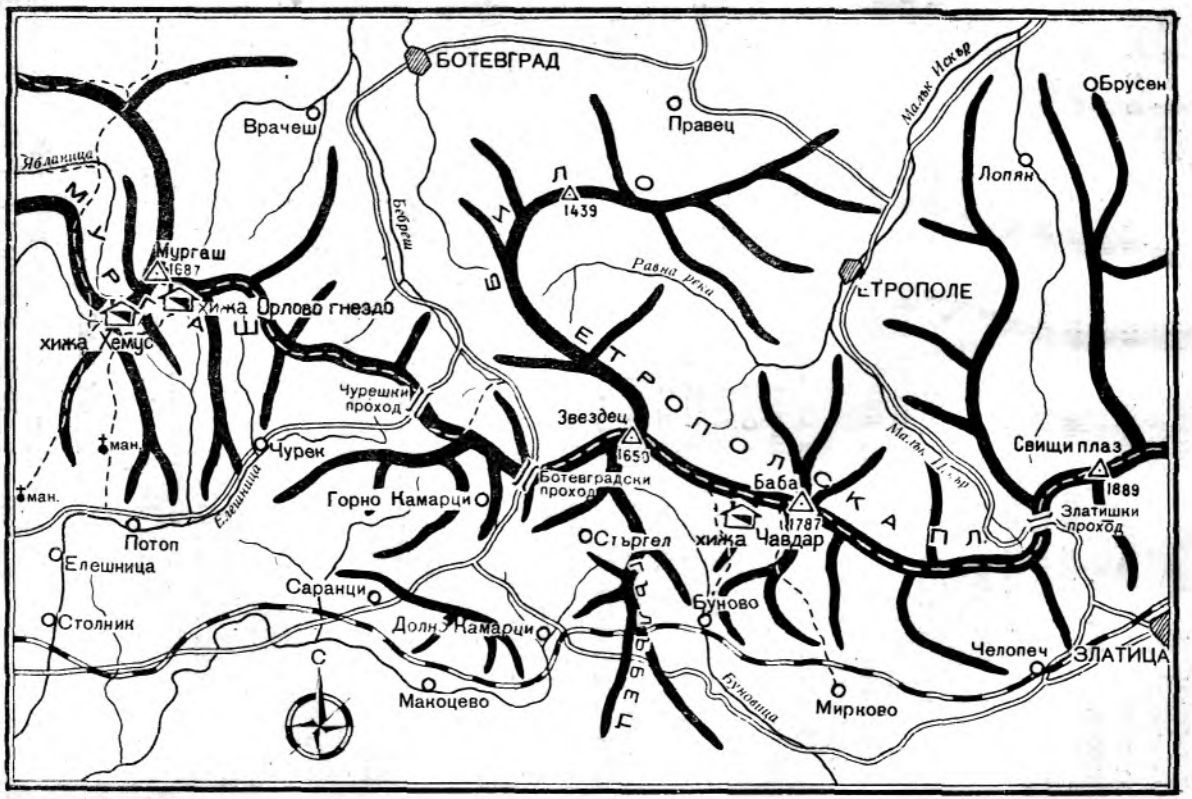
БОТЕВГРАД
Врачеш
Правец
Брусен
Лопян
Малък Искър
Ябланица
Бебреш
Мургаш
1687
хижа Орлово гнездо
хижа Хемус
МУРГАШ
БИЛО
1439
Равна река
ЕТРОПОЛЕ
ЕТРОПОЛСКА ПЛ.
Чурешки проход
Звездец
1650
Ботевградски проход
Чурек
ман.
ман.
Елешница
Горно Камарци
Баба
1787
хижа Чавдар
Свищи плаз
1889
Златишки проход
Малък Искър
Потоп
Елешница
Стъргел
Саранци
Столник
Долно Камарци
Буново
Макоцево
Мирково
Челопеч
ЗЛАТИЦА
Буновица
С

поле. Южните склонове на върха са полегати и представляват прекрасни високопланински пасища. Те изпускат дълги хребети към Златишкото поле, прорязани от река Мирковчица и р. Буновска. Северните склонове са по-стръмни и са обрасли с хубави гори.

Около стотина метра до билото върхът се стеснява от всички страни и се издига стръмен като стена, поради което последният етап при изкачването му е много труден. В замяна на това, излезе ли се на билото, пред погледа се открива прекрасна панорама.

На север долините на Вречка, Вабщица, Бабина река и Негърщица, притоци на Малък Искър, са потънали във вековни букаци. По-нататък погледът се губи в лабиринт от планини по долините на Малък Искър и р. Вит. На изток са изправени челата на Говедарника, Моргана, Кордуна, Свищиплаз, а зад тях от далечината се показва Вежен.

На юг и югоизток се вижда цялото Средногорие с* лъкатушната долина на Тополница. Зад Средногорието при ясно време на кристалния небосвод се вижда опънатият гръб на Родопите и слънчевата Рила. На югозапад са Софийското поле, Витоша и Люлин, а на запад - Мургаш и Ком.

В околността на в. Баба не един път са бродили хайдути, а по-късно народните партизани. Тук са се укривали Филип Тотю и четата на юначния Панайот Хитов с нейния знаменосец Васил Левски се е сражавала с турския аскер и башибозук, предвождани от златишкия мюдюрин.

Връх Баба посочи пътя на Бенковски й неговата хвърковата чета за Балкана след разгромяването на Априлското въстание. На югозапад под в. Баба в местността Вихришка поляна на 1400 м н. в. е разположена х. „Чавдар“, една от най-добре стопанисваните хижи в Стара планина. Кацнала всред букаците до студен извор, тя се посещава през всяко' време на годината. През лятото околността на хижата гъмжи от посетители, които прекарват незабравими часове из китните дъбрави и горски поляни:

Изходни пунктове: Етрополе от север и Буново, Мирково и Стъргел от юг.

Етрополе (5034 ж.) е старо' селище, разположено в китната долина на Малък Искър. Още в римско време то е цъфтяло като богато рударско градче. Градът и богат-

ствата му били охранявани от яки крепостни стени, чийто останки личат и сега. През средните векове градът запада. През XVI и XVII в. той отново се издига като важен ^рударски център, когато тук се преселват рударисаксонци и рудари от Сърбия. В XVIII в. градът бил разрушен от кърджалиите. Той още повече запада, след като главният път от София минавал не вече през Етрополския проход, а през Арабаконак и Витиня.

В околността на Етрополе има богати минерални залежи. Градът днес се развйва като курортен център, а в недалечно бъдеще ще се възвърне отново славата му на рударски център.

Стъргел, Мирково и Буново са малки селища на юг от Балкана. Буново и Мирково са гари на жп линия София — Левскиград.

МАРШРУТИ

1. Буново - хижа „Чавдар“ — в. Баба — 3,30 ч.

Слиза се на гара Буново, откъдето се тръгва нагоре по течението на Буновската река. Отначало в самия край на селото се минава под свода на големия жп мост, откъдето при пътуването с влака се открива хубава гледка към Буново. Нагоре пътят[1] върви все покрай левия бряг на реката. При водослива на двете реки (Бучкацката и Стара река) той се възкачва високо над реката, спуща се към Бучкацката река, пресича я и оттук все по хребета на Орляк и Каменни поляни отива на хижата.

От хижата се върви в източна посока нагоре към кошарите на Полицата, после се взема северна посока и за около' 20 мин. се стига на хайдушката поляна Редежа, заобиколена с вековни букаци. От Редежа по добре очертана пътека през букова гора се излиза на Хаджийца. Напред като стена се издига в. Баба. Държи се лява посока и по северозападния ръб се излиза на билото. На билото- може да се. изкачи и по южната страна.

2. Стъргел — хижа „Чавдар“ - 3 ч.

От с. Стъргел, сгушено на югоизток от Арабаконак в окрайнината на Долнокамарското поле, до х. „Чавдар“ може да се отиде с превозно средство. Пътят лъкатуши по Гълъбец, след което навлиза във вековната гора под в. Звездец. На големи серпентини той се изкачва до превала за Етрополе. Пред превала пътят взема източна посо-

ка и с леко спущане през хубавата букова гора на Радина планина се стига до хижата.

От с. Стъргел може да се отиде и пеша, като след излизането над селото се вземе дясна посока през кората на Радина планина. Върви се по стар - горски път.

3. Етрополе — хижа „Чавдар“ - 4 ч.

Пътят върви по шосето Етрополе — Златица и на 5 км се отделя вдясно по добре очертана пътека към билото на планината в местността Хаджийца - западно от в. Баба. От Хаджийца до х. „Чавдар“ се отива за 30 мин. По този път през време на Освободителната война се е опитвал да премине генерал Дандевил и да обходи с войските си в. Звездец и Арабаконак. На 16 декември 1877 г. се разразила такава мразовита буря, че от нея загинали 18 офицери и 813 войника.

От Етрополе до х. „Чавдар“ през върха се отива за 5 часа.

4. Хижа „Чавдар“ - в. Звездец - 2 ч.

От хижата в западна посока по хоризонтал и по хубав широк горски път по Радина планина за 1,30 ч. се излиза под в. Звездец и оттам за още 30 мин. се излиза на върха.

На в. Звездец може да се отиде и по билото. В този случай се върви по пътя за в. Баба до Хаджийца, откъдето се взема западна посока и все по билото на. Радина планина се слиза до превала, където идва пътят от хижа**та,** и след това по него се стига до върха.

5. Хижа „Чавдар“ — Златишки проход — 4,30 ч.

Тръгва се по пътя за в. Баба (1,30 часа). От в. Баба се спуска на изток, пресича се пътеката, където е минала хвърковатата чета на Бенковски, и се излиза на в. Малка Баба. По-нататък все по билото се излиза на Говедарника (Марагидия), който прави впечатление с едрите си каменни блокове от северната страна и равна поляна от юг.

От Говедарника през Пресяна се възлиза на Моргана (Бозлукая, откъдето по сипеи и камениста пътека се стига на Равна поляна (Попова Чешма), където за пръв път по билото' на планината се среща малко езерце, което не пресъхва и през лятото. Под Моргана в турско време е минавал старият път от Златица за Етрополе.

След Равна поляна пътят върви почти по равно било през Прешнакова ливада, Неведжи тепеси, Шишков път, Айдук камък до Кашана, където сега минава шосето Златица - Етрополе.

Маршрутът в. Баба — Златишки проход е лек и приятен.

* * *

■И

От в. Баба на юг и югоизток на широк хоризонт се разстила прекрасната Средна гора. Вълнообразна и нежна, покрита с хубави гори и сочни планински пасища, тя привлича погледа на всеки, който се изкачва на в. Баба.

В далечината на югоизток се издига хайдушкият в. Богдан. По-надясно от него, опасани от Тополница и Луда Яна, са върховете Бунай, Бич, Вратня, Лисец, Сандъкли, Сакараджа, Вран камък, Еледжик, Арамлиец и цяла редица още хълмове, върхове, долини и горски поляни, свързани с борбата за нашето освобождение. Ето напред под Бунай е Копривщица, закътана в пазвите на планината — тиха и спокойна, разположена от двете страни на Тополница. Отвъд планината в котловината на Луда Яна е героичното Панагюрище. Но на запад са с. Оборище (Мечка), над него историческата местност Оборище, с. Поибрене и Мухово, а право на юг, където Тополница напуща Златишкото поле и като свредел отново се забива в снагата на Средна гора, е с. Средногорец (Петрич). По на запад от него блестят на слънцето къщите на с. Смолено. Прекрасна панорама. Тя буди редица мисли за героичното минало на нашия народ, за Априлското въстание.

В неравната борба средногорци дават скъпи жертви. Кочо — простият чизмар от Перущица, Петлешков от Брацигово, Спас Гинев от Батак, Гене Телията на Еледжик, Рад Клисаря и Стоян Пъков от Панагюрище и много други още борци ще останат завинаги светли имена в нашата история. Пожарът обхванал Средногорието. Въстанието било потушено.

От Сива грамада И Лисец в Средна гора Бенковски със своята хвърковата чета се простил с димящата Тракия и повел дружината си към Стара планина. След с. Средногорец той прекосил р. Тополница и нагоре по течението на реката достигнал Златишкото поле. Скоро четата се озовава западно от с. Мирково и поела пътя към билото на Стара планина, за да потърси закрилата на хайдушкия Балкан. След уморително пътуване тя стигнала в. Баба. От източната страна на върха прекосила билото на планината в северна посока и покрай Камишов камък потънала в непознатия им Етрополски балкан. Цели десет

дни скитали по незнайни пътеки из тъмните усои на планината при най-лоши условия — глад и тежка умора - и четата достига в намален състав Тетевенския балкан. С войводата останали само трима души: Захари Стоянов, отец Кирил и Стефо Далматинеца. Те били предадени. На 25/12 май 1876 г. при преминаването на р. Костина, на път за Троянския балкан пада убит от засада водачът и душата на Априлското въстание — Георги Бенковски.

На лобното място на десния бряг на реката сега се издига скромен паметник.

Посетителят на в. Баба само с един поглед от билото на върха може да проследи целия път на Хвърковатата чета на Бенковски от Оборище в Средна гора до лобното мяст-о на войводата в Тетевенския балкан. Вперил поглед на изток, юг и север, любувайки се на прекрасната панорама, сърцето на посетителя не може да не трепне от великия подвиг и саможертва на априлци.

ЗЛАТИШКО-ТЕТЕВЕНСКА СТАРА ПЛАНИНА

Между Златишкия и Рибаришки проход Стара планина носи името Златишко-Тетевенска планина. Тук тя става все по-висока. Гористите й върхове и хайдушки поляни все по-често отстъпват мястото на голите върхове, острите чуки, скалистите гребени и сипеите. Най-значителни върхове в този дял на Стара планина, преди да се достигне в. Вежен, са: Свищиплаз, Косица и Паскал. От тях се откриват хубави гледки на всички страни. На север погледът потъва в дълбоката гориста долина на р. Вит, зад която се издигат върховете Трескавец, Остреч, Червен, Кон и др. от Васильовската планина. На юг непрекъснато се вижда ниското било на Средна гора, която се опасва от р. Тополница.

След прокарването на жп линия София - Бургас през Левскиград този дял на Стара планина все повече привлича туристите от всички краища на страната.

На по-малко от 2 ч. от Пирдоп под в. Косица се намира х. „Паскал“, която е най-близката база за обхождане на този дял от Стара планина. Хижата е построена в местността Мали извор, 1480 м н. в. В нея могат да нощуват 50—60 души. От хижата се открива хубава гледка към Средна гора и Златишкото поле. В околността й има гора

и студени извори. През време на съпротивителното движение през 1942-1944 г. тя е била използувана за убежище от партизаните и затова е била разрушена от полицията и жандармерията. Сега е възстановена.

Изходни пунктове за планината са: Тетевен, Етрополе, Златица, Пирдоп, Антон и др.

Тетевен (7799 ж.) е разположен в прекрасна долина по горното течение на р. Бели Вит. Заобиколен е отвсякъде с

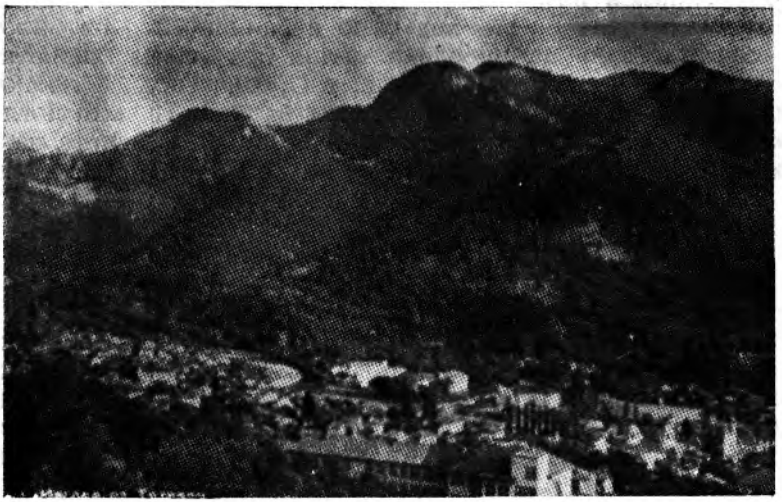

Тетевен

върхове (Петрахиля, Равни камък, Трескавец, Остреч, Червен, Хайдушката поляна и др.). Той има рядко красива околност.

Градът е възникнал през XVI в. За основаването му има различни предположения. Говори се, че той е заселен от[1] жителите на някогашното' с. Козница, намиращо се между Клисура и Пирдоп, когато те изоставили своите родни пепелища и се преселили отвъд Балкана, а според друго предположение първите преселници са от Македония (Тетово). Поради своето географско положение — далеч от главните пътища, от една страна, и поради това, че през турско време градът се е ползувал с привилегии през XVII и XVIII в., от друга страна, той достига цве-

тущо положение. По това време градът достига до 15 000 жители. Кервани със занаятчийски изделия са се отправяли по обширната Отоманска империя.

До края на XVIII в. градът е останал незасегнат от кърджалийските вилнения. Поради това през 1799 Г. тук на два пъти е търсил спасение Софроний Врачански. В 1801 година както много други селища, така и Тетевен е бил опожарен и ограбен от кърджалиите. След това градът отново бил възстановен.

Тук са идвали апостолите на свободата Васил Левски, Ангел Кънчев и Димитър Общи и е бил основан един от първите революционни комитети.

Тетевен и околията са дали 12 души ботеви четници. Тетевен е голям център на дърводобив у нас. Градът се развива бързо и като културен център. На югоизток от града е курортът Рибарица.

Край река Костина в пазвите на Балкана е лобното място на Георги Бенковски. На юг от града на няколко километра пО' течението на р. Козница е лобното място на Сава Младенов - четник от Ботевата чета. Не много далеч от[1] града край шосето за Рибарица е лобното място на Христо Габровчето — друг четник от Ботевата чета.

Пирдоп и Златица са малки градчета в Златишкото поле. Пирдоп е околийски център, а Златица е известна с това, че в околността й в 1443 г. е станала битка между Владислав Полски и Мурад II. Градчетата се развиват като курортни селища. Между двата града се строи нов медодобивен завод у нас.

МАРШРУТИ

1. Златица - Кашана — 2 ч.

Кашана се нарича превалът, където Златишкият проход пресича билото на планината за Етрополе. Той се намира! на 1365 м н. в. й е на 11,5 км от Златица и на 15 км от Етрополе. През прохода минава удобно шосе от Златица и Пирдоп за Етрополе. До Кашана може да се отиде с превозно средство по шосето или по прекия път за 2 ч.

От Кашана може да се направят еднодневни излети на запад до Мургана или на изток към Кордуна и СвищипДаз.

2. Етрополе — Кашана - 3 ч.

Маршрутът върви по хубаво шосе.

3. Пирдоп — хижа „Паскал“ — 1,30 ч.

Слиза се на гара Пирдоп. Още от гарата се вижда хижата, кацнала на малка поляна ниско под в. Косица до пояса на буковата гора. От гарата се тръгва в източна посока покрай жп линия. На около 200-300 м се пресича жп линия и по хубав път[1] се тръгва право на север. При водослива на реките Славци и Бучумска пътят взема източна посока, пресича р. Бучумска на север и вляво от мандрата излиза на Широка Занога, откъдето по добре очертана пътека за около 1 ч. се стига на хижата.

От хижата могат да се направят полудневни излети на запад до Разбоїт — 1,30 ч.; на север до в. Косица - 1,30 ч., на изток по билото на в. Паскал и Гюлджука на около 3 ч.

4. Златишки проход - Свищиплаз — Косица — Паскал - Вежен — 8 ч.

Този маршрут върви все по билото на планината. От Златишкия проход на изток се възкачва по стръмна пътека под южните склонове на Кордуна. За около 1 ч. се стига на Седлото под в. Свищиплаз. Посетителят на тези места не може да не се изкачи на островърхия Свищиплаз, от който се открива красива гледка надолу към белите завои на шосето, потънало в дълбокото дере към Златица.

От Свищиплаз се минава по билото' на Разбой. Пресича се Лопянската пътека и се възкачва каменистото било на масива Косица. След около 2 ч. от Свищиплаз се стига на в. Косица (2010), откъдето се открива хубава гледка на юг към Средна гора и на север към долината на р. Вит.

По-нататък пътят[1] пресича високопланинската пътека за Черни Вит, която потъва на север в дълбоки усои, възкачва се по покрития с клек Картал и в лява посока достига билото на в. Паскал, надвиснал над долината на р. Черни Вит.

От Паскал през клек се спуска на' Гюлджлука, откъдето има пътека за с. Антон.

След Гюлджлука маршрутът върви все по билото. Възкачва се в. Голяма Баба, спуска се по камениста пътека към седлото под същия връх, след което се възкачва тревистото било на в. Болуваня. Болуваня пуска дълги ридове на север към гористата Братаница, която служи за вододел между река Костина на запад и р. Заводна на изток.

От Болуваня в южна посока се спуска към Хайдушките камъни, заобикаля от южната страна в. Въртопо и по хоризонтал стига до Портите (Ръба). Оттук по добре очертана пътека се заобикаля в. Пъпа и се излиза на в. Вежен, един от рядко красивите върхове на Стара планина.

5. Тетевен — хижа „Бенковски“ - 6 ч.

Хижа „Бенковски“, наричана в миналото „Братаница“ и „Вежен“, се намира на югозападния склон на големия планински рид Братаница на 1700 м н. в. Тя е построена на хубава горска поляна, заобиколена с прекрасни букови гори. Може да побере около 50—60 души. През време на съпротивителното движение хижата е служила за убежище на партизаните, поради което е била разрушена от жандармеристите. Възстановена е.

От Тетевен до Рибарица има превозно средство. От Рибарица по долината на Костина покрай паметника на Георги Бенковски по добре очертан път се отива до хижата за 3 ч.

От хижата могат да се правят еднодневни излети до: х. „Вежен“ („Царичина“) през в. Вежен — 4 ч.; в. Болуваня — 1,30 ч.; в. Паскал - 3,30 ч.; х. „Паскал“ - 5 ч. и др.

ВРЪХ ВЕЖЕН

Един от красивите и леснодостъпни великани на Стара планина е в. Вежен (2198). Изправил могъща снага над героична Клисура, той като че ли наднича над Левскиградско и Златишко поле и покровителствено бди над гребена Козница, който свързва Стара планина с нейната по-малка сестра Средна гора. Неговият грамаден масив и голо почти заравнено теме се виждат отдалеч от Северна и Южна България и от почти всички планини. Като някакъв стар дъб, пуснал дълбоки корени на всички страни, в. Вежен е разстлал красиви хребети във всички посоки.

Върхът представлява обширно равно плато в най-горната си част, приличащо на триъгълник, очертан от три скални могили. Основата на триъгълника са източното и западното възвишение, през които минава и главното вододелно било на планината, а върхът му - северното възвишение, от което се спуска красивият планински рид

Царичина, наречен на планинското цвете Царичина (омайниче).

Връх Вежен е голям хидрографски възел. От него водят началото си няколко буйни планински рекички. Река Заводна извира почти от самия връх в западния край на платото, спуска се на север и очертава западната граница на рида Царичина. Тя се влива в р. Бели Вит при с. Рибарица. Югозападно от върха са началните потоци на Вртопското дере, което се влива в р. Тополница при гара Копривщица. Долината на това дере е чудно красива, с хубави гори, полянки и много водопади. Тук е бил и зимният лагер на партизанския отряд „Чавдар“ през 19,44 г. Тук поетът^партизанин В. Андреев е писал своите „Партизански песни“. Югоизточно от върха извират няколко пълноводни притоци на р. Стрема, най-големият от които е р. Каменитица, чийто извор Влах бунар е удобно място за почивка и закуска за излизащите от Клисура. Североизточно от върха няколко потока пресичат пътеката за хижа „Вежен“ и дават началото на р. Боловандjика, приток на р. Рибарица.

При добра видимост чудно хубави гледки се откриват от в. Вежен. Подредени в зигзаг старопланинските върхове ясно очертават планинското било от в. Ком до в. Ботев. Между тях изпъкват зашилените темета на Ком, Баба, Купените, Добрила и др. и спокойните и заоблени масиви на Мургаш, Паскал, Левски (Амбарица) и в. Ботев. На изток на по-преден план се очертават острите зъбери на в. Козята стена.

Но най-красива е гледката на юг. Ето я Средна гора. Погледът се плъзга по гористата долина на р. Тополница. А където свършва вековната букова гора и започва малкият пояс на тъмната борова горичка, се виждат няколко самотни вили и къщи от окрайнините на Копривщица.

От върха се вижда Пловдив с неговите тепета, а по-нататък се издига масивът на Родопите. Тяхната безкрайна верига постепенно се слива с масива на Рила, а в далечината между тях изпъкват и зъберите на Пиринските върхове Вихрен, Джангал, Полежан и др. Особено^ хубава панорама към тези планини се открива през ясните зимни и есенни дни, когато видимостта е най-добра.

На около 1,30—2 ч. северозападно от върха зад рида Братаница е дълбокият дол на р. Костина. Тук се издига

скромен паметник, който говори за края на една героична епопея — Априлското въстание.

Под в. Вежен всред естествена борова гора се намира една от най-хубавите и кокетни старопланински хижи - „Вежен“. г

До хижата и върха може да се отиде както от северната, така и от южната страна на Балкана. Ако туристът иска да посети хижата и върха от Южна България, то за такъв излет най-удобен и близък изходен пункт се явява подбалканският исторически градец Клисура. Като **изходни пунктове** от Северна България може да се използуват гр. -Тетевен и с.. Рибарица.

Град Клисура е застроен в самите поли на Стара планина-и Средна гора в поречието' на р. Стряма. Според едно предание някога гр. Клисура се е намирал близо при Кознишкия проход, което място е известно под името Стара Клисура или Селището, През миналото столетие това селище е било сравнително добре благоустроено. Тук е основано' едно от първите български читалища, в което е работил като учител Христо Г. Данов — първият български печатар и книгоиздател. По него време поминъкът на населението е бил предимно скотовъдство, абаджийство и производство на розово масло.

Град Клисура взема активно участие в Априлското въстание. В подготовката на въстанието и в боевете при историческия Зли дол е участвувало цялото' население.

Априлските дни от 1876 г. обезсмъртиха този малък прибалкански градец. Сега Клисура има около 2500 жители, които се занимават предимно с розопроизводство, пчеларство, животновъдство и горска промишленост. Интерес за всеки посетител представлява музейната зала в градското училище (там се съхраняват ценни предмети и документи за участието на Клисура във въстанието), килимарската работилница, произвеждаща прочутите персийски килими и др. ’Твърде интересно е и самото селище и неговата околност, която'сега е прошарена от няколко оригинално разположени сводести мостове и жп тунели.

През 1955 г. бе открита от Централния съвет на професионалните съюзи туристическа спалня, обзаведена с 35—40 легла.

Село Рибарица (720) е живописно сгушено в горното течение на Рибаришката река в самите поли на планината. Поради своето добро разположение това селище стана

едно от най-здравословните летовища у нас. Тук са застроени студентски почивни домове, детски колонии, почивни станции и много вили на частни лица.

М А Р Ш Р У Т И

1. Клисура — хижа „Вежен“ — 5-6 ч.

От гр. Клисура до х. „Вежен“ може да се тръгне по различни пътеки. Най-отдалечена и удобна е пътеката, която започва близо до жп спирка Стряма, на около 3 км западно от Клисура. Тази пътека следи тясната долина на р. Каменитица и излиза постепенно по западния »м долинен склон към заравненото гористо било на хребета „Дапково краище“. Оттук в северна посока, следвайки самото било със слаби криволичения през ниска гора и ред малки поляни, пътеката извежда над изворите на Равна река. Преходът дотук трае около 3 часа и е твърде скучен и уморителен.

Друга пътека захваща от горния северен край на града. Отначало тя представлява твърде удобен коларски път, който се провира в гъста букова гора, прави няколко удължени серпентини през Лестовичен дол и обхожда склона на Зли дол и местния Черни връх. След това тя прави нов голям завой на северозапад и продължава към платовидното корито на Равна река. Тази пътека е сравнително по-лека и удобна.

Най-пряк и приятен е третият вариант — през Хайдушки дол, който няколко години наред е маршрут на групите за екскурзионно летуване. Този път започва от северозападния край на града. Твърде добре очертаната пътека отначало следи синорите на ред розови, овощни градини и други насаждения и наскоро след десетина минути ход излиза на прелеза на жп линия. От прелеза пътеката следи непосредствено линията в западна посока до един жп тунел. Тук тя напуща нивото на линията, прехвърля малка долчинка и се отправя нагоре към северната стена на конусообразното възвишение Острица. Северният склон на Острица (наречена още Хумник) се развива в един праг с отвесна пясъчна стена от изток, по протежение на който се стига първият маркировъчен знак към х. „Вежен“. Оттук започва изкачването на Стара планина. (От града до това място се върви около 20—25 мин.) Началото на склона към х. „Вежен“ се отличава с голям наклон и с оголе-

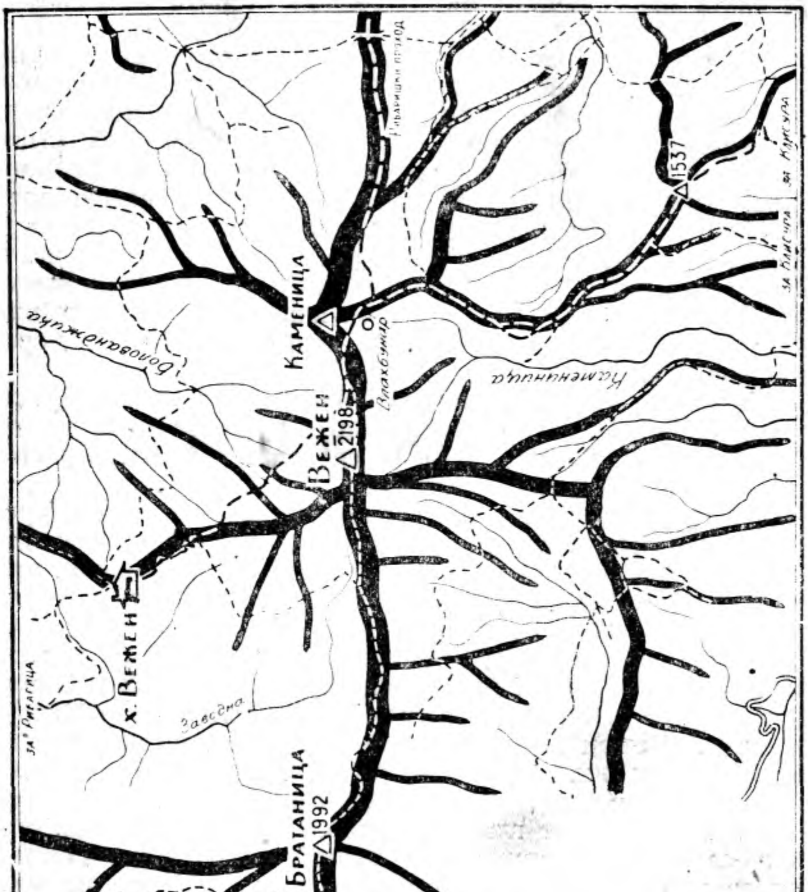
Тетевенска баба
2071
х. Бенковски
Булованя
2043
Братаница
1992
х. Вежен
Вежен
2198
Каменица
1537
за Рибарица
С

ния си скалист вид, по чиято твърде гладка повърхност пътеката едва личи в началото. След като се изминат 12—13 серпентини по обезлесения склон (25-30°), пътекатЙ[ь]достига горния край на водослив с оголени каменни отломъци. Тук нейният характер се променя. Тя завива на север по хоризонтал, преминава между пресечени скални издатъци и чрез малка дъга, отворена към дола, стига началото на местността Говедарника, където се разклонява. Продължението на пътеката вляво извежда през Говедарника към насрещния хребет и оттам към местността Дапково краище. Тук туристът трябва да продължи по дясната серпентинна пътека на североизток, която по добре затревен и гладък склон извежда на превала над Хайдушкия дол. До превала се стига за 1,30-2 ч. среден ход.

На около 300 метра югоизточно от превала се намира голям естествен заслон, познат сред туристите под името Мечата дупка. Това е широка сводеста пещера, в която при лошо време биха могли да се прислонят свободно около 30 души туристи. От превала нататък пътеката продължава в североизточна посока като траверЪира под съвсем слаб наклон десния долинен склон на в. Хайдука, при завършъка на който излетникът може да прекара приятна почивка. На около 35 крачки от пътеката се намира много хубава изворна вода. От изворчето нататък се излиза неусетно на вододела на притоците на Хайдушка и Равна река. Тук се събират двата варианта на пътеката от Клисура за в. „Вежен“. Оттук пътеката мени непродължително своята досегашна посока. Тя продължава на северозапад и хоризонтално над долината на Равна река. Вижда се в. Вежен и част от главното било. Следва заравнена широка седловина. наричана от местното население Горния говедарник и Вельови черкви. Оттук нататък започва местността Вельовото. Пътеката продължава на север по гол обезлесен склон, следвайки ровината на стар коларски път. Този път прави широк сърповиден завой около изворите на река Стряма и извежда до студения извор Влахбунар и главното вододелно' било на Балкана. Само> на няколкостотин крачки по-горе от Влахбунар се издига така наречената местност Портата (няколко скални грамади на самото било), през която пътеката прехвърля в Северна България на северозапад към х. „Вежен“. От това място може да се продължи за хижата и през в. Вежен. За пред-

почитане е широкият заравнен път, съставен от големи плочести камънаци, който траверсира западния склон на в. Вежен. Същият сече последователно няколко улея на върха и навлиза в гъста борова гора, в долния край на която е хижата.

2. Село Рибарица - хижа „Вежен“ — 4 ч.

От северната страна на Балкана х. „Вежен“ е много по-лес|нодостъпна. Отиването на хижата от тази страна става от курортното селище Рибарица, до което се стига през гр. Тетевен по хубаво асфалтно шосе. Главен изходен пункт от северното подножие е гр. Тетевен, където завършват рейсовите връзки от Северна България и Столицата.

От с. Рибарица за х. „Вежен“ водят много пътеки. Най-оживени и използувани от местното население са тези към горските сечища. Туристите предпочитат пътеките през Стара Рибарица, местността Слончето и Данчова бичкия лю река Заводня. Последната пътека е за предпочитане, тъй като по-голямата й част е удобен шосеен път, по който се движат редовно коли на УАТ — Тетевен, които свличат трупи от близките околни сечища на около 2 ч. под хижата (до горните бараки в местността Горен батал).

Най-често туристите предприемат излети към х. „Вежен“ по този път през дълбоката р. Заводна. Край нея от читалището на с. Рибарица се върви по шосето, което криволичи в южна посока из красивата долина на реката. На десетина минути от читалището шосето пресича една от малките рибаришки махали. Оттам след 1,30 ч. се стига до долните бараки при рампата на новата въжена линия Чавдар — м. Долен батал. Малко по-горе са застроени други бараки, които- имат пряка телефонна връзка с хижата. На около десетина минути от горните бараки (м. Горен батал) шосето прави остър завой надясно, като прехвърля два срещуположни моста. Това е така наречената Данчова бичкия. Вляво- от втория мост се отклонява пътеката за х. „Вежен“, която е добре маркирана. След остър завой нагоре по склона и е няколко къси серпентини из гората пътеката възлиза постепенно по ската към хижата. Тази част на пътя е най-трудна за преодоляване. След около двадесетина минути напрегнат ход се стига до маркирано разклонение на пътя. Вляво и нагоре продължава стръмна и слабо очертана серпентинна пътека, която скъсява разстоянието до хижата, но е изморителна. Зна-

чително по-удобна и приятна е долната пътека, която траверсира хребета Царичина. На около част от местността Данчова бичкия тя прави широк продължителен завой на изток и излиза в горната част на букова гора (м. Христова долчина). Излязла вече близко до билото, пътеката прави още един широк завой в противоположно направление, на юг, следейки отблизо тесен водослив. Така се излиза неусетно на Царичинската поляна, от която се открива чудно хубава панорама. Оттам тя прехвърля възвишението Черната могила и се излиза на х. „Вежен".

ТРОЯНСКА ПЛАНИНА .И КАЛОФЕРСКА ПЛАНИНА

На изток от Рибаришкия проход до Ясенската (Химитлийската) седловина (1170 м н. в.) се простира най-високият дял на главната старопланинска верига Троянска и Калоферска планина. На север тя се ограничава от долините на реките Бели и Черни Осъм, Видима и Росица, а на юг от Зацбалканските долини на Левскиград и Казанлък. Общо погледнато и тук главното било е широко и заравнено. Преобладават заоблени форми, дълги разлети ридове и гористи склонове. На места обаче Троянската и Калоферската планина (единствено от цялата заоблена старопланинска верига) наподобяват високите планини Рила и Пирин. Такъв е изгледът им при Кендабалкан, м. Кръстците и в. Мазалат, където преобладават[1] тесни назъбени.била, остри скалисти върхове, дълбоки и стръмни долини и смесени горски породи. Тук се редуват повече от десетина внушителни върхове с надморска височина над 2000 м (в. Левски, Голям и Малък Купен, Млечния чал, Равнец, Параджикчал, Триглав, Мазалат и др.), измежду които и първенецът на планината в. Ботев, висок 2376 м.

Южните склонове на Троянската и Калоферската планина (с изключение на непродължителни части) са много стръмни, високи, голи и слабо разчленени. Това се дължи на силата на земеоформяващите движения и големия тектонски натиск, които са последвали от юг. Северните склонове са много полегати, обрасли с гори и са сложно разчленени. Покрити са предимно с бук, ясен, дъб, габър и др. По билото на места се срещат и малки иглолистни гори (при в. Вежен, Дамлъдере и х. „Добрила"). Голите

части от двете страни на билото представляват просторни пасища. В тая част на планината се среща рядкото планинско цвете еделвайс (по северните скалисти склонове на в. Козя стена и при в. Мазалат). Скалните маси, които изграждат тая част на Стара планина — гранодио-

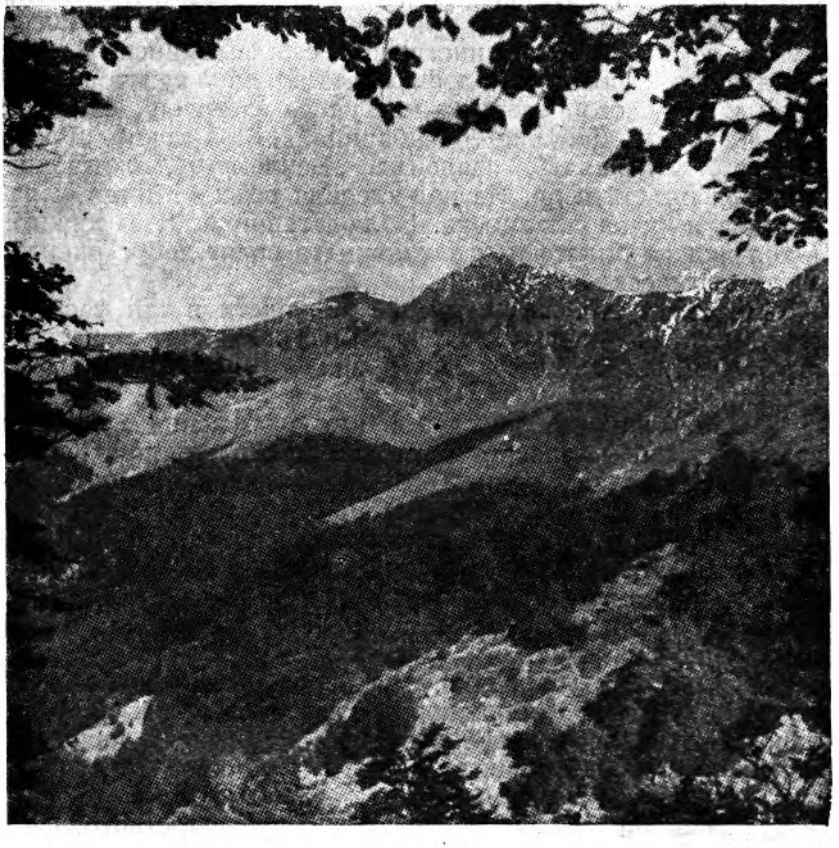

Купена

ритите, са изветрени скали с издълбани от пороите дълбоки стръмни ровини, по които зиме се свличат големи лавини. През тази най-висока част на планината минават Троянският проход и Русалийската пътека, свързващи

Левскиград и Калофер със селищата в Северна България. Тук главната верига отново се свързва със Средна гора чрез съединителния праг Кръстец. Големите височини на Троянската планина и Калоферската планина и тяхната залесеност благоприятствуват образуването на буйни потоци, които дават началото на реките Бели и Черни Осъм, Видима, Росица, Стара река, р. Тунджа и притока й Габровница й др. Тук при красивите Голям и Малък Купен се намира и единственото старопланинско езеро. Троянската планина и Калоферската планина са много красиви и най-често посещавани. Тук са застроени хижите „Козя стена“, „Добрила“, „Амбарица“, „В. Левски“, „Рай“. „Тъжа“, „Мазалат“, заслонът „Беклемето“, летовище „Червен кръст“ и др. На най-високия връх — Ботев, е застроена и високопланинска наблюдателница. Към хижите в тоя дял по билото и от подножията водят добре очертани туристически пътеки.

По-главни изходни пунктове за излети в тая част на планината: с. Чифлик, гр. Троян и Троянският манастир, с. Острец, с. Стоките, Вазовград, Левскиград, Калофер и ДР-

Троян. Главният изходен пункт от Северна България за излети из Троянската и Калоферската планина е прибалканският град Троян. Той е разположен близо> до водослива на реките Бели и Черни Осъм между северните разклонения на главната старопланинска верига и Предбалкапа. Надморската височина на града е 420 м. Красивата околна панорама и здравият климат са спомогнали, щото гр. Троян да добие с течение на времето и голямо летовищно значение.

Троян е стар град, възникнал през римско време като пюпътно селище. Постепенно градът се развива като пазарен и административен център, а по-късно и като стопанско-културен. Главните поминъци на населението са занаятчийство, овощарство, пчеларство, скотовъдство и др. Типичен занаят на троянци е грънчарството. Сега занаятчиите грънчари са обединени в трудово-производителни кооперации, които продават своите произведения из цяла България. В града работят и много фабрики (за шперплат, щайги, консерви, текстил и др.).

Като известно летовище, разположено в самите поли на Централна Стара планина, гр. Троян е много удобен изходен пункт за излети в различни направления. Оттук

могат да се предприемат преходи към х. „Козя стена“ (през селата Бели Осъм и Чифлик); към Троянското Беклеме - близо до Троянския проход; към прочутия Троянски манастир и курортните села Орешак и Черни Осъм, през които минава пътят за Троянската ловно-рибарска хижа и х. „Амбарица“; към летовищните селища Острец и Видима. Редовни рейсови коли обслужват ежедневно движението от града към поменатите селища и туристически обекти.

Вазовград (540) е разположен непосредствено в южните стръмни и голи склонове на Троянската планина между рекичките Леевица и Манастирска на около 5 км западно от Левскиград. Той е стар град, съществува от дълго, време преди падането на България под турско робство като важно кръстопътно средище на задбалканските пътища от София за Поморие и от Пловдив и Хисаря за Троян и Дунава. Дълго време градът е бил заможно занаятчийско селище, чието население се е препитавало от абаджийство, кожухарство, гайтанджийство и др. В турско време Вазовград се е наричал Акче клисе, което ще рече на български Бяла черква. До черквата в града е женският метох, където е намирал убежище апостолът Васил Левски. Сега в този метох е запазена и уредена възпоминателна килия за Левски. Вазовград е родно място на народния поет и писател Иван Вазов. Днес родната. къща на поета е превърната в народен музей. В двора й могат да се видят напълно запазени големите „бухлати“ чимшири и известната асма. За заслугите на поета в деня на 100-годишнината му градът бе преименуван на негово име и сега сред площада се издига неговият паметник.

В последните години Вазовград бързо се развива. Будното трудолюбиво население на града се занимава с розопроизводство, тъкане на черги и други занаяти. Голям интерес за любознателния посетител представлява и новата тъкачна, килимарска работилница, в която се изработват прочутите у нас и в чужбина сопотски килими. В самия край на града диша волно голям завод, в който намират препитание много местни жители.

Левскиград. Градът е разположен в южното подножие на Средна Стара планина до устието на дълбоката долина на Стара река, близо до известния водопад Сучурум. Старото наименование на града е Карлово (карлъ-ова — значи

снежно поле). По време на Възраждането, успоредно с останалите задбалкански градчета, той се развива като буден занаятчийски и културен център. Сега с прокарването на задбалканската жп линия Левскиград е важна железопътна гара. Икономическите връзки на града с други селища нараснаха твърде много особено след построяването на шосето през Троянския проход, посредством което градът установи преки връзки с градовете Троян, Ловеч и др. Сега градът се слави със своето производство на розово масло.

Левскиград е родно място на апостола Васил Левски и на редица други бележити дейци на нашето национално-освободително движение. По случай 80-годишнината от обесването на Васил Левски градът бе преименуван в 1953 г. на неговото име. За всеки посетител представлява интерес паметникът на Левски, издигнат в южната част на града, родната му къща —- реставрирана в стария й доосвободенски вид, градският музей, в който се съхраняват много ценни исторически материали за града, мраморната плоча с имената на седемнадесетте ученици-партизани от отряда „Васил Левски“, сложена в местното училище, Зоевата къща — интересен паметник на нашата национална битова архитектура, и много др.

Калофер е разположен на двата бряга на р. Тунджа почти в пазвите на планината. Той е ограден от три страни с високи планински склонове и е потънал в зеленина.

ГраДът е възникнал към края на XVI и началото на XVII в. Старото селище се е наричало Звъниград и е било Разположено по течението на Бяла река, която събира водите на в. Ботев, тече успоредно на р. Тунджа и се влива в р. Стрема. Между двете реки се спуска планинският праг Стражата, който свързва Стара планина със Средна гора. По време на турското робство Калофер е бил голям културен и промишлен център. Водната сила била използувана нашироко и карала стотици чаркове. На вода се предяло, тъчело и плело. Най-хубавите гайтани в цяла Турция излизали от Калофер. След Кримската война тук имало 1000 чарка, които произвеждали годишно повече от 150 000 кг гайтани. Градът се замогнал и неговите търговци започнали да странствуват далече зад границите на турската империя.

Сравнително доброто материално състояние на Калофер обуславяло развитието и на по-висока духовна култу-

ра в него. В града имало 4 женски метоха, които с право се смятат като люлка на женското образование в нас. Калоферските училища са едни от най-старите. През 1870 г. в тях са учили 600 ученика и 200 ученички. Тук са учите лствували! Неофит Бозвели, Ботю Петков - бащата на Христо Ботев, Иван Вазов и други. Известно време през 1867 г. в Калофер учителствувал и Христо Ботев, който заместал болния си баща до края на учебната година.

По време на Освободителната война градът изгорял и били унищожени много ценни летописи и документи. Изгоряла и къщата, в която израсъл Христо Ботев. Сега тя е възстановена и превърната в музей.

След Освободителната война Калофер запада. Заглъхнало' -старото занаятчийство, съсипано от конкуренцията на чуждите стоки.

При народната власт Калофер се съживи. Има здраво трудово-кооперативно земеделско стопанство, което носи името на Христо Ботев, дървообработващо и кожарско предприятие и др. Днес градът брои над 4800 жители.

ХИЖА „КОЗЯ СТЕНА“

Хижа „Козя стена“ е разположена в местността „Хайдук чешме“ под самото било на Стара планина в началото на хребета Узунбурун. Тя е построена на това място през 1940 г- от плевенските туристи — клон „Кайлъшка долина“, подпомогнати от някои местни туристически деятели от с. Чифлик — Троянско. Хижата е масивна, каменна, двуетажна постройка, съградена на 1730 м н. в. Разполага с две спални помещения, столова, кухня и др. Тук могат да намерят подслон повече от 60 души. През съпротивителното движение хижата е давала подслон и на народните борци.

хижа „Козя отрия“

Като междинна хижа в по-отстранен и труднопристъпен планински район хижа „Козя стена“ се посещава обикно-

вено откъм изток или от запад по билото и най-вече от селата Чифлик и Бели Осъм. Пътеките, които свързват хижата със северните селища, са сравнително по-леки и много удобни. Изкачването по тях трае непродължително и става по леко наклонените заравнени склонове на „Козищица“ (Козев дял), Тумин дял или по Стойновски улеи. Поради това хижата се посещава предимно откъм север, което до голяма степен се обяснява и с нейното предназначение да служи, макар и застроена на южния скат, не само като междинна база, а и като най-близък обект за еднодневни или няколкодневни излети на плевенските, троянските и др. туристи от северната страна на Стара планина.

От „Козя стена“ могат да се направят радиални излети по билото до в. „Козя стена“ (1—1,30 ч.), известен с алпийския си характер; до бойното място на троянския партизански отряд (на около 2 ч. от хижата по посока на с. Розино) и др.

МАРШРУТИ

1. През Равнищата и Тумин дял за хижа „Козя стена“ — 3—4 ч.

Най-близо до хижата от север е с. Чифлик, което се използува за изходен пункт към нея. Село Чифлик служи и за снабдителна база на х. „Козя стена“.

Тръгва се от горния край на селото, от Струга — дъскорезна работилница на р. Осъм, отстояща от селския център на около 1/2 час. Тук вляво от шосето покрай малък рибарник се отделя мек криволичещ път. Тръгва се по него. Прехвърля се малко дере и с широк завой на запад и югозапад се навлиза в ливади, овощни насаждения и малинажни храсти. Скоро пътеката достига хубава ливада, която граничи с горския пояс на хребета Тумин дял. Наблизо стърчи кирпична къщурка с каменни основи и покрив от белезникави плочи. Оттук пътеката навлиза в гора. Цялата местност от стопанството на с. Чифлик дотук е позната сред местните хора и туристите с името Равнищата. До горния й край, където захваща буковата гора, се стига за около 30 мин., като се следва посока югозапад. След като навлезе в гората с няколко къси серпентини, пътеката извежда за около двадесетина минути на самото било на Тумин дял при малка надлъжна полянка, забулена в гъста гора. Оттук нататък пътят е много лесен и ясно определен

от самото било. Добре очертаната туристическа пътека следва все неотклонно гръбнака на Тумин дял чак до главното старопланинско било. Минава се през Папратливата поляна с чудно хубав изглед към Козята стена и Бальовската планина. Счита се, че тук е средата на разстоянието отс. Чифлик до х. „Козя стена“. Удобно е за почивка. След около 40 мин. се излиза на друга продължителна поляна с неравни очертания. Това място е известно сред местните хора с името Киселеца. Продължава се и се стига до самия край на хребета, който завършва със скалистата местност Кучето.

Излизането на Главното било става с обхождане на тези стръмни скали от северозапад в посока (общо отмерена) на 220°. След няколко стръмни улея се стига седловината Ветровити преслап. Тук предвижването зиме е опасно поради лавиноопасния характер на този участък. На самия Преслап скромен паметник напомня за смъртта на загиналия домакин на х. „Козя стена“ Петко Дачев.

От Ветровити Преслап за 15 мин. в югозападна посока се стига до х. „Козя стена“.

2. Хижа „Вежен“ - хижа „Козя стена“ — 5 - 5,30 ч.

Хижа „Козя стена“ може да се посети и от запад, откъм х. „Вежен“, откъдето по главното било води добре очертана пътека. За да се излезе от х. „Вежен“ на главното' планинско било при местността Портата, трябва да се мине на югоизток по пътеката през местността Малинажа и боровата гора над хижата'и след това по Каменния път, който[1] започва над горския пояс. Изкачването до Портата трае 1-1,30 ч. От превала до Портата пътеката на изток за х. „Козя стена“ следи продължението на главното било. По целия път нататък движението трябва да става в непосредствена близост на билната линия, било по нея самата или по слабо очертаната пътека, която съпровожда билото по южната му подветрена страна. При лошо време и особено в мъгла последната пътека може да увлече туристите в погрешна посока на юг. Това важи особено около Рибаришки проход, където от южната страна на билото се редуват твърде заравнени площи с еднообразна повърхност, наклонена слабо към долината на Равна река. Първото билно възвишение след Портата е в. Каменица. Оттук се вижда вече цялото продължение на главното вододелно било към Рибаришки проход и дори още по-нататък към кра-

сивия връх „Юмрук“. При добра видимост погледът достига очертанията на целия Кенда Балкан (Трионите) и далеч на изток чак до Добрила и в. Левски,

От в. Каменица билото непрекъснато се снишава. По него лъкатушещата пътека прехвърля последователно 4—5 скални възвишения, след които достига Рибаришки проход. Рибаришки проход е към средата на разстоянието между в. Каменица и в. Юмрук, от които отстои съответно на около 1 час път. От превала на прохода на север се слиза в гъстия горист лабиринт на Трите дола към с. Рибарица. На двадесетина минути южно, близо до Равната река, се червенее покривът на голяма планинска мандра, стопанисвана сега от кооперативното стопанство на с. Розино (Божидар). По гладък обезлесен склон пътеката върви от Рибаришки проход дотам, откъдето същата се отправя в югоизточна посока, към селището Розйно.

След като прехвърли непродължително скалисто възвишение до самия проход, пътеката се спуска през две тераси към седловината Горни ветровити преслап пред в. Юмрук. Този висок връх има красив алпийски вид и е мъчно достъпен почти от всички страни. Той се нарича още Карагьол или Кавладаня.

От седловината Горни ветровити преслап за сетен път се вижда на юг речната долина на Равна река. В тази посока на по-преден план личи и нов ориентир - - голям паметник. След разгрома на Клисурското въстание тук пада убит в неравна борба с турската потеря революционерът Никола Караджов. Паметникът е съграден и в памет на пламенния комунист Никола Ценов, загинал през кървавите септемврийски дни на 1923 г.

Ако от Рибаришки проход към в. Юмрук пътеката се отклонява едва забележимо на североизток, то оттук тя вече приема северна посока чак до в. Капуджик - началото на Кенда балкан. С постепенно изкачване се възлиза на един от по-горните хоризонтали на западния горист склон на в. Юмрук, минава се покрай Сладкото изворче и се продължава към местността Демиркапия. При Демиркапия в далечното минало е имало проверочен митнически пункт между Северна и Южна България. Това е възлово място по главното било с далечен широк хоризонт.

Северно от Демиркапия се върви покрай букова гора, възлиза се на седловинната местност Карчов преслап,

след което се прехвърля малко билно възвишение, обрасло до темето си със сочна трева и смрикови храсти и се възлиза на в. Капуджика (Вратцата или Ушите); Това са сил.-но окарстени отвесни варовикови скали, през които минава пътеката нататък към Козя стена (от Демиркапия дотук се върви за около 1 час). Тук при Капуджика завършва захваналото от в. Юмрук насам северно направление на главното старопланинско било. Този връх представлява важен орографски възел. Главната старопланинска верига на това място се разчленява. На север се спуска продължителен висок клон, наречен Яворов рид, който свързва гръбнака на планината с Васильовската планина — голяма предбалканска гънка, която се простира надлъж от Тетевенския венец, успоредно на Балкана, чак до гр. Троян.

Главното старопланинско било, сложно нагънатият Яворов рид и Васильовската планина с техните разклонения придават на тукашния балкан много усложнен релефен образ. На запад от в. Капуджик, вследствие своеобразната игра на тектоническите земеоформяващи процеси и преди всичко на речно ерозионните явления се е образувал дълбок долинен лабиринт, подобен на познатите ни вече Три дола. Западната му граница се чертае от самостоятелен мер-идионално разположен хребет, всред който стърчи оригинален огледен връх, известен под името Кокуй. На изток от вододела Яворов рид се откроява басейнът на Троянската р. Бели Осъм, чиито най-западни притоци започват от Капуджика. На юг е голямото сложно Дамлъдере с богат горист колорит, прошарено навред с дъб, бук, ясен и бор.

При възелния връх Капуджик (Врата) неопитният, зле ориентиран турист може лесно да обърка пътя. На север по източния скат на Яворов рид има камениста пътека за Васильово и селата Чифлик и с. Бели Осъм. Пътят за х. „Козя стена“ продължава по главното било, което оттук при Капуджика приема отново източна посока и става тесен скалист и мъчно проходим гребен. Това е вече началото на Троянската планина, частта на която до в. Козя стена се именува Кенда балкан.

След като- се прехвърли Вратцата (Ушите), свива се рязко на изток и под ъгъл от 78° се продължава по северния скат до така наречената Маркова ливада (леко наклонена на север елипсовидна поляна, разположена надлъж по билото.

Преминаването на ливадата трае около 850--900 крачки. При лошо, мъгливо време правилната посока на прекосяването й се осигурява с два поредни азимута — азимут 128°-310 крачки до купчина камъни сред ливадата и азимут 82°—600 крачки до края на Маркова ливада - билото. След Маркова ливада се излиза отново на билото. Пътеката се прехвърля по южния скат и върви по хоризонтал. Това е вече известната на всички старопланински туристи тясна и камениста пътека Коли кон. Движението в тази част с натоварено животно е едва ли не „нещастен случай“, затова изобретателният туристически хумор я е удостоил с това оригинално и напълно заслужено име. Така все по пътеката Коли кон се стига за 1 ч. от Маркова ливада в местността Хайдут чешме и х. „Козя стена“. Зиме пътеката Коли кон е почти непристъпна поради голямата опасност[1] от лавини. Тогава от запад се върви само по билото.

3. Троянски проход — хижа „Козя стена“ - 2-2,30 ч.

Троянският проход съединява Северна и Южна България чрез Троян и Левскиград. Този проход е бил използуван още в далечното^ минало. В римско време той е бил връзка между римските провинции Ескус (Гиген), Нове (Свищов), Мелта (Ловеч) и Филипополис (Пловдив). Туктаме от двете страни на прохода личат още следите на старите крайпътни охранителни кули. Тук се е намирала и крепостта Монте хемо, останки от която и днес се срещат близо' до Беклемето.

Днес през прохода минава хубав шосеен път. който тук при превала на главното планинско било достига 1565 м н. в. Южната страна на прохода започва от подбалканското село Карнаре. Тя е много стръмна и почти гола.

От превала на Троянския проход до х. „Козя стена“ води много удобна и добре очертана пътека. След като се отмине дъждомерният уред, пътеката обхожда по хоризонтал северните склонове на така наречената Бальовска планинка, като- прекосява последователно седловините Харман и Падалото. За около 1 ч. се стига трета поред седловина. която служи за връзка на Бальовската планинка с алпийския в. Козя стена и Кенда балкан (Трионите). С едно отклонение от около 150 м на север от пътеката се излиза на пирамидата на в. Козя стена. Върхът е много красив и внушителен. Той е алпийски обект. От него се разкрива великолепна панорама. На север се вижда цяло-

то продължение на водосборния басейн на р. Бели Осъм с образуващите го малки рекички — Камачарска, Рогачева, Козищица, Габровщица и Зеленика. Между тях се редуват вододелите Тумин дял, Козев дял, Сергев дял и др. Ниско долу по поречието на р. Бели Осъм се червенеят покривите на балканските селца Чифлик и Бели Осъм, а в далечината на североизток втренченият поглед съзира и части от гр. Троян. На юг под върха се простира разлята долчина Саръдере и Корфейската река, ограничена от изток от едноименна ртлина. Още по на юг се откроява красивата снага на горист рид, завършващ с личния връх Ороз тепе.

От в. Козя стена нататък физиономията и характерът на високопланинския терен рязко се изменят. Свойствените на Балкана разлети и овални била и върхове преминават в заострен скалист алпийски гребен, известен под името Кенда балкан. Оттук захваща и трудната пътека Коли кон. Като завива на югозапад и юг, тя траверсира цялата Южна страна на в. Козя стена. След в. Козя стена се продължава отново по главното било. Пътят продължава през местността Червена локва, високото възвишение Боба, след това чрез две широко отворени на юг дъги се слиза на седловината Ветровити преслап и десетина минути по-нататък на самата х. „Козя стена“.

4. Троянски проход - Дерменкая — хижа „Добрила“ — 5-6 ч.

До неотдавна терените от Троянския проход до х. „Добрила“ бяха неизвестни на повечето любители на Централния Балкан и почти изключени от обичайните им пътувалия из него. Сега благодарение на възникналите напоследък междинни заслони (като този при Беклемето, при Троянската и Кърнарската мандра и др.) и особено във връзка с организирания от профсъюзите екскурзионен туризъм все повече и повече се засилва и тук движението на туристи и летовници.

На изток от прохода по главното вододелно било на планината е прокарана магистрална пътека към х. „Добрила“. Тая пътека в началото представлява мек коларски път, който започва от самия превал на прохода. След като обходи първото билно възвишение отвъд прохода, именувано Костов пологар, широкият път излиза на билото. На това място се пресича телефонната линия, свързваща Троян с южните селища на Балкана. Това е позна-

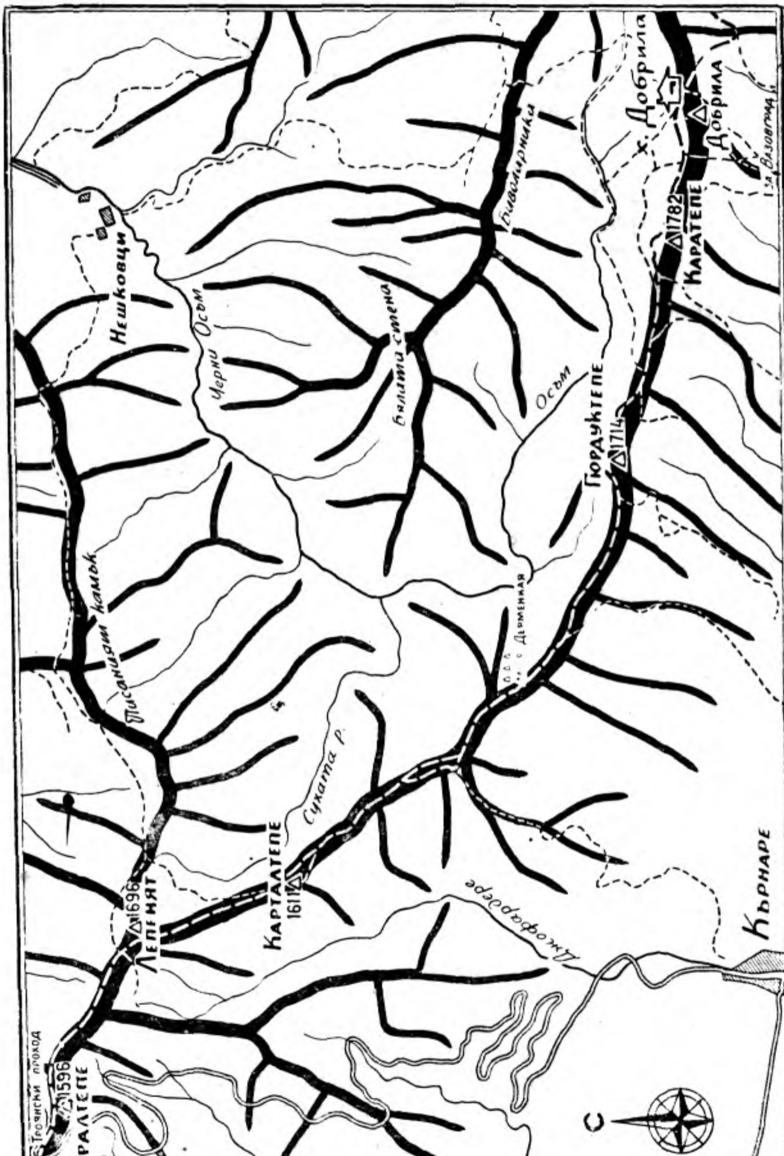
х. Добрила
Добрила
1782
Каратепе
Биволарника
Нешковци
Черни Осъм
Бялата стена
Осъм
Гюрдуктепе
1714
Писаният камък
Дерменкая
Сухата р.
1696
Лепемят
1611
Карталтепе
Кърнаре
Джофардере
Троянски проход
1596
Горалтепе
С

тата местност Дери магаре, чиято заравнена повърхност придава на билото типичен вид на гърбище. В недалечното минало тази част на Балкана е служила за най-пряко и сигурно прехвърляне на прохода Лри лошо време. При зимните преминавания на Балкана оттук търговците керванджии са жертвували немалко добитък на това място, във връзка с което е и оригиналното му име. След телефонната линия пътят се разклонява. Зле ориентираният турист може да се увлече вдясно по добре очертан автомобилен път, който води към близката железодобивна мина „Курт Хисар“ и в. Сиврия. Добрилската пътека обаче се отклонява вляво и продължава в близост до билото от северната му страна към възелния в. Картал, най-високия, връх в тази част — 1705 в. (До последния се стига -съвсем неусетно все по- шосе за около 45 мин. — 1 ч.). Когато се стигне в. Картал, тръгва се по южния му склон високо над дълбокия Кобилен дол, който- се спуска с широк отвор на изток към Стрямската долина. Оттук в южна посока се вижда надлъжен самостоятелен хребет - издънка на главното било, с местността Курт Хисар. В найдолния източен край на този хребет личи красив изгледен връх - Сиврия. На север Картал спуска стръмни и обилно затревени склонове към изворите на Княжевската река и местността Жални (последната местност се споменава в народния фолклор за славянския герой Крали Марко, който неведнаж е оплаквал на това място в мъка и гняв своята сестра, похитена от турците). При хубава видимост ниско долу на североизток отвъд гористия заравнен гръб на хребета Равни дял (по който се спуска шосето на прохода) се червенеят в омара най-горните къщи на гр. Троян. Пб на изток на билото на гиздав планински хребет сред сочна зелена поляна стърчи изоставен сега планинският заслон „Чучул“. През годините на народната борба против фашизма там е намирала подслон партизанската бригада „Чавдар“. Този заслон отстои от прохода на около един час и половина.

След като се премине в. Картал, следва широка продължителна заравнено-ст на главното било-, по която пътят за х. „Добрила“ губи ясните си очертания. Тази част на билото- завършва със скалисто връхче — Орлово гнездо, което е означено с висок дървен кол. На север от Орлово гнездо се гуши самотно глухо дере — сух приток па реката Черни Осъм, известно с името Сухата река. По

протежение на дерето в югоизточна посока е прокаран коларски път, който води към голям модернизиран говедарник с кооперативна мандра. Дотук се стига за 1,30 ч. от Троянския проход. На половин час югоизточно от Мандрата, на самото било в местността Дерменкая, се срещат и други подслони, които правят дългия преход до х. „Добрила“ по-сигурен и по-лесно проходим. Там в най-южния край на Дерменкая се поддържа ежегодно и временният туристически лагер на Централния съвет на професионалните съюзи, където нощуват организираните за екскурзионно летуване групи.

Местността Дерменкая е просторна, заравнена местност по билото. Тя дължи името си на изобилстващите наоколо скални късове, подходящи за изработка на воденични камъни. Тая местност заема продължително пространство по билото, което тук е много широко и има платообразен вид. Дерменкая се простира на едно разстояние около километър и половина и се отличава с гористата си околност. Снишеното тук било открива широк обзор към долината на река Черни Осъм и към високо издигнатия отвъд нея величествен връх Левски (Амбарица). От югозападния край на Дерменкая се гледа като на длан поречието на р. Стряма, осеяно с множество села. В началото на местността е построена временна кооперативна мандра на с. Карнаре - Левскиградско. Това е солидна постройка, в която при нужда могат да се подслонят около 15 души. Тук излетниците и туристите могат да намерят и хубава изворна вода, която блика наблизо от мандрата в началото на малкото гористо дере. Най-югоизточната част на Дерменкая завършва с малка елипсовидна полянка. Това е известното Мечо поле (Ай алан) - най-уютното и скътано- място наоколо, оградено от висока гора и скалистото централно било. Тук е застроен временният туристически лагер за организираните групови летувания през лятото, в който могат да намерят подслон и приходящи туристи. Заветното разположение на лагера, хубавата изворна вода, гъстият букак наоколо и широката околна панорама на цялото Осъмско корито и подбалканската долина правят почивката на излетниците тук много приятна и забавна. Местоположението на лагера разкрива възможност да се направи радиален излет и до- близката историческа местност Та-совете, където е лагерувал партизанският отряд „Васил Левски“, действуващ във Вазов-

градския район и в тази част на Балкана. Малка, едва очертаваща се надчдагера овчарска пътека води на изток из гористото било към споменатата партизанска база - скъп паметник на славната партизанска борба.

Туристическият лагер при Дерменкая улеснява извънредно' много прехода между съседните х. „Козя стена“ и „Добрила“, като намалява почти наполовина голямото разстояние между тях.

На изток от Мечо поле пътеката за х. „Добрила“ навлиза в просторна букова гора, разстилаща се по главното бил'о чак до високия в. Гюрдуктепе? Няколко' грамадни буки, под които е прихлупена малка колибка, сочат посоката на пътеката в гората. Движението из гората трябва да става строго по направената по дърветата маркировка — дървени табели и знаци с боя. С леко изкачване пътеката излиза на самото било, криволичи непродължително по скалистия му терен и отново навлиза в горатаУ След около 30-40 мин. от Мечо поле се излиза на надлъжна поляна, над която билото издига грамадни скални блокове. Оттук нататък гористият пояс снишава ръст и оголва . почти цялото продължение на главното било чак до Чамлъка (боровата гора пред х. „Добрила“). Добре маркираната пътека постепенно' възлиза нагоре към линията на билото, като се провира зигзагообразно между боровинки и смрикови храсти. Достигнала горния край на гората, тя я прекосява и излиза на високия в. Гюрдуктепе (огледна могила, погледец). До същия връх ниско долу от гората извежда и втора пътека. Тя минава през Хайдукдере, обхожда спускащия се меридиално от Гюрдука горист рът и излиза на билото през така наречената Ярдъчлива поляна.

От Гюрдуктепе се открива изгледът на цялата околна планинска местност. Погледът обгръща просторния леко навълнен Чамлък, завършващ горе с красивия в. Добрила и грамадния купол на в. Левски. След това се плъзга наляво по цялото начално гористо поречие на р. Черни Осъм, ограничена от север от грамаден скалист и обезлесен рид — Хайдука. Това е мощна издънка на в. Левски с върховете голям Харман и Говедарника. На запад погледът следи цялото протежение на изминатия път от х. „Козя стена“, на фона на което личат ясно сложните дипли на високия Веженски масив.

Според непроверени данни на проф. П. Мутафчиев и Павел Делирадев нейде наблизо до в. Гюрдуктепе е имало висока наблюдателница, обслужваща старинна византийска крепост, останките на която личат и до днес на един страничен ръб над близкото село Анево. Околността на .Гюрдуктепе е известна и с предположението, че тук наблизо е съществувало второ старопланинско езеро, познато в литературните материали под името Жълтото езеро (Саръгьол). Съществуването на такова езеро на това място не е доказано. Вероятно намиращите се пред Чамлъка мочурища, тресавища и затлачени блата са дали основание да се оформи това предположение, което бе прието дълго време от географи. От Гюрдуктепе нашият туристически път към х. „Добрила“ се отправя на изток по главното било. Насреща е просторната борова гора --- Чамлъка. Преди да се достигне гората, пътеката се раздвоява. Вдясно продължава друга пътека, която напуща постепенно билото към Аневския балкан и село Анево. Лявото разклонение води към Чамлъка и х. Добрила. То следи продължението на главното било и наскоро навлиза в боровата гора. Чрез продължителен траверс на северните гористи спусъци на възвишението Каратепе и Чамлъка през местността Гроба и няколко гиздави полянки тази пътека извежда на х. „Добрила“.

Целият път от лагер Дерменкая до х. „Добрила“ трае около 3 ч.

5. Вазовград - хижа „Добрила“ — 4 4,30 ч.

Хижа „Добрила“ се посещава най-вече от юг — от Вазовград или Левскиград. Най-близкият пункт от южната страна е Вазовград (Сопот), от който се стига до хижата за около 4-4,30 ч.

Разстоянието от Вазовград до х. „Добрила“ е сравнително късо, НО' поради голямата стръмнина на пътя то представлява един от най-трудните преходи в Стара планина. Разбита камениста пътека изкачва голите силно наклонени планински склонове над Манастирска река и води през местността Почивалото за х. „Добрила“. Тази пътека започва от мъжкия манастир Св. Спас, който е разположен в самото' ущелие на Манастирска река. Дотук се стига за 15-20 мин. по мек коларски път, който води от града — от голямата черква през северозападните крайни къщи и покрай изкуствена борова горичка. При манастира може да се направи много полезна почивка, за да се

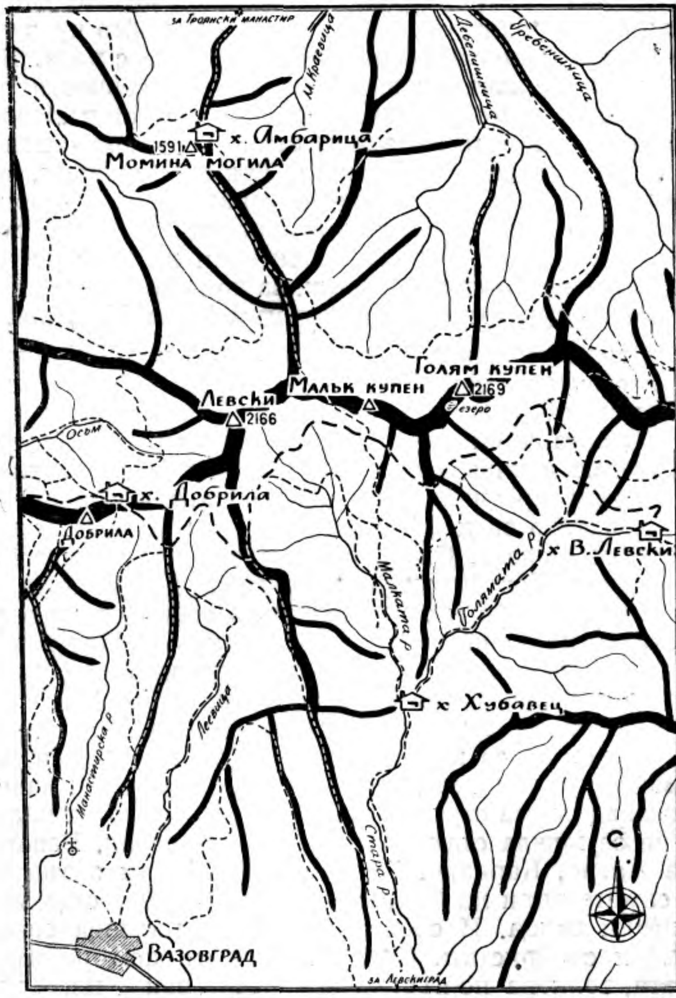
за Троянски манастир
М. Крачевица
Дебелишница
Гребенишница
1591
х. Амбарица
Момина могила
Голям купен
2169
Мальк купен
Левски
2166
езеро
Осъм
х. Добрила
Добрила
х В. Левски
Голямата р.
Малката р.
х Хубавец
Манастирска р.
Леевица
Стара р.
С.
Вазовград
за Левскиград

разгледат някои ценни, старини и паметници — старото манастирско жилище, където е живял при вуйчо си като ученик апостолът Васил Левски, част от старата черква с камбанарията и олтаря, която датира от около 230 години, едва оцеляла от[1] пожарището на Априлското въстание. Интересен е и сводестият зидан пръстен на манастирска река, свързан със сградите на манастира, през който чрез тръба е било осигурявано вътрешното снабдяване с вода. Близо над манастира, навътре в долината, сред сенчести орехи личат останки от мелницата, описана от Вазов в „Под игото“. Интересна е и цялата местност непосредствено на изток от[1] манастира отвъд реката. Тук сред овошки, орехови дървета и гиздави полянки са ставали тайни политически събрания на сопотската интелигенция. Не ще съмнение, че всичко това е от изключителен интерес за новия любознателен турист и летовник, за по-добро осмисляне на предприетия туристически излет към хижа Добрила.

След манастирската ограда пътят за х. „Добрила“ навлиза постепенно^ навътре из дълбоката речна долина. С 15-20 минути умерен ход се излиза близо до водохващащата инсталация на вазовградския завод. Малка каменна чешма в лявата страна на пътя сочи отклоняващата се почти в противоположна посока (на югозапад) туристическа пътека за х. „Добрила“. Оттук започва и изкачването към хижата. След малък завой пътеката сече надлъж оврага Костиндол, минава през дългнестата джуглява поляна Гроба и с нов завой на северозапад и север поема стръмно нанагоре по каменистия разбит терен на Коево дере. На около 500 м по-горе пътеката се отклонява от дерето на запад из висок храсталак, прошарен на места от нискостеблена леска и дъб. В горния край на гористия пасаж на склона се върви по мек коларски път (известен под името Кривия път), който с продължителен завой на северозапад поема стръмно нагоре към билото на планината. Вече се вижда съвсем отблизо Левскиград, Вазовград, селата Анево, Карнаре, Дъбене и др. А там отвъд Стряма, в самите поли на Средна гора, се редуват още множество китни селца. И сред всичко> това разлива спокойно тихи води сребристата Стряма. Колкото по-горе възлиза пътеката, толкова по-пъстър и внушителен е изгледът на долината.

След, като се отминат Улея, Мангъров глок, Сипеите и Малкото почивало, възлиза се на така нареченото Голямо почивало — малка добре затревена тераса, надвесена над долинните усои на Манастирска река. Тук се прави почивка. Ако дотук са нужни 3 ч. напрегнат ход от града, то за да се стигне крайният пункт[1] - х. „Добрила“, трябва да се върви още около 1 ч. умерен ход. От Почивалото се тръгва на север към местността Пресечен камък. От Пресечен камък се следва дясното разклонение на пътя, прекосява се заравнената местност Юрушки колиби и с траверсиране на източния склон на в. Добрила се излиза на хижата.

Зиме х. „Добрила“ се стига лесно и съвсем безопасно откъм горния край на Юрушките колиби. Край триангулачната пирамида на върха.

6. Горни Осъм — хижа „Амбарица“ - 2,30-3 ч.

Въпреки голямата отдалеченост на х. „Добрила“ от северното подножие на планината тя представлява интерес като туристически обект и за троянските туристи. Най-близък изходен пункт от северната стена е курортното прибалканско[1] селце Черни Осъм (Колибето), до което води хубаво шосе от гр. Троян през с. Орешак и Троянския манастир. Голямото разстояние от споменатите селища до планинските подстъпи към х. „Добрила“ е значително скъсено от прокараната напоследък рейсова линия, която достига много навътре в северните разклонения на Балкана чак до местността Смесите и ловнорибарската хижа. С нормален туристически ход се излиза на главното старопланинско[1] било при х. „Добрила“. По цялото си протежение този преход следи билото на красивия, обрасъл с китна букова гора рът Дълги дял, по което се разкриват великолепни планински гледки ту към първенците на Централния Балкан и поречието на реките Краевица и Боаза, ту към долината на реката Черни Осъм. Преходът започва 'от долината на река Краевица при троянската ловнорибарска хижа. Непосредствено от хижата покрай малки циментирани басейни и каменна чешма е очертана пътека, която извежда с няколко серпентини нагоре из гористия склон на хребета Дълги дял. Тази пътека води към така наречената Папратлива поляна, която отстои на около 1 ч. от ловно-рибарската хижа. В началото на Папратливата поляна пътеката се разклонява. За препоръчване е да се вземе по-дясната пътека, която прави широка

дъга към високия край на поляната, където достига самото било на хребета Дълги дял. Следвайки отблизо и успоредно това било, пътеката продължава нагоре по гористия гръб на дяла, като преминава още няколко гиздави полянки (Краево-пресой, Самарят и др.). Още оттук любознателният[1] поглед на туриста обгръща сложния релеф на разклоненията Дебели дял, Срядката, Вряза и Вълчовец, между които надига мощна снага и в. Ботев (Юмрукчал). На юг над короните на дърветата се мяркат вече покривът и част от сградата на х. „Амбарица“, кацнала близо до самото било на високия хребет. В горния край на гората пътеката прекосява сенчести поляни, след които излиза над гористия пояс на хребета Дълги дял при троянската х. „Амбарица“. Преходът от долината на р. Краевица дотук трае около 2,30—3 ч.

Разположението на х, „Амбарица“ улеснява много дългия преход от селищата откъм северните подножия до х. „Добрила“. Тя почти разполовява разстоянието’ между тях.

Хижа „Амбарица“ е построена непосредствено над гората под в. Момина могила в местността Дълги дял на 1520 м н. в. Тя е двуетажна каменна постройка със столова, кухня и няколко спални помещения. Поради отдаленото й разположение от главното било тя има по-скоро местно туристическо значение и се използува предимно от троянските туристи и летуващите в околните курортни селища — с. Орешак, Троянския манастир, Черни Осъм и Нешковци.

Зиме х. „Амбарица“ е важна междинна база за скипреходите между двете страни на Балкана. През 1959 г. при х. „Амбарица“ се предвижда строеж на нова голяма сграда за 80-100 души.

От х. „Амбарица“ може да се отиде и до х. „Добрила“. Пътеката от х. „Амбарица“ до х. „Добрила“ в началото е ясно очертана от самото било на хребета Дълги дял. Ако се предпочете вторият вариант - през в. Левски, то движението трябва да става все по това било, докато се излезе до темето на върха. Оттам (през южния разлят[1] нос на върха) след 30—40 мин. в югозападна посока по главното бйло през местността Даново торище се слиза на Х. „Добрила“.

7. Хижа „Амбарица“ — хижа „Добрила“ през м. Говедарника и Чаталчучур - 2-2,30 ч.

По-лека и удобна е пътеката, която се отклонява половин час над х. „Амбарица“ от билото на Дълги дял в югозападна посока към притоците йа р. Черни Осъм. Тя разсипа хоризонтално северните и северозападните склонове на в. Левски, като прехвърля последователно много дерета, образувани от сложно' изразения им релеф. Тази пътека води сигурно към х. „Добрила“, тъй като по нея няма очертани отклонения към други обекти, които биха увлекли пътника в погрешна посока. Описвайки продължителен завой на югозапад и запад през споменатите глухи безводни дерета, пътеката прехвърля заравнените гърбища на хребета Биволарника и на високо издигнатия рът Голям харман — мощна издънка на в. Левски. Последният рът като орографска съставна единица на главното било е твърде самостоятелно очертан от началното поречие на р. Черни Осъм и нейните десни притоци чак до балканското селце Нешковци. В западния си край той стръмно се надвесва над заЕоя на Осъм с високия си личен в. Говедарника.

От[1] заравненото било на ръта Голям харман пътеката се спуска на югоизток и юг към местността Чаталчучур. Това е голям чаталест сипей, прорязал надлъж югозападния склон на в. Левски, от долния край на който започва буен планински поток ~ начало на Черноосъмската река. Това изворче обслужва близките каракачански кошари, пръснати по-долу на малка тераса. След местността Чаталчучур се навлиза в горната част на просторния Добрилски чамлък (боровата гора), откъдето по много удобна и приятна горска пътека за около половин час ход се излиза на х. „Добрила“. Целият път от х. „Амбарица“ през ръта Голям харман и местността Чаталчугур до х. „Добрила“ се взема за 2,30-3 ч.

8. Хижа „Добрила“ - връх В. Левски“ — 45 мин.

Една от най-високите хижи на централна Стара планина е х. „Добрила“. Тя е застроена на 1780 м н. в. в местността Малък харман до източния край на местността Чамлъка и в самите склонове на в. Добрила.

На юг от хижа „Добрила“ се открива изглед към Стрямската долина и Вазовград. Недалеч по южния хоризонт се очертава в синева Средна гора. Още пб на юг при хубава видимост личат очертанията на Родопите. Южно от хижата снагата на Балкана е прорязана дълбоко от долините на реките Манастирска и Леевица.

На около 1 час от хижата в източна посока на главното било се издига величаво един от най-високите върхове на Централна Стара планина — в. Левски, доскоро известен под името Амбарица (2167). Връх Левски е гол и разлят масив, който спуска от вся страни стръмни скалисти склонове, прорязани от множество улеи. Оттук се разкрива една от просторните старопланински панорами. На запад се очертават високите върхове на в. Вежен. Ог него насам снишеното централно било надига гръбнак все по-високо и по-високо към близкия Чамлък и х. „Добрила“. На север се вижда целият басейн на Осъм, началните притоци на който започват близо до върха. На изток се извисяват Купените, по-нататък назъбените била на Кръстците, отвъд които се надвесва високо гигантът на планината в. Ботев (Юмрукчал). Вижда се и наблюдателницата. На юг, ниско долу под скалистите спусъци па в. Левски, се гуши пъстрата обляна в зеленина долина на Мала река, която излива водите си в Стрямското корито. При добра видимост в далечните хоризонти се съзират и очертанията на Рила, Пирин и Родопите. Някои казват, че в ранно утро се вижда и Дунав.

За старото име на в. Левски (Амбарица) се носи легенда, че в околността на върха е бил гигантският хамбар на Крали Марко. И до ден днешен местните планинци твърдят, че се виждат по склоновете на върха грамадните следи на Кралимарковия кон Шарколия.

Връх Левски е най-лесно достъпен откъм х. „Добрила“. Оттам през няколко незначителни възвишения на главното било' (прошарено тук-таме от малки скали и ниски смрикови храсти) се излиза съвсем неусетно на върха за около 45 минути - 1 час.

От х. Добрила могат да се направят следните радиални излети: към в. Добрила и някои красиви кътчета из Чамлъка за 1 ч.; до долината на Черни Осъм, където се вади хубава балканска пъстърва - 1 ч.; до в. Левски (Амбарица) и старопланинското езеро при върховете Купените — за 1 ч.; до езерото - 2 ч.; до Скалния мост - 1 ч. и др. От х. „Добрила“ може да се отиде и до троянската х. „Амбарица“, която отстои на 2,30 ч. Излетът до х. „Амбарица“ може да стане по два маршрута: първия - западно и ниско под в. Левски през боровата гора, местността Чаталчучур и Говедарника, а втория - като се об-

ходи върхът по главното било и се слезе на север към троянската хижа по билото на хребета Дълги дял.

Много интересни излети могат да се предприемат и до близките партизански скривалища, които се намират южно от х. „Добрила“ по долинните склонове на Манастирска река и близкия Чамлък. Тук са действували и лагерували през време на съпротивителното движение 1943—1944 г. народните партизани от втори отряд „Васил Левски“ на брой около 120 души и са използували през този период х. „Добрила“ за свой щаб. Неведнаж „Добрила“ е служила и за връзка с партизаните от троянския край.

Сега хижата дава подслон на около 60-70 човека. Тя е разширена с нова туристическа кухня, столова и склад, застроени на мястото на старата хижа. Зиме в околностите на х. „Добрила“ има удобни терени за ски.

9. Хижа „Добрила“ — Заслоните — хижа „В. Левски“ - 4 ч.

От х. „Добрила“ на изток Стара планина мени рязко характера на своите високи земеповърхни форми. Тя разгръща в тази си част пред погледа на туристи и излетници елементи и черти, твърде сходни с тия на високите планини Рила и Пирин. В тази най-висока част на Балкана, която[1] надига мощен гръбнак източно от[1] х. „Добрила“, са отрупани високите Купени, Млечния чал, в. Ботев, в. Кадемлия, Пиргосите и Мазалат. Най-близката хижа нататък към висините на Калоферската планина е х. „Васил Левски“. Тя отстои на около 4 ч. източно от х. „Добрила“. Към х. „Левски“ водят два пътя. Първият минава горе високо по билото през върховете Левски (Амбарица), Малък и Голям Купен, по алпийските зъбери на Кръстците и през местността ТопалИца. Този път се използува при хубаво време и от добри туристи. За преминаването на някои пасажи по него и особено на Кръстците е необходима дори солидна техническа подготовка.

За предпочитане е да се върви по- южната страна на главното старопланинско било, по която е прокарана пътека под споменатите по-горе високи върхове Амбарица и Купените. От тази страна движението е по-удобно- и сигурно. По този път разстоянието между двете хижи се скъсява чувствително и се пестят много сили. (Денивилацията на прехода е незначителна.) При лошо време могат да се използуват за временно подслоняване някои

близки до пътеката заслони (при Залъмца, Мала река и в местността Топалица).

Пътят, който препоръчваме, се спуска от х. „Добрила“ на юг ПО' хоризонтала към местността Шейтан мандра - заравнена поляна с останки от мандри. От местността Шейтан мандра през личните местни върхове Голям и Малък Купен се отклонява пътека за гр. Вазовград. Пътят за х. „Левски“ обаче продължава в североизточна посока, като обхожда високо в дъга, отворена на юг, началните притоци на р. Леевица и тясното Амбаришко дере. Това дере се ограничава от изток от мощен рът, по който се редуват високите върхове Залъмца и Ирелтйята. Близо до в. Залъмца е застроен вазовградският заслон за добитък, който' някои наричат Залъмовото кладенче. Пътят за х. „Левски“ минава покрай заслона, след това се прехвърля малка седловинка и с рязък завой на североизток се навлиза непродължително в оредяла млада борова гора, високо издигната над басейна на Мала река. До това място се върви около 1 ч. Нататък започва продължително траверсиране на южния скалист клон на в. Васил Левски, който се отличава с големия си наклон и силно надиплен релеф. В продължение на около 40 мин. пътеката описва продължителна дъга над водосборния басейн на Мала река и излиза на билото на хребета Хубавец. Той е алпийски рид, който се спуска от главното било стремглаво на юг към водослива на долините на Малка и Голяма Карловска река, където е застроен заслонът „Хубавец“. От билото на ръта Хубавец се разкрива просторна гледка - дълбоко[1] врязаният в планинската гръд басейн на Голяма река, очертан от север от високите Купени и Кръстците, с алпийски характер. На юг басейнът се огражда от величествения масив Чуфадарица, който свежда стръмни поли чак долу до гр. Левскиград. Ето и хижа Левски в източния край на гористия лабиринт на Голяма река, разположена на малка полянка сред вековни букаци и бор.

От ръта Хубавец и местността Домузлука пътеката слиза надолу към южните спусъци на върховете Малък и Голям Купен. За около 45 мин. от Хубавец се излиза на малка тераска, където едно самотно борче, маркирано добре, отправя надолу - на югоизток, към така нареченото Татлъдере и заслона „Топалица“. Заслонът се намира край гора в местността Топалица. Тук пресича местността и друга пътека, която води ниско от гората към главното

било. Това е прекият път от Левскиград към троянските села Видима и Острец. От заслона „Топалица“ може да се продължи за х. „Васил Левски“ с обхождане по хоризонтал на високия край на гората през местността Саръкая. По-удобен и пряк е пътят през гористата долина на Голяма река. Той захваща непосредствено под заслона в югоизточна посока. По него за около половин час се излиза на главната пътека„ която води от Левскиград до х. „Васил Левски“. От сбора на двете пътеки в източна посока за около 20 мин. се излиза на х. Васил Левски“.

Хижа „Васил Левски“, известна доскоро под името „Юмрукчал“, е една от ниско разположените хижи на Централния Балкан, заемаща надморска височина 1450 м, (926 м е по-ниско[1] от в. Ботев). Построена е през 1923—1925 г. от карловските туристи. Сега в нея могат да се подслонят свободно около 60-70 човека. Със своята красива околност х. „В. Левски“ представлява твърде привлекателен туристически обект. Само на десетина минути от нея разлива пенливи води малкото Карловско пръскало. Над последното се извисяват два остри върха, обрасли до горе с бор, на които местните туристи са дали сполучливо имената Ботев и Левски. Северно от хижата се издига отвесно и високо скалистият гребен Кръстците (част от главното вододелно било) с внушителните върхове Голям Купен, Костенурката, Саръкая и др. Хижа „Левски“ е важна изходна база за излети из най-високия и красив дял на Средна Стара планина. Нейното разположение улеснява извънредно много и дългия преход от Левскиград до в. Ботев и х. „Тъжа“, който' трае общо 11-12 ч.

От х. „Васил Левски“ могат[1] да се направят следните радиални излети: до Костенурката - за 1 ч.; до ГоляхМ Купен - за 2 ч.; до местните върхове Ботев и Левски — 1 ч.; ДО‘ Равнец (Дюсчал) — за 2 ч. От х. „Васил Левски“ може да се направи и интересен еднодневен излет към най-високия връх на планината — в. Ботев (Юмрукчал).

10. Хижа „Добрила“ — Купените — в. Ботев — 6-7 ч.

Нека се върнем малко назад, за да дадем съвсем бегло описание на главното планинско било, по което, както споменахме вече, също така може да се отиде на х. „Васил Левски“. След като се измине разстоянието от х. „Добрила“ до в. Левски и се слезе на седловината Платнешки ярове, билната пътека продължава на изток почти хори-

зонтално по северната страна на планинския гръбнак. На 1 ч. път от в. Левски главното било се превръща изведнаж в тесен високо издигнат алпийски гребен, по който се редуват остри върхове и тесни била. Най-внушителни между тях са върховете Голям и Малък Купен. Това са едва ли не най-красивите възвишения на Стара планина. Пътеката стига малка седловина, която дели двата високи събратя. Тук в дълбока падица се таи малко бистро езеро - оригинална украса на алпийските Купени. То е единственото старопланинско езеро-, което събира своите води от околните снежни преспи и от дъждовете. Понякога езерото съвсем пресъхва в палещите летни дни. То предава на цялата околност своеобразен чар и се посещава много често от любителите на Балкана.

За да се продължи на изток по билото на кръстците, трябва да се прехвърли темето на трудно- достъпния в. Голям Купен. Изкачването на този връх изисква физическа издръжливост и добра алпийска техника. Слабо тренираните туристи обаче могат да изберат друг, по-лесно проходим път през отвесния скалист северен склон на върха.

Връх Голям Купен е висок 2169 м. Най-горе той завършва е малка площадка, на която едва могат да се поберат десетина души. Може би разкриващата се от върха гледка е по-величествена и пленителна от всички описани дотук. Отвсякъде китни шеметни долини, зеещи ниско долу в планинската гръд, заострени шилести върхове, стеснени алпийски била, вълнуващи гледки, както на север към просторната Дунавска равнина, така и на юг към красивите далечни Родопи. На по-преден план от северната Страна се вижда целият гръб на хребета Дълги Дял с х. „Амбарица“, завършващ ниско- в долината на река Краевица, където в живописната местност Зелениковец сред девствени гори личат сградите на няколко манастирски постнйци.

След североизточния ръб на в. Голям Купен следва най-тясната част на Кръстците, където пътеката се провира между малки скалисти зъбери, стеснени на места до 1—2 м. Наскоро се стига местността Костенурката (няколко големи скали, наподобяващи костенурка), пред която билото се пресича от широка пътека, водеща от северните троянски села към заслона „Топалица“ и Левскиград. За да продължим към най-високия връх на планината — в. Ботев, то- от местността Костенурката трябва да се вър-

ви по билото на изток. Така последователно се преминава през скалистите места Плевнята, Костенурката, високата местност Малка Топалица и в. Млечен чал. От разлятото теме на този връх все по главното било в източна посока се излиза при високопланинския заслон „Юмрукчал“, построен в самите поли на връх Ботев.

11. Град Левсниград — хижа „В. Левски“ — в. Ботев - 8 -8,30 ч.

Най-близкият населен изходен пункт за х. „Васил Левски“ от юг е гр. Левскиград, който отстои от хижата на около 4,30 ч. път.

От града към хижата води сравнително удобна и живописна пътека, която' напуща северните къщи на града, криволичи непродължително между овошки и лозя и навлиза стръмно нагоре в тесния долинен склон на Стара планина. Отминава се буйният пенлив пад на Сучурума, прехвърлят се няколко каменни мостчета, издигнати високо над дълбоко врязаната скалиста долина на реката, и се излиза при баражната електроинсталация на града (1 ч.). Оттук движението нагоре става още по-лесно и забавно. Пътят губи изведнаж скалистия си характер, става полегат, удобен и особено живописен. За 1 ч. от баража се стига до х. „Хубавец“, разположена до водослива на Мала и Стара река, откъдето* се поема на североизток по долината на Стара река. Така се минават последователно местността Малки башид, летовището Червен кръст (с няколко големи постройки от двете страни на реката, до които се стига за 3 ч. от града), местностите Голям башид и Маазите и се излиза на х. „Васил Левски“. Целият път от Левскиград по Стара река до х. „Васил Левски“ трае около 4.30 ч.

Малцина туристи, които отиват на х. „Васил Левски“, Пропускат щастливата възможност да посетят в. Ботев.

Към високото чело на в. Ботев криволичат серпентините на няколко туристически пътеки.

Почти през цялото времетраене на прехода от х. „Васил Левски“ до в. Ботев се върви все по главното било на планината по открити и голи терени с надморска височина около- 2000 м. Предвижването по тия терени при лошо време и особено в мъгла трябва да се извършва по маркировъчните знаци. След като се премине млада букова гора над х. „Левски“, с която завършва горският пояс, и малък заслон с мандра, застроени в самия край на го-

рата, продължава се в източна посока по обезлесения южен склон на Саръкая. За около час и половина от хижата се излиза на висок меридионално разположен превал, който разграничава водосборните басейни на Стара река и Бяла река, разливащи своите води точно в противоположна посока. Южно от този превал се вижда старият карловски заслон, използуван доскоро за естественонаучни изследователски цели. Пб на юг от заслона се разстила на вси страни мощният дял Чафадарица, по чието твърде заравнено било личат красивите слабо заоблени очертания на в. Равнец (Дюсчал) - просторно платовидно пасище. От превала се открива за пръв път грамадният приоблачен купол на в. Ботев, извисен величествено над цялата околност. Изгледът на в. Ботев, гледан оттук, вече мами, въодушевява, но действува и респектиращо на всеки, който е дръзнал да покори неговото високо чело.

Този превал е и важен кръстопът. Тук се пресичат пътеките от северното подножие, които възлизат през мJ. Кривините й Саръкая за Чафадарица и Левскиград.

На изток под слаб наклон почти хоризонтално криволичи малка пътека към х. „Рай“, която пресича Бяла река и се отправя към Канлъмандра (Кървава бачия). Тази мандра се използува ежегодно от местните овчари на село Вадима за лагеруване на добитък и добив на вкусно планинско сирене и кашкавал. Отвъд мандрата пътеката кЪхМ х. „Рай“ траверсира южните скалисти склонове на в. Ботев и скоро достига Калоферското пръскало, близо до което в горния край на красивата планинска местност Джендема е застроена хижата.

За 1,30 ч. в североизточна посока от превала по добре очертана пътека, която пресича последователно няколко дълбоки дерета, се стига до каменния заслон „Юмрукчал“, застроен до изворите на Вадимската река под върха.

От заслона на изток по> стръмна серпентинна пътека се излиза за около 1 ч. на темето на гиганта в. Ботев, където е построена високопланинска метеорологична наблюдателница.

Гледката от в. Ботев е просторна и величествена. На юг се виждат части от Розовата долина, долината на р. Стряма и Тунджа, градовете Калофер и Казанлък, Средна гора, Тракийската низина и дългата планинска верига на Родопите. На север се снишава многообразният

живописен релеф на Предбалкана, отвъд който се мержелеят части от просторната Дунавска равнина. По протежение на планината на запад се редят личните върхове: Млечни чал, Купените, Левски[1] и др., а на изток издига високо чело в. Кадемлия, следван от Пиргосите и Мазалат.

ВРЪХ БОТЕВ

Най-високият връх на Стара планина е в. Ботев (2376). Той се намира в Калоферската планина, почти в центъра на дългата старопланинска верига. Изходни пунктове за него са трите хижи — „Левски“ от запад, „Рай“ от юг. и „Тъжа“ от изток — и двата, заслона - „Юмрукчал“ от запад и „Маринка“ от изток. Върхът представлява обширна планинска заравненост, която извива на североизток, постепенно се стеснява -и завършва със скалните възвишения на в. Малък Юмрук. Тук скромен паметник напомня за трагичната смърт на трима опитни планинари-алпинисти Др. Иванов, Ар. Артинян и Н. Йорданов, загинали от лавина на 31. XII. 1954 г. От север и от юг върхът е обграден с непристъпни отвесни скали, под които се спускат дълбоките пропасти на джендемите - северен и южен. На изток и запад от върха се спускат тревисти склонове, по които извиват и най-достъпните пътеки за върха. От юг има само една стръмна пътека между надвисналите скали, която излиза от х. „Рай“.

През по-голямата част от годината върхът е обвит от гъсти мъгли, които го правят доста негостоприемен и мъчно достъпен. Не един турист с часове е обикалял из мъглата по върха, докато открие високопланинската метеорологична станция на него. Но и в такива дни при краткотрайните разкъсвания на мъглата се разкриват приказно красиви картини към окъпаните в слънце планински хребети, речни долини и: широки полета на север и юг от върха.

При ясно време гледката от върха е величествена. От него при добра видимост могат да се наблюдават почти всички наши високи планини. Под него на юг се разстила красивата Розова долина със скътаните в зеленина селца. Средна гора прилича на продълговата могила, зад която се е ширнала Тракийската низина. На север от в. Ботев се редуват безкраен низ от планински възвише-

НИЯ, които постепенно се снишават към Дунавската хълмиста равнина. На запад и изток от него се простира непрекъснатата верига на Стара планина с обширните си високопланински пасища и заоблени върхове, чиято хармония се нарушава от шилестите зъбери на Купените и отвесните северни склонове на Параджика, Ушите, Русалка и др. На изток зад речната долина на р. Тъжа се издига грамадният масив на Триглав.

Връх Ботев е любим и широко известен на околното население връх. В неговите пазви, непристъпни урви, дълбоки долове и гъсти гори са намирали убежище борците за народна свобода, прочутите калоферски войводи — Калофер войвода, по името на който е наречен и гр. Калофер, дядо Млечко. Чоно войвода, Матей войвода. Ралчо войвода и други народни хайдути от 19 в. По обширните пасища в неговото подножие, отдалечени по няколко часа от близките населени пунктове, са живеели през по-голямата част от годината балканджийските овчари, верни помощници и сподвижници на хайдутите.

Стара планина в този дял била непристъпна за ордите на поробителите. Хайдушките чети били неуловими и неуязвими. Тук били хайдушките сборища, затова цялата местност югозападно от върха носи името Хайдута - един от най-красивите кътове на Стара планина, прорязан от десетки бели пенливи потоци.

Най-високият връх на Стара планина заслужено бе наречен след Девети септември на името на Христо Ботев.

На върха през 1940 г. беше построена високопланинска метеорологична станция. По времето на Втората световна война станцията е обслужвала немските въздушни сили против Червената армия и югославските партизани. Затова през 1944 г. партизанският отряд „В. Левски“, който е действувал в района на в. Ботев, щурмувал върха и наблюдателницата и ги завзел. Охраняващите я войници не оказали съпротива. Партизаните взели от тях 9 пушки, повече от 4000 патрони, 25 ръчни гранати и много снаряжение, разрушили апаратурата и подпалили станцията.

След Девети септември наблюдателницата бе възстановена и разширена. Тук денонощно бдят наблюдателите, зорко следят всички промени на времето и дават така необходимите сведения за нашето въздухоплаване и народното стопанство.

1. Калофер — хижа „Рай“ — в. Ботев.

През града минава първокласното шосе от София за Бургас, а на 3 км от него е задбалканската жп линия.

Маршрутът от Калофер за х. „Рай“ и в. Ботев води покрай р. Тунджа по удобен коларски път. Когато се стигне до каптажа на калоферския водопровод, над пионерския лагер, завива се надясно зад каптажа и в северозападна посока с няколко серпентини се излиза на хребета между Тунджа и Бяла река. Оттам по коларския път, покрай планински ниви, засадени с лавандула, се излиза, до трасираното към балкана шосе. На местността Паниците може да се достигне и по шосето, което тръгва от града и върви все по хребета. Близко- до шосето има няколко каракачански кошари. Оттам все в северозападна посока постепенно се навлиза към долината на реките Малка и Голяма Бъзовица. След като се пресече р. Голяма Бъзовица, започва изкачването през стара букова гора и с няколко големи серпентини се излиза на открития хребет, който се спуска от в. Ботев към шилестия в. Малък Купен (1478). Западно от хребета в местността Рая е масивната постройка на х. „Рай“.

Чудно красива е местността около хижата, зад която са надвесили отвесните си зъбери грамадни скали, между които спуска пенливи бели струи и гърми водопадът Пръскалото, висок 125 м. Други отвесни скали се спускат под хижата и ограждат непристъпния Джендем на Бяла река.

Хижа „Рай“ е масивна двуетажна постройка с 4 спални помещения. Тя е електрифицирана, има библиотека и радио и е добре обзаведена с легла и нарове. Може да даде подслон на повече от 60—70 души. Тя е най-близката база и изходен пункт за изкачване на в. Ботев.

От хижата се тръгва в западна посока по пътеката за Башмандра и х. „Левски“. След като се мине поток, който се образува от водопада на Пръскалото, и се стигне първият хребет; завива се надясно и нагоре в северна посока по хребета. След няколко серпентини се излиза над малките скали. Оттам пътеката продължава в северозападна посока към втората падинка и преминава покрай основите на гбЛяма отвесна скала, Щом се мине падината, стига се каменист сипей. Тук започва трудното изкачване. Движението трябва да става много внимателно, за да не се свли-

чат камъни, които могат да убият следващите туристи. Над сипея се стига до малка скална площадка. Пътеката продължава все нагоре между скалите и постепенно взема североизточна и източна посока и излиза над скалния пасаж на южния склон на върха. Оттам успоредно на реката, която' се спуска към Пръскалото, достига и пресича вечната пряспа и се изкачва нагоре. С няколко серпентини се излиза югоизточно от наблюдателницата и след няколко минути се стига и до нея.

От Калофер до х. „Рай“ се огпва за около< 4,30 ч., а изкачването от хижата до върха трае около 2 ч. След като се навлезе в долината на р. Бъзовица, няма опасност за заблъкване на пътя, понеже пътеката за хижата е добре очертана и не може да се смесва с незначителните странични пътеки. А от хижа Рай към върха има само една пътека. В нейното начало трябва да се внимава, защото тук се кръстосват много незначителни овчи пътеки.

До в. Ботев от Калофер може да се стигне и през Параджика, без да се минава през х. „Рай“. Този път започва от края на шосето. Вместо да се вземе северозападна посока към долината на Бъзовица, продължава се по хребета в северна посока. Все по хребета се стига до вододелното било на планината и по него вече в западна посока през заслона Маринка се стига върхът. Този път е добре очертан, защото по него с влекачи беше изкарван строителният материал за разширението на станцията на върха. Тук се използува трасираният от влекачите път.

Зимно' време изкачването на върха през х. „Рай“ е опасно. Тогава пътят през Параджика е единственият достъпен път. Районът е лавиноопасен и изкачването до Параджика трябва да става само по хребета и оттам по билото на планината, като се използува маркировката от железни стълбове, която води до самата наблюдателница.

2. Видима— в. Ботев.

До в. Ботев може да се стигне от север само от с. Видима. От селото се пътува все по течението на р. Видима до водноелектрическата станция. Дотам може да се стигне и с моторни превозни средства. От станцията се продължава все по течението на реката по единствената пътека и се стига до планинското било край заслона Юмрукчал, западно от върха. От него вече по западния скат на върха по пътеката, която идва от Левскиград и х. „Левски“,

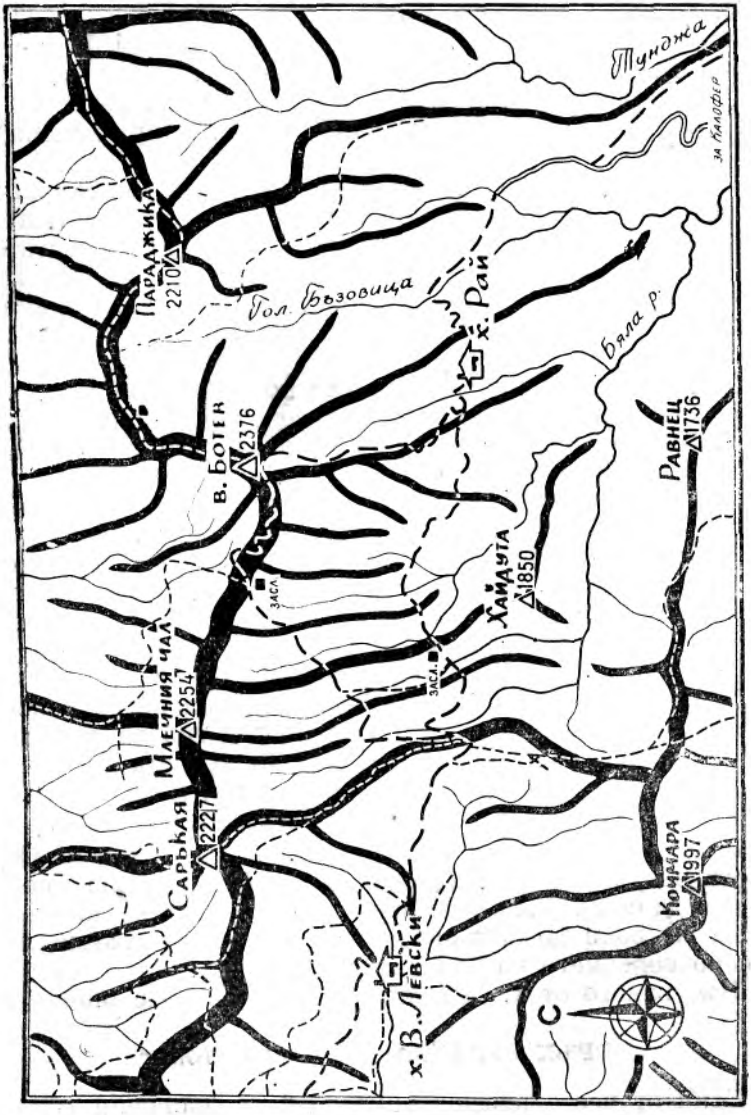
Тунджа
за Калофер
Параджика
2210
Гол. Бъзовица
х. Рай
Бяла р.
в. Ботев
2376
Равнец
1736
Хайдута
1850
Засл.
Млечния чал
2254
Саръкая
2221
Кочмара
1997
х. В. Левски
С

3. Левскиград - хижа „Левски“ - в. Ботев.

(Описанието на маршрута е дадено при х. „Левски“, (виж стр. 107).

4. Хижа „Тъжа“ - в. Ботев.

Хижа „Тъжа“ е удобна база за многодневни походи по Стара планина на запад към в. Ботев, х. „Рай“, х. „Левски“ и по-нататък към в. Левски, Добрила и др. и на изток към х. „Мазалат“, в. Триглав, х. „Партизанска“ и в. Столетов.

От х. „Тъжа“ за в. Ботев се тръгва по маркираната пътека до Русалийската поляна или по лятната пътека, която излиза на запад от хижата до Русалийската пътека под в. Русалка, прави широка дъга с отвор на изток и стига до хребета, който се спуска от Юрушката грамада.

От Русалийската поляна се взема западна посока, като се изкачва откритият хребет на Юрушка грамада (2136). Оттам се продължава все по билния хребет, като вдясно остава стръмният скалист северен склон на планината. Зимно време трябва внимателно да се върви по хребета, защото се образуват снежни козирки, които дават началото на много лавини на север. Последователно се преодоляват три върха - Пилешки полог, Параджика (най-висок — 2211) и Ушите, слиза се и в красивата седловина Маринка, на която през 1956 г. беше направен солиден високопланински туристически заслон, откъдето започва и изкачването на в. Ботев. От Ушите през Маринка до самата наблюдателница на в. Ботев пътят е много добре маркиран с набити железни колове на разстояние 30-40 м и при мъгла или нощем трябва строго да се съблюдава тази маркировка. По хребета на Парад - жишкия дял личат следи и от влекачите, които са изкарвали материалите за строежа на наблюдателницата.,

Между Юрушка грамада и Параджика, южно от билото, са изворите на р. Тунджа. При пътуване по хребета трябва да се внимава при лошо време, защото отклонението на юг води до забъркване на пътя и до големи лутания по поречието на Тунджа и Бъзовица.

Пътуването от х. „Тъжа“ до в. Ботев трае около 4 ч.

ВРЪХ РУСАЛКА И ХИЖА „ТЪЖА“

Един от често посещаваните и леснодостъпни туристически обекти в Централна Стара планина е х. „Тъжа“,

Разположена в поречието на р. Тъжа на открития хребет, който се спуска от в. Русалка (Мара гидик), тя се вижда още отдалече и служи като ориентир за излетника.

Хижа „Тъжа“ се намира на Русалийския проход югоизточно от в. Русалка. Тя е двуетажна масивна постройка, добре обзаведена, с електрическо осветление, радио и библиотека и може да даде подслон на повече от 100 души. При сгъстено положение тук могат да пренощуват и над 200 души, като се използува и обширната столова.

Хижата е построена от севлиевските туристи през 1946—1948 г. До 1953 г. тя не беше напълно завършена и обзаведена, затова твърде малко се посещаваше. След преминаването й към профсъюзите тя стана прекрасно място зд активна краткотрайна почивка на трудещите се от Троян, Севлиево и Калофер и възлова база за многодневни походи по билото на Стара планина.

Около хижата има удобни плацове за ски и тук зиме се организират ски-курсове. Приятна е почивката тук и лятно време. Излетникът може да се къпе в бистроструйните води на р. Тъжа, да използува слънчевите поляни и дебелите сенки, да се опива от омайните гледки, които се откриват от близкия в. Русалка.

Връх Русалка (1889) е разположен на главното вододелно било' на планината. Той е остър куполест връх с полегати тревисти склонове на югоизток и почти отвесни стени на север и запад. Между Юрушка грамада и Русалките главното вододелно било на планината прави остър завой на север и достига до върха, откъдето взема отново зигзагообразна източна и югоизточна посока до в. Росоватец. От главното вододелно било от Юрушка грамада се спуска един хребет право на изток и достига р. Тъжа, която го отделя от хребета, който продължава до в. Росоватец.

Името на върха е свързано с много легенди и предания.

Чудна панорама се открива от в. Русалка. Малко отстранен от линията на централното било на планината и изДаден на север, от него се очертават с цялото си величие и ’ красота северните склонове на старопланинския първенец в. Ботев, на в. Параджика и Ушите, спускащи се отвесно към долината на р. Видима и нейните притоци с многобройни скални тераси и остри зъбери, с буйни потоци и красиви водопади. Там нейде закътана в зеле-

нина се крие Видимската водноелектрическа централа, а по надолу се пъстрее шареният губер от горски ливади, ниви, овощни градини, обширни букови гори. Старопланинското било на запад ярко се очертава чак до Козята стена и Вежен.

От върха зад хребета на Русалките се откроява и част от Източна Средна гора, и Казанлъшко поле. На изтой се издига гордата снага на масива Триглав и в. Росоватец.

При пътувне по билото на Стара планина от запад на изток в. Русалка може да служи за прекрасен ориентир при ясно време.

Северното подножие на върха е обрасло с буйни гори, усилено експлоатирани през поречието на Острецката река, по която върви главната пътека от с. Острец за х. „Тъжа". На хребета, който се спуска северно от върха, на около 15 мин. е и паметникът на Цанко Дюстабанов, ръководител на Габровското въстание от 1876 година. Из горите около в. Русалка са бродели и партизаните от Троянския отряд по време на антифашистката борба.

МАРШРУТИ

1. Село Острец - хижа „Тъжа" — 4 ч.

Като обект за краткотрайна почивка х. „Тъжа" най-много се посещава от севлиевските и троянските туристи през с. Острец. До, селото има редовен рейс на У АТ от Троян. Когато туристите идват със собствени превозни средства, те могат да продължат и над селото по течението на О|стрешката река по шосиран път, който извежда до подножието> на в. Русалка, до> няколкото бараки на горското стопанство, разположени край един по-голям десен приток на реката. От бараките се продължава все по южна посока по доста стръмен коларски път край реката. След около 15-20 мин. се стига малка полянка, където се събират два потока. Преминават се дървените мостчета на реката и се поема нагоре по добре очертана пътека през вековна букова гора.

След около' 1 ч. изкачване се стига до открита гола местност, над която се е надвесил върхът с острите си Зъбери. Тук стърчат дънери на откъртени дървета от лавината, която падна през зимата на 1956 г. и унищожи голяма горска площ. Затова при преминаване оттук зимно време движението трябва да става внимателно, да се

избягва пресичането на открития склон при голям снеговалеж и при опасност от лавини. Към горния край на тази местност пътеката свива наляво- в югоизточна посока и след около половин час почти по хоризонтала излиза на вододелното било, което- се спуска от връх Русалка на изток. Това е местността Табиите — широка почти- равна поляна, оградена от север с гъста гора и открита на юг към поречието на река Тъжа. При ясно време хижата служи за ориентир на излетника. При мъгла след излизането на Табиите се взема южна посока и се слиза до малко пенливо поточе, което- се влива в р. Тъжа. Точно над водослива на около 150 м на запад на издадения хребет е и самата хижа.

2. Калофер — хижа „Тъжа“ - 5 ч.

От Южна България х. „Тъжа“ най-често се посещава през гр. Калофер. Пътят за хижата започва от града и върви все по- течението на река Тунджа. Покрай реката има удобен коларски път, който върви в-се по десния й бряг по хубав планински пролом, обрасъл с габър, бук, върба, орех и др. широколистни дървета. След около 1 час се стига до широки ливади, сред които е построен пионерски лагер. По-нагоре, вляво от пътя, е каптажът на калоферския водопровод. Преминава се реката по дървен мост и се започва изкачването към хижата. Пътят минава покрай планински ниви, над които- се издига гол хребет. По него ясно личи тясна пътека. Това е Ру-салийският проход. Общата посока е север - североизток. Все по хребета се минават няколко тераси и постепенно пътеката се отклонява по източния му склон, минава покрай два овчарски егрека (кошари), пресича няколко потока и излиза на превала, на Русалийската грамада. На превала покрай пътеката има побити камъни, които са служили за ориентировка. Тези камъни са доста нагъсто по билото- през Русалийската поляна, поради което и местността тук се нарича Русалийските гробища. Вдясно от пътеката личат останките от крайпътната кула, която е служила за охрана на пътя.

От Русалийската поляна пътеката за хижата продължава в северна и североизточна посока по- незначителна тревиста падинка. С няколко серпентини тя стига до гората срещу хижата, преминава я и излиза на широка поляна пред р. Тъжа, в източния край на която се намира масивна сграда на говедарник. При лошо време и го-

лям брой посетители на хижата той може да се използува като туристически заслон. От поляната се прави завой вляво, на запад, пресича се реката и по очертаната пътека се излиза на хижата. Точно на превала на Русалийската поляна има траен маркировъчен знак с двупосочна табела към х. „Рай“ и х. „Тъжа“. Такава табела има и на водослива източно от[1] хижата.

3. Село Тъжа — хижа „Тъжа“ - 5 ч.

До х. „Тъжа“ може да се стигне и от гара Тъжа покрай река Тъжа. Има добре трасирана пътека, ло която често пътуват селяни за и от с. Острец.

4. Хижа „Тъжа“ -- хижа „Мазалат“ - 4 ч.

Отначало се пътува по течението на реката и за около 25-30 мин. се стига до местността Смесите (Петоречието), където се вливат няколко рекички в река Тъжа. Тук има траен маркировъчен знак, който' сочи към стръмна полянка, през която преминава пътеката и навлиза в стара букова гора, известна с наименованието Гръмотевична гора, поради многото обгорели дървета от гръм, При лошо време, ксгато има гръмотевици, трябва да се избягва преминаването на гората.

През гората пътеката е ясно очертана. Общата й посока е югоизток. В горния й край по една красива продълговата поляна пътеката свива на изток покрай няколко самотни бука, изкачва последователно две тераси, свива на югоизток и прави широка дъга над дола. Вдясно остава да стърчи малка каменна могила, под която се намира гроб на убит от[1] гръм овчар. Така постепенно тя извежда до студен извор. Тази местност се нарича Пашовица. От извора пътеката отново завива наляво и поема източна посока по хребета. Вдясно остава пенливото Кадемлийско дере. По широкия хребет пътеката е ясно очертана и на първата тераса се съединява с друга пътека, която идва отляво по вододелното' било на планината. Право на изток е в. Росоватец (1972), възлово връхче в този дял. От Росоватец се вижда целият маршрут до х. „Тъжа“ и самата хижа и х. „Мазалат“, която е на изток от върха, на вододелното било.

При мъгла след изворчето на Пашовица за предпочитане е да не ое взема пътеката по билото, а по хоризонтала вдясно да се стигне Кадемлийското дере и да се продължи по течението на реката право на изток. Като се

Росоватица
Гроба
1889
Кадемлия
2276
Мазалат
С.
Т Р И Г Л А В
Русалка
1889
за с. Острец
х. Тъжа
смесите
кош
Тъжа
Юрушка Грамада
2136

стигне на превала над дерето и долината на река Габровница, където личат следите на каракачанска кошара - Чим колиба, да се завие наляво, на север, по билния хребет и се стига до Росоватец. Пред върха „пътеката извива на североизток над долината на Габровница и след това по хребета на изток води до х. „Мазалат“ по добре очертана пътека. След като мине през Пеещите скали и заобиколи едно връхче от северната страна, пътеката излиза на широка поляна, обрасла с лопен, откъдето.по южния склон на в. Куртбашица излиза до хижата.

От[1] Чим колиба може да се отиде до в. Триглав, като вместо на север се завие в южна посока и се изкачи могъщата снага на върха. Върхът представлява продълговат масив в посока изток-запад с няколко добре изпъкващи върхчета — Малка и Голяма Кадемлия, Пиргос и Мазалат (Зли връх). Южно от[1] върха се разкриват красив лабиринт от[1] скалисти върхчета, алпийски стени и тучни високопланински поляни. Тук в пазвите на в. Мазалат в местността Елидере расте красивото цвете еделвайс.

. От Триглав се откриват прекрасни гледки във всички посоки. Той е последният връх над 2000 м в централния дял на Стара планина (2276). Заобиколен от дълбоките гористи долини на реките Тъжа и Габровница, той изглежда още по-величествен. На север и изток от него се диплят широки планински възвишения, обрасли с букови гори. Зад тях се е разстлало Севлиевско поле, в края на което блестят водите на язовир „Ал. Стамболийски“. Югоизточно' от него ясно се очертава езерото на язовир „Г. Димитров“. Зад Казанлъшко поле се откроява цялата верига на Средна гора, а нейде в далечината зад Тракийската низина и силуетите на Родопите.

Красив е масивът на Триглав, но туристите трябва да полагат особени грижи за опазването на неговото естествено украшение - еделвайса, да не го берат и унищожават безразборно.

ХИЖА „МАЗАЛАТ“

Като туристически обект х. „Мазалат“ се посещава най-много през летните месеци от габровските и севлиевските туристи. Разположена на вододелното било на пла-

нината, тя се посещава от всички групи, които участвуват в многодневни походи из Стара планина до историческите места - Столетов, Бузлуджа и др.

Хубави гледки се откриват от хижата. Югозападно от нея ое издига величествената снага на в. Триглав. Ниско пред него е коритото на река Габровица, която прорязва

Хижа „Мазалат“

снагата на планината и прави гледката към върха още по-величествена. По речната долина на югоизток се вижда и част от езерото на язовир „Г. Димитров“. На север от хижата се откриват хубави гледки към Севлиевско с много надиплени гористи планински възвишения.

Хижа „Мазалат“ е една от красивите старопланински хижи. Построена е от севлиевските туристи през 1935-1936 година. Стопанисва се от профсъюзите и е добре обзаведена. През 1956 г. тя беше разширена и водоснабдена.

От хижата могат да се правят излети до близкия връх Куртбашица (Вълча глава — 1660), заши лен скалист връх

със стръмен южен склон, по който минава пътеката за х. „Тъжа“. До върха се изкачва за около 20 мин. по скалиста пътека.

Най-често от х. „Мазалат“ туристите прабят своите излети към в. Мазалат и Елидере, където цъфти еделвайс. Дотам се отива по пътеката за х. „Тъжа“, като през в. Росоватец и покрай Чим колиба се заобикаля долината на Габровница. Излизането до в. Мазалат трае към 3—3,30 ч. Другата пътека започва непосредствено от хижата, като слиза в долината на Габровница, пресича я и изкачва стръмния склон на върха. Тук има много пътечки, но най-често се минава покрай въжената линия, която се вижда от хижата. След преминаването на билото на в. Мазалат спуска се надолу към скалистия лабиринт на Синаница и Курудере. Отиването дотам трае към 3,30 ч. Северно от хижата е водосборният басейн на р. Росица.

МАРШРУТИ

1. Севлиево — Лъгът - х. „Мазалат“.

От Севлиево до х. „Мазалат“ се отива пеша за повече от 7 ч., което- доста затруднява нейното посещаване. Затова пък до подножието на планината и подстъпи!ге към хижата има удобни пътища, по които могат да се движат моторни превозни средства и пътуването пеша се съкращава на около 2 ч. По такъв начин се открива възможността за краткотрайни излети до хижата в почивния ден.

Най-удобният път за хижата е шосето по долината на р. Росица. Пеша или с превозно средство се пътува все покрай бистрата и буйна планинска река и последователно се минават селата Горна Росица, Батошево и Стоките и се стига до горското стопанство Лъгът. Малко преди него Росица приема левия си голям приток р. Багарещница, по който се отделя друг път към горските обекти и сечищата на стопанството. Тук трябва да се внимава да не се изпусне главният път към стопанството.

Горското стопанство[1] „Лъгът“ представлява малко[1] планинско селище на горските работници. От двете страни на шосето са построени над 15 жилищни помещения за работниците, ресторант и лавка, от която се снабдява и хижа „Мазалат“.

От стопанството нагоре води удобен път до сечищата. От края на пътя се продължава по очертана пътека

покрай въжената линия. Като се държи обща посока юг с няколко серпентина, се излиза на главното вододелно било при местността Червената локва, западно от в. Малък Бухал. Оттук по откритото било на запад се стига до хижата.

До хижата има и друга пътека от стопанството. След като се стигне краят на пътя, вместо да се продължи по пътеката покрай реката, минава се направо по западния горист хребет Пишманите. Все през гората се излиза до няколко каракачански кошари под в. Куртбашица, откъдето покрай гората в югоизточна посока се стига до хижата. Тази пътека е малко по-къса, но е много по-стръмна и рядко се използува.

-2. Горно Сахране — Скобелево —' р. Габровница - хижа „Мазалат“ - 5 ч.

От юг х. „Мазалат“ се посещава през гара Горно Сахране по долината на р. Габровница. Пътят е удобен, но доста продължителен (над 5 ч.). По[1] долината на реката има удобно горско шосе, доста навътре в планината. По него могат да се използуват моторни превозни средства. Така отиването до хижата може да се съкрати с 2-2,30 ч.

От гара Горно Сахране се поема на север покрай р. Габровница. Минава се малкото селце Асен, разположено на десния бряг на реката и след около 1 ч. се стига с. Скобелево. Оттук се навлиза в дълбоката планинска долина на р. Габровница, заградена на запад от стръмните склонове на мазалатския масив и на изток от хребета Патарешка. От пътя отклонения няма, като се изключат съвсем незначителните овчарски пътечки. Долината постепенно завива на запад и в горния си край върви успоредно с главното вододелно било и Мазалатския (Триглавски) масив.

При завоя на пътя реката приема големия си ляв приток откъм в. Бухала. Тук има дъскорезница. Веднага след водослива в северозападна посока се издига красив горист хребет, в началото на който ясно се очертава удобна полегата пътека. По нея — в обща посока северозапад, с няколко серпентини през гората се излиза до каракачанските кошари под в. Малък бухал, откъдето по откритата поляна се стига до местността Червената локва и по главното вододелно било на запад до хижата.

От дъскорезницата може да се продължи нагоре по течението на реката. Пътят свършва точно на мястото,

където реката се пресича от пътеката, която води към в. Мазалат. Оттук право на север по стръмния скат на вододелното било през гората се излиза до хижата. Тази пътека е стръмна и рядко се използува.

3. Габрово — Равна гора — хижа „Мазалат“ - 6 -7 ч.

Габровските туристи посещават х. „Мазалат“ през х. „Партизанска“ (Узана) или направо през Оаеникова поляна, където е бил партизанският лагер и болница на Габровско—Севлиевския партизански отряд. До Равна гора може да се използуват моторни превозни средства по удобния коларски път.

Преходът от х. „Партизанска“ до х. „Мазалат“ е много лесен и приятен. В по-голямата си част той минава през вековна букова гора. От хижата излетниците се отправят към западната страна на голямата Узанска (Вътрополска) поляна, като се движат непосредствено до гората в северна посока. Отминавайки няколко разрушени бараки, те навлизат в гората при северозападния край на поляната, където има траен маркировъчен знак. Оттук в западна посока има добре очертан горски път. по който постепенно се изкачва и обхожда Черновръшкото възвишение (Черновръх — 1360), обрасло с гора, изсечено и залесено с борови фиданки от северната страна. Почти цял километър ое върви по равното било на горския рид, след което пътят се спуска към седловината, наречена Сръбски поляни (Сръбски колиби). Тук се излиза на широк и удобен път, който води от Габрово към Равна гора, към старата стружка, и служи за извозване на дървения материал. Още на Сръбските поляни може да се излезе на него или да се продължи направо и след едно незначително изкачване на малко билно възвишение да. се излезе при една беседка, построена вдясно от пътя. На 50-60 м северно от беседката има хубав извор. Посоката от Сръбските поляни до беседката е запад и северозапад. На това място на 9 март 1944 година партизаните от Габровско-Севлиевския партизански отряд, преследвани от многочислена полиция и жандармерия, са водили голямо сражение.

След тежките зимни битки в района на Бузлуджа отрядът се настанил на база северно от Ясен (Химитлий), където престоял повече от един месец. На 9 март сутринта часовоят забелязал да се приближава към базата

вражеска верига. Да се приеме боят било неизгодно и затова отрядът се оттеглил навътре в планината, като минал покрай х. „Партизанска“ по посока към Равна гора. Движението било много трудно поради силния насрещен вятър и дълбокия сняг. Врагът преследвал по петите отряда по утъпканата вече пътека. При Сръбските колиби командирът дал заповед за кратка почивка, без да се свалят раниците. Тук вече можел да се приеме боят.

Още незавършила почивката и врагът се появил. Отрядът бързо се реорганизирал за отбрана. С ловки маневри между дърветата партизаните с точна стрелба покосявали жандармеристите и полицаите. Сражението продължило около 3 ч. Врагът бил разгромен и обърнат в панически бяг, като оставил 16 души убити и ранени без нито една жертва от страна на партизаните. След като- санитарите на отряда дали медицинска помощ на ранените, отрядът се изтеглил на север.

От това място маршрутът продължава по хубав горски път. Вододелното било на планината остава на север. Така се стига до най-ниската част на Равна гора, където- има разсадник. Близо до него се виждат няколко горски бараки. Между дърветата от двете страни на пътя расте вечнозелената зеленика.

След разсадника по малък наклон сред зеленика се продължава в северозападна посока. Стига се широка горска тераса, откъдето се отклонява горски път вляво към старата стружна Крачана. По- дърветата ясно личи маркировката с червена боя по десния път, който постепенно се изкачва нагоре и прави широка дъга с отвор на юг. По-нататък пътят става почти равен и излиза на голямата билна поляна в местността Корита (1492), получила името си от хубавия извор-чешма в средата на поляната с големите корита, направени за водопой на добитъка от съседните каракачански кошари. Този извор дава началото на река Лещница, приток на Тунджа. От Корита се вижда цялата Равна гора. В североизточния край на поляната започва и пътеката, която- води към Осеникова поляна. От х. „Партизанска“ дотук се стига за 2 ч.

■ От Корита в западна посока се прехвърля главното било, минава се на северния му склон и се продължава по добре очертана пътека покрай буковата гора, която остава вдясно. Билото е голо и тревисто. По очертаната

пътека се стига до красива седловина, обрасла с редки букови дървета, бурени и билки. От седловината може да се продължи направо по билото, като се изкачи в. Големия бухал (1528), който се заобикаля от северната му страна, и се стига до скалистия рид пред Малкия бухал (1411). Но за предпочитане е от седловината да се вземе хоризонталната пътека вдясно, която заобикаля двата Бухала през гората и излиза на голямата открита поляна на Червената локва. По дърветата през гората пътеката е маркирана с червена боя. От Корита на хребета на запад се вижда хижата.

От Червената локва до хижата се върви по откритото планинско било. То не е разчленено и няма опасност от забъркване. От Корита до х. „Мазалат“ се стига за 1,30-2 ч.

До х. „Мазалат“ може да се стигне и по много други пътеки от Габрово и Севлиево, но в последна сметка те се събират в посочените главни маршрути, които най-много се и използуват.

ШИПЧЕНСКАТА ПЛАНИНА

Този дял от Средна Стара планина, който се простира между Ясенския проход (Химитлийската пътека) и превала над изворите на р. Янтра и нейната долина, се нарича Шипченска планина. Името си носи от разположеното в южните й склонове село Шипка, което е дало името и на прохода, пресичащ тази част на планината, и на един от билните върхове до прохода.

От Шипченската планина започва ниският дял на Стара планина, който на изток все повече се снишава чак до морето. В по-голямата си част планината е обрасла с буйни букови и габърови гори, които покриват и нейното било - Равна гора, Шадраваните и Малуша, Маркова кория, Демурската могила и пр. Общо взето, целият северен склон на планината е горист, а южният - само на някои места, като под в. Столетов е гол, стръмен и прорязан от дерета. Но и той постепенно се залесява.

Планината е прорязана от дълбоки речни долини, от които се изкарва много дървен материал.

Най-високият връх на планината е Исполин (Куруджа - 1524). Тук са и историческите върхове Столетов

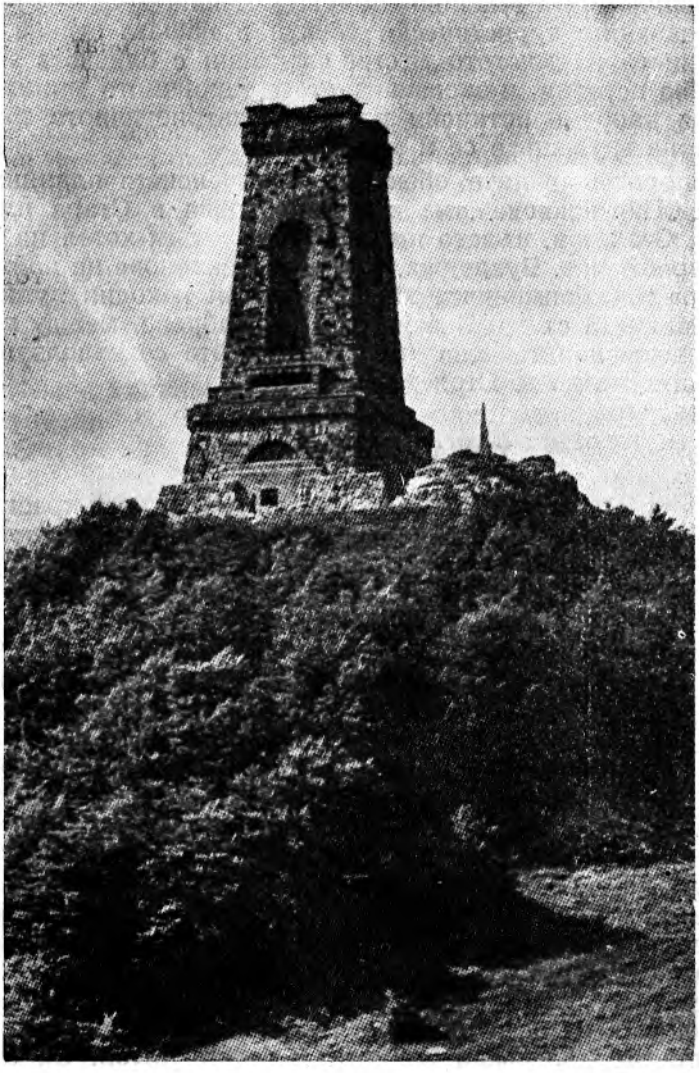

Паметникът на Шипка

(1326) и Бузлуджа (1441), около които има издигнати много паметници.

Шипченската планина е леснодостъпна и един от най-посещаваните туристически обекти в нашата страна. Посещението на многото' места, свързани с близката и подалечна история, и запознаването с героичното минало на нашия народ е истински извор за патриотичното възпитание на трудещите се и младежта.

Най-посещаваните обекти в Шипченската планина са хижа „Партизанска“, най-голямата хижа'в Стара планина, в. Столетов, където' има построен голям хотел на Балкантурист, и в. Бузлуджа, в южните склонове на който' се намира и едноименната хижа. Основни изходни пунктове за планината са гр. Казанлък и гр. Габрово, между които има редовен автобусен транспорт, който се използува от излетниците до в. Столетов.

ХИЖА „ПАРТИЗАНСКА“

Хижа „Партизанска“ (Узана) е една от най-красивите и най-голямата хижа в Стара планина. Тя е разположена на южния край на историческата Узанска (Вътрополска) поляна в съседство с вековна букова гора. Хижата е масивна двуетажна каменна постройка с голяма тераса към поляната и може да даде подслон на повече от 100 души. Построена е от габровските туристи през 1937—1940 г.

Близо до хижата минава историческият Ясенски (Химитлийски) проход. През него генерал Скобелев (младши) е извършил своето знаменито обходно движение по време на Освободителната война в края на декември 1877 г. През мъчно проходимата дори лятно време планинска пътека при големи снегове и силна снежна буря той прекарал двете си дивизии и опълченците и обходил в тил турските войски при Шейново. Отрядът е лагерувал и нощувал при извънредно тежки условия на поляната пред хижата. Това е било' истински суворовски поход през планината. При преминаването си Скобелевият отряд е бил подпомаган от местното население, а негов водач е бил известният български войвода Панайот[1] Хитов. За съжаление обаче на това, място няма никакъв паметник, който да разказва на поколенията за безпримерния героизъм на освободителите.

През време на въоръжената борба на народа ни против фашистките поробители хижата е служила за убежище на партизаните от Габровско-Севлиевския отряд. Най-голямото и важно събитие от престоя̀ването на отряда в хижата е било полагането на клетвата.

До 3 януари 1944 г. Габровско-Севлиевският партизански отряд е бил на лагер в землянката под връх Корита. Заплашен от предателство., той се принудил да напусне зимната си база и след еднодневен поход при крайно тежка зимна обстановка на 4 януари се настанил в х. „Партизанска“ (Узана), където престоял цяла седмица.

На 6 януари в 10 ч. сутринта целият отряд бил строен в стая № 1 на първия етаж. Политкомисарят Ютко (генерал Иван Бъчваров) изнесъл доклад за значението на клетвата, за бойния път на отряда и за победите на Съветската армия. След доклада командирът на отряда Владо (Иван Райков) прочел клетвата, повтаряна от всички партизани. След това те минавали един по един пред масата, на която бил кръстосан нож и пистолет, и произнасяли: „Заклех се!“

След тази историческа и тържествена за отряда дата се заредили дни на тежки изпитания и жестоки битки. Партизаните премерили силите си с многобройна полиция, жандармерия и войска при Бузлуджа, Равна гора, Балван и други места и дали свидни жертви.

През август 1944 г. в хижата се била настанила една ловна жандармерийска дружина. Щабът решил да бъде нападната хижата, за да се снабди отрядът с оръжие. Акцията била старателно подготвяна няколко дни. Със смела атака партизаните завзели първия етан; на хижата и взели много пушки, бомби, патрони, платнища и 5 души пленници. На втория етаж не могли да се качат, тъй като стълбището било разрушено. След изтеглянето' на отряда жандармеристите не се решили да го преследват.

Хижа „Партизанска“ е любимо място за почивка на габровските трудещи се.

Излетниците от х. Партизанска“ могат да посетят близкия в. Исполин (Куруджа —- 1524), до който се отива за около половин час. Красив е в. Исполин. Разположен югоизточно от хижата, той е най-високият връх в този дял на планината и почти от всички страни е обграден с вековна букова гора. Над гората се издига само неговото голо теме, от което се откриват хубави гледки на всички страни.

Западно от него през гористата долина на река Лещница се простира красивият хребет на местността Патарешка. Просторните поляни на Патарешка и студените извори привличат много излетници и често трудещите се от Казанлък масово излизат тук. По-нататък зад Патарешка се издига грамадният масив на Мазалат и Триглав. Източно от в. Исполин се издига историческият връх Столетов с величествения паметник на Свободата. Под върха блестят водите на язовир „Георги Димитров“, от който като светли панделки се простират водните канали. Казанлъшкото поле представлява истински пъстър килим. И какво ли не вирее в него? От върха ясно се разграничават розовите градини и тютюните, ливадите и житните нивя, овощните градини и лозята. И навред из тях като тъмни петна се виждат орехови дървета.

От х. „Партизанска“ могат да се направят излети и до долината на р. Лещница, към Равна гора, до малката пещера Леденика, до красивата долина и изворите Шадраваните, където водата приятно бълбука от буйните извори и образува истински шадравани пролет и есен при: пълноводие.

Изходни пунктове: Габрово, Казанлък, Шипченски проход.

Габрово е красив балкански град, разположен на няколко километра по долината на р. Янтра и нейните притоци — Синкьовица, Паничарка и Жлътешка река. Обграден от всички страни с високи баири и проточен по криволиците на реките, той се вижда едва когато човек се приближи до него. Истинска представа за града се добива едва след като се пътува цял ден из него.

Градът е възникнал в първите години след турското нашествие.

Още в мрачните години на турското робство Габрово се развил като голям занаятчийски и манифактурен център. Потомците на Рачо Ковача, основателя на града, отрано започнали да използуват силата на водата и покрай Янтра изникнали много чаркове, тепавици, мелници и др.. Произведенията им от дърво и вълна (гаванки и гайтани) се разнасяли из огромната турска империя. По-късно на мястото на чарковете изникнали работилници и фабрики и градът се превърнал в голям индустриален център. Град Габрово станал известен със своите вълнени и памучни

платове, със своите метални произведения и кожарска индустрия, със своя трикотаж.

През годините на народната власт габровската промишленост доби още по-голям разцвет. От разпръснатите някога дребни работилнички и малки фабрики изникнаха грамадни промишлени предприятия. Тук беше построен единственият в страната инструментален завод „Болшевик“, Машиностроителен завод за машини за текстилната промишленост, към който бе открит и цех за шевни машини, единствената в страната ни фабрика за полопасови изделия (пластмаса) „Капитан дядо Никола“ и др. Вълненият трикотаж на фабрика „Добри Карталов“ и памучният на фабрика „Буря“, вълнените платове на фабриките „Георги Генев“, „Янтра“ и „Народна република“, памучните платове на фабрика „Васил Коларов“ и „Евтим Апостолов“, мебелите на фабрика „Независимост“, кожите на фабрика „Д. Благоев“ и обувките на „Сърп и чук“ и десетки други произведения на изкусните габровски работници днес говорят за успехите на промишлеността в нашата страна.

Промени се и обликът на града. Издигнати бяха модерни жилищни блокове на фабриките „Балкан“, „Янтра“. „Г. Генев" и др., а под Бакойския баир изникна цяло работническо селище на фабриките „Балкан“ и „В. Коларов“. Градът има голям физкултурен стадион и плувен басейн, а между отделните му и отдалечени квартали редовно снобат автобусите на „Комунален транспорт“.

Град Габрово е играл голяма роля в нашето възраждане и националноосвободително движение. През 1835 г. тук е основано първото новобългарско училище — АприлоЕската гимназия, която се е превърнала в истински храм на просветата през мрачните години на робството.

Габрово е дал своя принос и в революционната борба на нашия народ за свобода. Оттук през 1856 г. е излязла четата на капитан Дядо Никола, а на 13 май 1876 г. в близкия Соколски манастир се е сформирала и четата на Цанко Дюстабанов.

Богатото историческо минало на града и неговото стопанско развитие всеки посетител на Габрово може да види в добре уредения градски музей. Той може да разгледа историческата Априловска гимназия, старите мостове на Янтра, намиращия се на 10 км южно от града Соколски манастир, многото паметници на загиналите в борбата

против фашизма верни народни синове и дъщери от Габрово, десетките индустриални предприятия, богатата градска библиотека на читалище „Априлов-Палаузов“; градския театър и др.

МАРШРУТИ

1. Габрово — хижа „Партизанска“ — 4 ч.

От Габрово до хижата има удобно^ шосе и в празничен ден десетки камиони, автобуси, леки коли и мотоциклети гарират по широката поляна. Но много са туристите, които излизат пеша от Габрово до хижата.

Маршрутът от Габрово за х. „Партизанска“ започва непосредствено' от града, от квартал „Смирненски“, докъдето се стига с автобусите на градския транспорт, които тръгват от пл. „Г. Димитров“. От последната спирка се продължава нагоре по шосето и на около 150-20’0 м се стига до Хаджиконевия мост. Минава се по моста вляво и покрай дървопреработващото предприятие „Узана“ се стига до цех № 3 на фабрика „Балкан“. Оттук все по шосето през с. Зелено дърво и климатичната станция „д-р Тота Венкова“ се стига до хижата. По шосето обаче пътят е неприятен поради многото моторни коли и мотоциклети, които се движат по него и вдигат прах. Затова пешеходците предпочитат от цех № 3 на фабрика „Балкан“ да минат вдясно точно срещу фабриката и по билния хребет между р. Панагюрска и Зеленишка да стигнат до климатичната станция. Пътят оттук е много по-приятен. Пред погледа на излетника се разкрива широк простор към в. Столетов и старото шосе, към в. Малуша, към просторните гори и към селата Недевци и Топлеш.

От шосето се^ тръгва в югозападна посока по стръмна пътека. Тя скоро извежда на между селски път, който върви все по хребета. Южно от тази пътека между дърветата се вижда шосето, което води към с. Зелено дърво и Климатичната станция. До станцията се стига за около час и половина. Тя е разположена на широка поляна в самото подножие на планината. От нея към хижата може да се продължи по шосето или по пряката пътека, която върви покрай телефонната линия за горския разсадник на Узанската поляна и самата хижа. Покрай телефонната линия има широк просек в гората, по който в много серпентини извива пряката пътека. При мъгливо време теле-

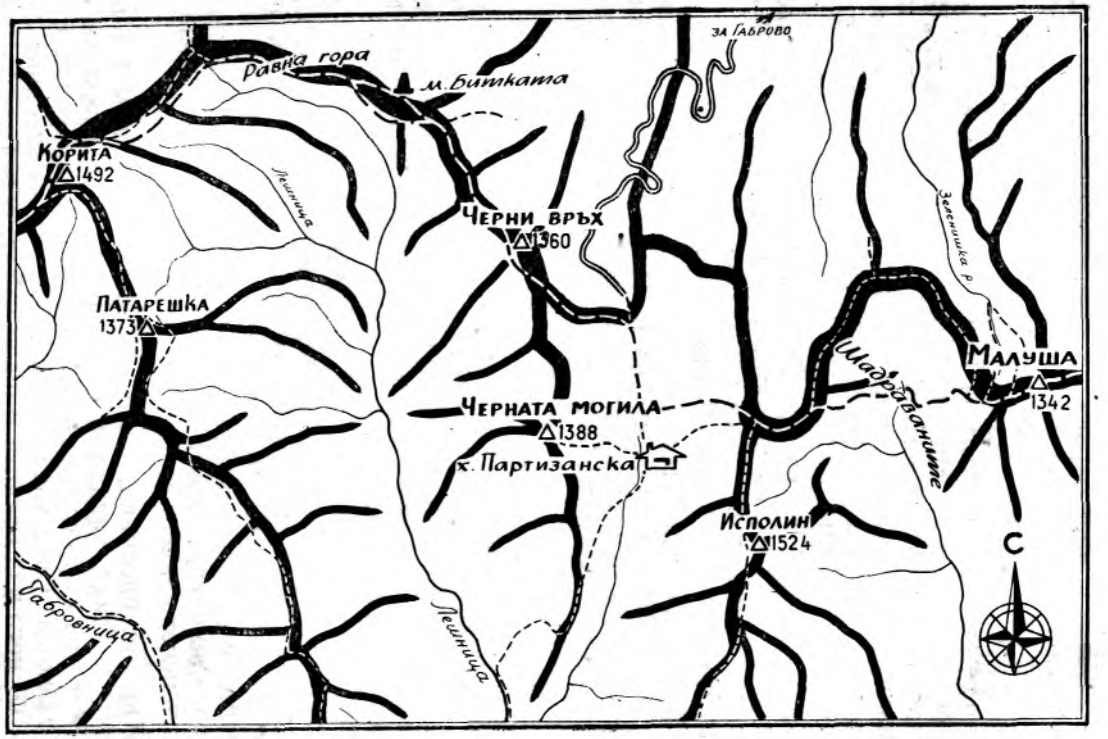

за Габрово
Равна гора
м. Битката
Корита
1492
Лешница
Черни връх
1360
Патарешка
1373
Зеленишка р.
Малуша
1342
Шадраваните
Черната могила
1388
х. Партизанска
Исполин
1524
С
Габровница
Лешница

фонната линия служи като най-добър пътеводител през равната Узанска поляна до хижата.

Когато се минава по шосето, преди да се стигне поляната, има няколко бараки на горското стопанство. Край пътя до бараките има хубава чешма о обилна вода. Оттам се продължава по шосето до поляната. Непосредствено след горските бараки, известни с името Дядо Георги, надясно се отклонява пътят за Равна гора. По него може да се продължи към х. „Мазалат“, без да се отива на х. „Партизанска“. При отиването' за х. „Партизанска“, след като се излезе на поляната, се взема южна посока, която води направо за хижата. От „Тота Венкова“ до хижата се стига за около 2—2,30 ч.

До х. „Партизанска“ от Габрово може да се отиде и през с. Топлеш и Тодорчетата, като се излезе през Равна гора, но този път рядко се използува.

2. Казанлък — хижа „Партизанска“ - 6 ч.

От Казанлък до хижата може да се отиде по две пътеки - от с. Ясен по хребета на в. Исполин, през върха — стръмен и доста труден път, и по течението на р. Летница по старата Химитлийска пътека. И тази пътека е доста стръмна и рядко се използува.

3. Шипченски проход — хижа „Партизанска“ - 2 ч.

Удобен и приятен е преходът, от Шипченския проход до х. „Партизанска“. До историческия проход се излиза с моторни превозни средства. Оттук пътят е сравнително удобен и лек. Той е добре очертан й върви по билото на планината в западна посока.

От новия хотел-ресторант на Балкантурист се тръгва по хоризонтал на запад по очертания коларски път. Прави се голяма дъга с отвор на юг и, след като' се мине старият спасителен дом, се продължава по вододелното било. Северните склонове на билото са обрасли с гъста почти непроходима гора, която е строго охранителна зона на Шипченското ловно стопанство.

Първата височина, която се заобикаля откъм южната страна, е също гориста и се нарича Крали Маркова кория. От нея според преданието славянският феодал е пазил прохода. След та-зи височина билото се стеснява малко и по него над скалите минава пътят, обграден отстрани с нискостеблени гори от бук и габър. След това пък от

южната страна се заобикаля и второто по-високо връхче, наречено Зелена глава. В горния си край то е голо и прилича на голо теме на глава, обкръжено с гора. Само от югозападната му страна се спуска малка полянка, която* стига до пътя. По полянката на Зелена глава растат разнообразни и редки целебни билки.

От Зелена глава нататък пътят върви по билото и служи за граница между гъстата гора от север и редките храсталаци и сечища на юг. Оттук започва изкачването на личния връх в този дял — Малуша (1342). Това е голяма възлова височина, от която' звездообразно се спускат ридове на различни посоки. За да се избегне обърквaнето, трябва да се върви по коларския път. Затова, като се стигне до първата тераса, на която още личат окопите от Освободителната война и оръдейните гнезда, продължава се по равното било в западна посока.

Преди да се започне изкачването на първото връхче на Малуша, тръгва се по пътя, който минава от северната му страна и все по хоризонтал се прекосяват две малки долчинки. На третата долчинка добре очертаната пътека вече свива почти на север. Тук трябва да се внимава, защото тази пътека продължава към с. Зелено дърво. Затова, като се стигне тази долчинка, се продължава по пътеката, която води право на запад. В самото й начало има няколко голи скали, върху които има маркировка от червена боя. По-нататък на около 20-30 м на рида, който има посока север—юг, сред купчина камъни има траен маркировъчен знак. Прекосява се ридът и се излиза на добре очертан път, който води в северозападна посока на самата граница между букова гора и голите склонове на Малуша. Пътят постепенно навлиза в гората и след като мине покрай малка полянка, в западния край на която има купчина камъни и скали, прави рязък завой на югозапад и п0‘ неголям наклон извежда на стръмната поляна Малуша.

В долния край на поляната по права линия, която се очертава с два големи самотни камъка (единият на мястото, където пътеката излиза от гората, а другият на средата на поляната), се вижда група дървета, под които пътеката отново навлиза в гората. По* средата на поляната северно от пътеката личат основите на стара мандра. На стотина метра северозападно от нея в гористия дол има

чешма с много хубава студена вода. Тук може да се направи приятна почивка.

От мандрата в югозападна посока (под групата дървета) пътеката отново навлиза в гората, прави два зигзага и излиза на гористия хребет,, към който извежда и друга пътека, която идва от Югоизток. От хребета завива към северозапад и по стръмна гориста долчинка се спуска към местността Шадраваните.

Към долния край на долчинката тя прави нов завой вдясно (на север) и по хоризонтал стига до почти равната долина с малка рекичка, която незабелязано се изтича в южна посока и дава началото на река Голяма Варовита. На мястото, където пътеката пресича реката, има траен маркировъчен знак. Малко по-горе от пътеката са и самите извори, които весело бълбукат поради карстовия си характер и се наричат Шадраваните. Мястото тук е много тихо, запазено от ветрове и удобно за устройване на бивак на открито от самодейни туристически групи.

След прекосяването на Шадраваните започва изкачване през голяма букова гора по добре очертана пътека. Тук трябва да се държи северозападна и западна посока и да се внимава, защото в гората има две леви отклонения от главната пътека, които' също са много добре очертани и извеждат на юг към Задбалканските полета. Главната пътека е маркирана с червена боя по дърветата. Изкачването през гората трае около 25—30 мин.

От гората се излиза на източния край на Узанската поляна при грамада от разхвърляни скали. Някои от скалите наподобяват маса със столове около нея. Легендата разказва, че на тези столове си е почивал Крали Марко след героичните си подвизи по родната земя. Оттук и наименованието на скалната купчина и височината над нея, която остава северно от пътеката — Марков стол.

Без да изкачва височината Марков стол, пътеката продължава в западна посока покрай гората, която загражда поляната от южната страна. Все покрай гората се минават две малки долчинки и се стига до хижа „Партизанска“.

ВРЪХ СТОЛЕТОВ И ШИПЧЕНСКИЯТ ПРОХОД

hi, '

Защото в Балкана има един спомен,
има едно име, що вечно живей
и в нашата история кат легенда грей.

Едни от най-скъпите места за българския народ са в. Столетов (Св. Никола) и Шипченският проход. Това не са само исторически обекти, които ое посещават при различни годишнини и честувания, но прекрасни туристически обекти, където излетникът може да намери тихи кътове за почивка сред природата или да предприеме походи до по-далечни места по билото на планината.

Шипченският проход съществува от най-древни времена. Прекаран през най-ниската седловина на Шипченската планина по сравнително немного стръмните хребети, които се спускат от в. Столетов (Св. Никола) на юг към с. Шипка и на север към Габрово, през него са минавали и траки, и римляни, и хуни, и славяни, и българи, и турци. Прекрасната панорама, която се открива при пътуване през него, е възхищавала многото пътешественици и изследователи на нашите земи.

Старото трасе на прохода е вървяло по откритите места на хребетите към планинското било. То е започвало от Габрово, вървяло е по долината на р. Янтра и Паничарска (към сегашния квартал „Смирненски“ на Габрово), продължавало е по р. Зеленишка и от с. Радецки (Червен бряг) е свивало на юг по планински хребет и все по него е излизало- до превала западно от в. Столетов. Тук то е заобикаляло върха откъм източната страна и се спускало на юг към с. Шипка. Новото трасе не следва пътя на старото. От Габрово то продължава по долината на Янтра и между кв. Любово и с. Етърът се отделя вдясно по течението на широк планински дол и навлиза към Балкана. С много серпентини то пресича на няколко- метра старото трасе, излиза на превала западно от върха и се спуска към юг, като заобикаля върха от югозапад и юг, прави няколко големи завоя и навлиза в с. Шипка.

Като верен страж над прохода от векове бди историческият в. Столетов (1326). Той е личен куполест връх с остри скалисти зъбери от южната страна и полегат тревист наклон от другите страни. На самото му голо теме е построен величественият паметник на Свободата в чест

на героичните боеве на храбрите руски воини и български опълченци, дали живота си за свободата на България през Освободителната война.

Красива е панорамата, която се открива от в. Столетов. Заобиколен от сравнително по-ниски върхове и планински хребети; от него се виждат далеч на север многобройните планински гънки на габровските възвишения, прошарени с ниви и ливади, с овощни градини и кории, покрай които се червенеят покривите на малките габровски села и махали. Надвесен над Казанлъшко поле, от него се разкрива долината на р. Тунджа с цялото си пъстро многообразие и красота, със своето плодородие и аромата на розите, с китните градини, обилно напоявани от езерните води на язовир „Г. Димитров“. От върха се вижда с цялото си величие и красота язовирът, разлял широко своите води по течението на Тунджа и нейните притоци, язовирната стена с електростанцията под нея с двата си големи канала — единият към Средна гора, за да се провре през нея към Стара Загора, а другият към Казанлъшкото поле. Те освежават сухото поле през летните суши и служат като база за отдих на трудещите се от Казанлъшка околия.

Западно от в. Столетов се открива хубава планинска панорама към в. Малуша, Исполин, Патарешка и Мазалат. Разположени един след друг и разделени помежду си с дълбоки речни долини, с голи чела и гористи склонове, те твърде си приличат и все пак всеки от'тях говори за многообразието на красотата в природата, за прелестите на всеки кът в нея. И не само- това. Всеки връх си има своя история, свое минало, свои легенди. На изток от върха се очертава билото Стара планина, ту гористо, ту голо. Тук се издига историческият връх Бузлуджа, зад него широкият хребет на Бедек.

Всеки кът на в. Столетов, всеки камък и дърво, всеки паметник, а те са повече от 13 само край прохода, напомня за една славна страница от борбите на българския народ за свобода.

Споменът за тези героични дни, за подвига на славните български опълченци и руските богатири, за техния безпримерен героизъм и саможертва за извоюване свободата на България винаги ще се разправя с патриотична гордост от признателните поколения. Затова и мястото, където се развихри величавата Шипченска епопея, се

тачи като национална светиня. Тук посетители всеки ден обхождат бранните места, разглеждат паметниците и гробниците, окопите и оръдията и с трепет си припомнят и слушат разказите за напрегнатите августовски дни през 1877 година.

Признателният български народ е увековечил паметта на героите с издигането на грандиозния паметник на свободата. Той представлява монументален каменен блок във формата на пресечена пирамида, издигнат върху площ от 300 кв. м. Висок е 34 метра и завършва с площадка, от която се откриват хубави гледки във всички посоки. Особено добре се виждат Казанлък и Габрово, разположени на почти еднакво разстояние от върха в диаметрално противоположни посоки.

В паметника има костница на падналите в боевете руски и български бойци. Над нея е мавзолеят, от който удобна железобетонна стълба води през петте етажа на музейните помещения. В тях се съхраняват ликовете на дейците от Освободителната война, макети от землянки и заслони, художествени картини и репродукции от Верещагин, Маковски и други руски художници, взели участие във войната, фотографически снимки, литература върху Освободителната война и по-специално върху Шипченската епопея, оръжия, трофеи и др. Като верен страж пад входа на паметника е изваян огромен лъв, дълъг 8 метра и висок 4 метра. В подножието на паметника на ъглите му са укрепени 4 стари оръдия.

В съседство с паметника от южната му страна на малко скалисто възвишение има друг малък пирамиден паметник, построен непосредствено след войната. Зад него по голия скалист хребет се стига до историческото Орлово гнездо. Скромен опълченски кръст напомня за героичната борба на българските опълченци в защита на заветния връх.

Гордо се издига и старият руски паметник на малката тераса североизточно от в. Столетов, където старото шосе е правило остър завой и е преваляло планинското било. Наредените в полукръг оръдия на Стоманената батарея оттук са бранели с огъня си най-леснодостъпната част към прохода и върха. Срещу тази позиция бил насочен главният удар на турците на 9 август. Оттук те са смятали да овладеят прохода. На този паметник частите от 3 украински фронт на победоносната Червена армия са

поставили през септември 1944 година мраморна плоча и са изразили своята почит към героите на Шипка. Каква синовна благодарност лъха от посвещението!...

Отчизна нам безмерно дорога. - и
И мм прошли по дедовскому следу,
чтоб уничтожить лютого врага
и утвердить достойную победу.

Сега от прохода до паметника на Свободата е направена тържествена стълба със скулптурни фигури в началото й и с много площадки по нея за отмора на посетителя. Тя придава още по-голяма величественост на паметника, още по-голяма красота на върха.

Много неща има да види if да научи туристът, когато посети историческият проход и връх Столетов. Тук всичко се възстановява така, както е било по време на героичните дни през 1877-1878 година. По решение на Министерския съвет целият район на прохода и върха е превърнат в национален парк музей. Този парк музей е и ще бъде истински извор за патриотично възпитание на трудещите се и младежта, най-свидното място за всеки българин, най-хубавата база за активна почивка сред природата.

Изходни пунктове: Габрово, Казанлък.

МАРШРУТИ

1. Габрово — Соколски манастир - връх Столетов.

Обикновено до изходния пункт за манастира — с. Етърът се използуват автобусите на градския транспорт, които свързват Габрово със с. Априлово и с. Ябълка. След като се мине отклонението на шосето за връх Столетов и се продължи по течението на р. Янтра, започва и с. Етърът. На не повече от един километър по шосето се стига до една буйна рекичка, която се влива в Янтра като неин ляв приток. Тази рекичка събира водите си от северните подножия на в. Столетов. По нея има удобно шосе, което води към манастира и сечищата на с. Потока. От автобусната спирка се тръгва вдясно по този път. След около 400-500 метра се стига до ново разклонение на шосето, където има и табелка, която показва пътя за манастира. Поема се по него пак вдясно покрай бистрата рекичка.

Покрай нея има няколко постройки на мелници, тепавици и фабрични помещения. Все по шосето за около 45 минути се стига до манастира. Но тук има и пряк път — старият път за манастира. След като се пресече реката на около 70—80 метра, има едно ляво отклонение от пътя, също означено с табелка, и ясно очертан стар коларски път. В по-голямата си част той е бил настлан с камък (турски калдъръм). По него се излиза край един голям завой на новия път и хубава чешма. Оттук по новия път се продължава до манастира,

Срещу излетника се издига грамадна варовита скална стена с много дупки по нея. Точно под манастира шуми голям водопад, който освежава околността. Над скалата се издигат и постройките на самия манастир. В скалата е скътана и манастирската черква.

* * *

Габровският Соколски манастир е основан през 1832 г. от архимандрит Йосиф Соколски, роден от с. Нова Махала (сега Априлово), Габровско. Манастирът е играл важна роля в революционната борба на нашия народ против турската империя. През 1856 г. в него намира подслон четата на капитан Дядо Никола и престоява няколко дни. След нейното разбиване 10 четника били заловени и хвърлени живи в пропастта от манастирската стена. Техните кости днес се съхраняват в малката манастирска черква. Във връзка с престояването на четата в манастира бил арестуван и Йосиф Соколски. На 13 май (1 май ст. ст.) 1876 г. в Соколския манастир се формирала четата на Цанко Дюстабанов, положила тук клетва и поела своя героичен път.

Соколският манастир е едно от приятните места за почивка на габровските трудещи се. Под него има младежки лагер на профсъюзите, а в него всяка година се организира пионерски лагер за децата на трудещите се от Габрово. Близо до манастира извира обилна студена вода, част от която е хванатa за историческата манастирска чешма, построена от прочутия майстор Колю Фичето,

Йсред равния и тревист манастирски двор, обграден от всички страни с постройки, се издигат няколко китни пирамидообразни кипарисови дървета. Между тях е и чеш-

мата. Тя е направена във вид на осмоъгълник и представлява малък параклис с осем чучура, от които обилно тече вода.

. . .

След приятната почивка на прохлада в манастирския двор излетникът за в. Столетов продължава своя път на юг към планината по очертан горски път. Малко над манастира той стига до каптажа и резервоарната тръба на габровския водопровод. Оттук на югоизток продължава широка планинска долина, над която вдясно от пътя се издига красивата сграда на профсъюзната почивна станция. Много трудещи се от цялата страна тук прекарват своя годишен отпуск край китните букови и дъбови гори, край бистрите потоци, всред килими от планински цветя и обилни горски плодове — ягоди, малини, къпини и др.

От почивната станция се продължава нагоре по планинския дол вдясно на юг. Пътят е много добре очертан, все покрай дола по сечища и нискостеблени гони. На около 1 км той минава от дясната страна на дола и постепенно излиза на планинския хребет, който ое спуска от централното планинско било на една хубава падинка, обрасла с малини и къпини. Нагоре по хребета ясно се очертава пътеката, която върви по самата граница на буковата гора и сечището. Все по хребета може да се излезе на шосето, по което се стига до превала на Шипченския проход. Но обикновено се продължава по пътеката през гората, която постепенно свива наляво и ВЪРВИ почти по хоризонтал под шосето. По нея се минават два гористи хребета и по долината след тях се излиза на последния завой на шосето преди превала. Когато се минава по пътеката през гората, трябва да не се изпуска отклонението й вдясно, защото в противен случай тя слиза доста ниско под почивната станция под прохода Към извора Кокалана, който се намира ниско на северния хребет на в. Столетов. Излизането от Соколския манастир до в. Столетов трае около 1—1,30 ч.

2. Габрово — с. Радецки (Червен бряг) - в. Столетов.

Твърде често се излиза пеша до в. Столетов през с. Радецки. С автобусите на градския транспорт се стига до кв. Смирненски и оттук се продължава по пътя за х. „Партизанска“. Малко над цех № 3 на Фабрика ..Балкан“ той се отделя вляво по добре очертано старо шосе за с. Радецки (Червен бряг). От селото продължават на юг по ста-

рото шосе за върха, което ясно личи. Все по него покрай стария руски паметник се излиза поез в. Шипка на превала на прохода. Изкачването ОТТУК ДО въоха трае около 2,30-3 ч., сравнително е леко и е много ПРИЯТНО. Старото шосе върви все по открития билен хребет и през цялото изкачване се откриват пред излетника прекрасни панорами към Малуша и Равна гора[1], към с. Зелено дърво н хребетите зад него, към долината на в. Янтра и Габрово.

3. Казанлък - с. Шипка - в. Столетов.

От Казанлък за в. Столетов и Шипченския проход пеша се минава през с. Шипка. Разстоянието от Казанлък до селото е 12 км през равното[1] Казанлъшко поле. Той е доста скучен за ходене пеша, затова най-често за селото,се използува редовният рейс от града.

При преминаването през с. Шипка посетителят на върха не може да не посети един от най-забележителните паметници на Освободителната война - храма-паметник при с. Шипка, известен още под названието Шипченски манастир, разположен над самото село в подножието на върха.

Храмът-паметник е построен в стила на руските църкви от 17 в. с богата детайлировка с многоцветна външна украса.

Най-ценната украса на храма са 34-те мраморни плочи с имената на падналите в сраженията за прохода при с. Шипка и с. Шейново воини. На четири плочи от вътрешната западна страна са отбелязани имената на загиналите български опълченци.

Храмът-паметник при с. Шипка по своята хармонична конструкция и украса е един шедьовър на архитектурата и строителното изкуство. Той е бил окончателно завършен през лятото на 1902 г. Тържественото му освещаване е станало на 15 септември 1902 г. и е съвпадало с общонародното честуване на 25-годишнината от Шипченските боеве. На тържеството е присъствувал генерал Столетов и други участници в Освободителната война.

С биенето на голямата камбана е било оповестено обявяването на Септемврийското въстание в Казанлъшко през 1923 година. Когато могъщият звън се е разнесъл из цялата околия, стотици въстаници поели трудния и неравен път на борбата. С камбанен звън е била оповестена и всенародната победа на 9 септември 1944 г. Така храмът-паметник влезе и в най-новата ни история.

След напускането на храма-паметник излетникът про-

дължава малко на запад, пресича дола, който се спуска югоизточно от в. Столетов и от района на младата борова гора се отделя надясно по билния хребет към върха. Тук могат да се следват телеграфните стълбове, които, общо взето, вървят по старото трасе на шосето, или пък да се върви по самото старо трасе, което на няколко места пресича новото шосе и излиза точно под Орлово гнездо. Оттук то заобикаля върха откъм югоизток и излиза на мястото на Стоманената батарея. Въобще откъм Шипка пътят е открит и за ориентир служи самият връх и паметникът на Свободата. От Шипка до върха се отива за около 1,30-2 ч.

БУЗЛУДЖА

На около 10 км източно от в. Столетов ш> билото на Стара планина между Плачковци, Габрово и Казанлък се издига легендарният в. Хаджи Димитър (Бузлуджа), висок 1441 м. Някога върхът е бил обрасъл със стара букова гора, но сега е гол, каменист с оредели дървета в подножието му.

Върхът е личен и се вижда отдалеч по билото на Стара планина от запад и изток. От Казанлъшкото поле той се очертава като продълговата гърбица в дъното на широката планинска долина, която се открива над с. Крън. Около него' и особено от източната му страна се разстилат широки пасбища и поляни, обградени от вековни букови гори. Североизточно от него зад горите се издига продълговатият хребет на в. Бедек, известен с хубавите си и студени извори. Между Хаджи Димитър и Бедек събира водите си р. Янтра.

От самото, подножие на върха от историческото Хаджидимитрово кладенче води началото си Бяла река, един от най-големите притоци на Янтра в горното й течение. Югоизточно от върха се спуска красивият планински хребет Катуните с много скалисти зъбери и възвишения, които са надвиснали стръмно над с. Енина.

От върха се открива чудно хубава гледка към северните подножия на планината. Многобройните възвишения се нижат едно след друго, обрасли в просторни гори или превърнати в овощни градини, които постепенно прехождат в Дунавската хълмиста равнина. Между тях се гушат малките габровски села, махали и колиби. На юг всред пъстрите и разноцветни градини на Казанлъшкото поле

се синеят бистрите води на язовир „Г. Димитров“, рожба на народната власт. На юг се очертава гористият хребет на Средна гора.

Югоизточно от върха на широката Бузлуджанска поляна се намира х. „Бузлуджа“. Тя е прекрасен обект за еднодневни излети за трудещите се от Казанлък и Габрово и удобна база за многодневни походи по билото на Стара планина.

Под самата хижа има един самотен стар бук. Близо до нето се намира малка гробищна могила, където са погребани четниците на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Скромна костница с още поюкромен кръст напомнят на поколенията за тяхната саможертва. В чест на загиналите 44 въстаници е построена хубава чешма с няколко чучура, от които постоянно блика ледено студена вода.

На около 50—60 м западно от хижата в падинката е гробът и на самия войвода Хаджи Димитър. Малка, надгробна плоча показва мястото, където той е загинал. Старо изкривено дърво е надвесило клони над него и като закрилницата орлица бди над героя. Северно от хижата по посока на върха се намира и историческият бук, където се е състоял Първият конгрес на Българската социалдемократическа партия в 1891 г.

* * *

Героичен път измина нашата партия след историческия Бузлуджански конгрес. За кървавата борба и за скъпите жертви, които тя даде за извоюване на победата на 9 септември, напомня и друг скромен паметник на х „Бузлуджа“. Това е паметната плоча в хижата, в чест на тримата партизани от Габровско-Севлиевския отряд, които са загинали тук в неравна борба с фашистката жандармерия на 25. I. 1944 година.

Тези героични страници от историята на нашия народ неминуемо ще изпъкнат пред посетителите на х. „Бузлуджа“. От подвига на героите трудещите се и младежта винаги ще се учат на беззаветна преданост към родината, на вярна служба за нейното преуспяване.

Изходни пунктове: Казанлък, Габрово и Шипченският проход.

Гр. Казанлък е разположен по средата на красивата Задбалканска долина на р. Тунджа на 3 км северно от реката. Той е възникнал в началото на турското владиче-

ство като замеделско село, а по-късно и като пазарско средище. В неговите околности са разкрити следи от селища от тракийско време. Както и другите задбалкански градчета, той се е развил като промишлено-занаятчийски център с будно население. Първоначалното училище в града е открито през 1837 г., а прогимназията - през 1868 г. През 1860 г. е открито и първото читалище в града. Сегашното читалище „Искра“ е от 1873 г. То е едно от най-добре уредените читалища в страната, с традиции, богата библиотека (над 50 000 тома), театрален салон, богат археологически и етнографски музей, който постоянно се разширява и обогатява с ценни археологически находки из околията, самодеен театър, опера, хор, оркестър и пр.

В Казанлък е добре развита текстилната промишленост. Тук има керамични и консервни фабрики, работилница за музикални инструменти, машиностроителен, завод, розоварни и други предприятия.

Казанлъшкото поле е известно под името Розовата долина. Развито е лозарството и овощарството. Напоследък тук се засажда и добре вирее тютюнът тип „Вержиния“. С построените мелиоративни съоръжения и организирането на напояването тук вече се отглеждат[1] и редица други индустриални култури - памук, лен, коноп, фъстъци и други.

На няколко километра западно от града при с. Копринка, където бреговете на .Тунджа се приближават и образуват теснина, се издига стената на язовир „Георги Димитров“.

Водите на язовира са голям енергетичен източник. Под самата язовирна стена е построена водноелектрическата централа „Г. Димитров“ с мощност 7500 киловата. Една част от водата движи централата, след което по мрежа от канали напоява над 50 000 декара в Казанлъшко поле.

МАРШРУТИ

1. Казанлък — е. Крън — хижа „Бузлуджа“ - 4 ч,

Хижа „Бузлуджа“ е строена от казанлъшките туристи. Многобройните посетители на историческите места около хижата обикновено минават през Казанлък, когато искат да я посетят.

Отначало се върви по шосето за с. Шипка и Шипченския проход. След около 1 ч. се стига с. Крън, за което отклонението от главното шосе е вдясно на 1 км пред селото. До селото се стига и по шосето за Шипка, на което има автобусна спирка. Село Крън е разположено по протежението на Крънската река (р. Дереазлъ) и почти е скрито сред орехови дървета, върби и овощни градини.

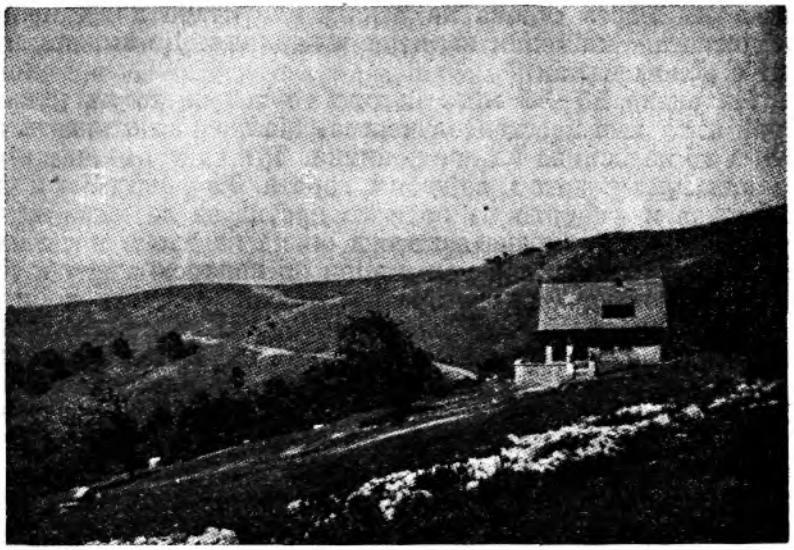

Хижа „Бузлуджа“

От него по хубав полски път по десния бряг на реката в северна и северозападна посока се стига към мястото, където реката излиза от планината.

Крън е старо селище. В селото покрай реката и чак до подножието на планината се срещат ниски селищни могили и останки от стари поселения от всички епохи. Тук наблизо е била и столицата на старите келти — Тиле-В средновековието Крън е играл значителна роля във феодалната държава. В началото' на XIV век негов господар е бил силният феодал боляринът Елтимир, брат на Георги Тертер.

Село Крън е родно място на един от пламенните революционери и активен борец против фашизма - полков-

нйк Цвятко Радойнов — организатор на въоръжената борба против фашизма в нашата страна, разстрелян от фашистките палачи по делото на „парашутистите“ на 26 юли 1942 година с още 17 комунисти. Признателното население му е издигнало паметник в центъра на селото под клоните на един вековен орех.

По долината на Крънската река се навлиза в планината за х. „Бузлуджа“. В началото на тесната речна долина от лявата страна на реката има стара воденица, а от дясната — каменни кариери и варници. До хижата пътят е ясно очертан.

На около 30-35 мин. нагоре по течението на реката край пътя има изоставена чешма. Малко над чешмата се стига до- водослива на две рекички. Тук една пътечка преминава през реката и се губи в гората. Тя е стръмна и буренясала и въпреки че води по посока за хижата, не се използува. Маркираната пътека свива на запад и северозапад по стръмния склон и върви по коларския път и постепенно се изкачва нагоре и напуска речното корито. След непродължително изкачване пътят прави отворена на юг дъга, пресича две малки дерета и с няколко зигзаги излиза на широка поляна, обрасла с малинови, капинови храсти и папрат. Оттук се вижда в. Хаджи Димитър (Бузлуджа), голямата поляна под него и хижата в западния й край.

След леко изкачване в малинажа в посока северозапад се навлиза в рядка букова гора. Пресичат се две малки дерета и с голяма дъга с отвор на югоизток се излиза на друга тревиста поляна. Пътеката върви все покрай гората на североизток и постепенно извежда на широк 'горски път. по който се стига до хижата.

От Казанлък за х. „Бузлуджа“ може да се мине и през с. Енина през хребета Катуните. Тази пътека обаче не е маркирана.

2. Габрово — хижа „Бузлуджа“.

От Габрово за х. „Бузлуджа“ има няколко пътеки, но най-често се минава през с. Ябълка, разположено на 17 км навътре в планината край р. Янтра. До селото има шосе и редовни съобщения с града чрез градския автотранспорт. От с. Ябълка се продължава нагоре по течението на р. Янтра по удобен път. Точно срещу в. Бедек на голямото разтоварище на дърва пътят свършва и по хребета вдясно се очертава стръмна пътека. По нея с мно-

го серпентини по хребета Сапатовец се изкачва към х. „Бузлуджа“. На около 30-35 мин. на хребета има широка равна тераса, която се преминава в югоизточна посока. Ог терасата започва ново изкачване в гъста букова гора по добре трасирана пътека, правят се нови няколко големи серпентини и се излиза на широката поляна североизточно от в. Х. Димитър. Върхът оттук се откроява. £ остри зъбери и стръмни скали на север. В окрайнините на поляната има редки букови дървета. Поляната се преминава в южна и югозападна посока, като от лявата страна на излетника остава голямата букова гора, а в дясната — широка планинска долина. В югоизточния край на поляната се стига удобен горски път, който навлиза в гората в югозападна посока и заобикаля източния скат на в. Хаджи Димитър. По този път се излиза на Бузлуджанската поляна, на която е и хижата.

До хижата може да се отиде от Габрово и лрез с. Потока, като се използува отначало пътят за Соколския манастир, а след това се продължава все по реката и се излиза на пътя, който върви по билото на планината от в. Столетов за х. „Бузлуджа“. Друга пътека от Габрово минава по течението на Бяла река, но не се използува.

3. Шипченски проход—в. Столетов-хижа „Бузлуджа“.

Двата върха, свързани с историческото' минало и борбите на нашия народ за свобода, се намират твърде близо един до друг (на около 10 км или 2 ч. път пеша по билото на балкана). И затова, когато човек посети в. Столетов, не може да не отправи поглед към историческата Бузлуджа или като излезе на Бузлуджа, да не отправи поглед към величествения паметник на Свободата, възвесил снага на героичния връх.

Посещението на Бузлуджа през Шипченския проход, докъдето’ обикновено се използуват моторни превозни средства, е твърде леко и приятно. Във връзка с честуването на 60-годишнината от Бузлуджанския конгрес тук беше прокаран и удобен горски път, по който при сухо време също може да се пътува с моторни превозни средства.

От Шипченския проход всеки излетник обикновено се изкачва до паметника на Свободата на в. Столетов и разглежда историческите и героични места. От паметника точно на изток вододелното било се снишава и в падината се открива една широка поляна, обградена с гори. Зад

малък горист пояс южно от поляната се вижда друга по-малка полянка, в горния край на която е почивната станция на профсъюза на работниците от тежката промишленост и електрификацията. В западния край на тази поляна в долчинката има чешма с обилна студена вода.

От паметника на Свободата се слиза по северния скат до стария руски паметник при Стоманената батарея. До този паметник може да се стигне направо и от Шипченския проход по шосето. От него се продължава в източна посока по билния хребет и се слиза на голямата поляна над почивната станция. Горският път за х. „Бузлуджа“ минава покрай поляната и в северозападния й край навлиза в гората и заобикаля от северната страна върховете Демирската могила и Малък Търговец (1355), които следват по билото на Стара планина след в. Столетов.

Голямата поляна пешеходците пресичат в североизточна посока. В гората пътеката върви по трасето на стар и изоставен горски път и излиза на почти равното било на Демирската могила. Тук много добре личат окопите и оръдейните гнезда на турските войски от Освободителната война. На билото пътеката постепенно свива на изток и югозапад, като отначало върви по билото, а след, това от неговата северна страна по хоризонтала заобикаля в. Малък Търсовец и излиза от неговата, източна страна на открития билен хребет. Все по билото на изток се излиза на седловината на широкия път, който води от в. Столетов за Бузлуджа.

През седловината пътят върви по самото било. Вляво (от северната му страна) се издига една букова гора, а вдясно (на юг) смесена млада нискостеблена гора, която е много гъста и почтш непроходима. Постепенно билото започва да се издига към в. Малка Градищица. Пътят свива вдясно и го заобикаля от южната му страна през едра букова гора. С малък наклон той излиза на южния хребет на върха, който се спуска като продълговатата поляна. На този хребет той прави два големи завоя и малко по-долу се съединява друг тесен и неудобен път, който излиза от с. Шипка ,и по неговото трасе продължава към Бузлуджа в североизточна посока.

Пряката пътека не следва все по пътя. В гората тя минава вляво от него (тук има траен маркировъчен знак) и по хоризонтал излиза от хребета. По-нататък тя продъл-

жава по югоизточния скат на върха в долния край на продълговатата поляна, която се вдава навътре в гората. Така се достига до развалините на една разрушена мандра, под която яснО' се очертава пътека право надолу през гората, означена и с траен маркировъчен знак. Тя извежда след около 50—60 м отново на пътя край една чешма, построена през 1951 г. От Столетов до тази чешма се стига за около 80-90 мин. и като се има предвид, че дотук на друго място по пряката пътека няма вода, това място е много удобно за почивка и закуска.

От чешмата се продължава по пътя в североизточна посока и след около 15-20 мин. се излиза на седловината на билото между Малка Градищица и Бузлуджа. При излизането на седловината вляво ясно се очертава широка пътека (горски път), която излиза от гората от северозападна посока. Това е пътеката, по която се излиза от Габрово за Бузлуджа през с. Потока.

Близко до превала, където започват стръмните склонове на в. Х. Димитър, има кариера и варница. Тук край варницата партизаните от Габровско-Севлиевския отряд също са водили голямо сражение през зимата на 1944 г., след сражението при Бузлуджа. От варницата до х. „Бузлуджа" се върви все по пътя, от който няма отклонения. Отначало той върви в югоизточна посока, прави широка дъга около хребета, който се спуска на юг от[1] в. Бузлуджа и продължава на североизток до хижата. Често последният хребет се пресича направо-, без да се заобикаля по хоризонтала, но от това не се печели много време. Хубавото тука е, че от височината му се разкрива по-широк простор и красива панорама към хижата и върха. Оттам по маркираната пътека покрай купчина камъни и по-нататък покрай каменни кариери се пресича гората пред хижата и се излиза на голямата Бузлуджанска поляна.

ТРЕВНЕНСКА ПЛАНИНА

На изток от седловината между в. Бузлуджа и Атово падало до прохода на Републиката се простира Тревненската Стара планина. Тя е сравнително ниска и гъсто заселена с колибарски селища. По-голямата част от този дял на Стара планина е гориста, особено северните склонове и дълбоките долини до Кръстец. След Кръстец по глав-

ното било горите намаляват и се заменят от ливади и ниви, засети с различни земеделски култури.

Най-забележителните туристически обекти от Бузлуджа до Кръстец са върховете: Атово падало, Карабогдан, Бедек и в. Българка, а на изток от Кръстец в. Грамадлива. Повечето от върховете са голи и представляват обширни пасища с изключение на в. Българка, който до самото било е покрит с хубава гора, а само по източните му склонове се спуска прекрасна горска поляна. От тях най-висок е Карабогдан (1511). Върховете са леснодостъпни и пътуването до тях е леко. От билото им се открива хубава .гледка на север към Трявна и долината на р. Янтра. На юг погледът се губи в широкото било на планината към Мъглиш. Между в. Бузлуджа, Атово •падало и Карабогдан от малки студени изворчета започва началото на Етърска река, която в Габрово приема притоците си Синкевица и Паничарка и надолу тече под името р. Янтра.

През седловината Кръстец минава презбалканската жп линия Търново — Стара Загора, която след няколко осморки из Балкана се спуска в Казанлъшко поле при гара Дъбово.

Изходните пунктове са: Трявна, Плачковци и Кръстец от север и Енина и Мъглиш от юг.

Трявна е малък градец, разположен в живописната долина на Тревненския балкан. Селището е съществувало още преди идването на турците. В 15 в. е цветущо селище. Трявна е[1] известен със своите майстори-строители. Запазени са много хубави старинни къщи, които привличат вниманието на архитектите със своята интересна балканска архитектура. Градът е родно място на Петко Славейков.

Днес Трявна има няколко фабрики и се развива като курортно селище.

МАРШРУТИ

1. **Енина - Атово надало - Карабогдан — 3 ч.**

От Енина пътят върви нагоре по склоновете на в. Катун и оттам на запад към х. „Бузлуджа“, откъдето за 1 ч. се отива на върха.

Може да се отиде направо на Атово падало през в. Копривска могила — 2 ч.

2. **Връх Бузлуджа — Кръстец - 4 ч.**

От х. „Бузлуджа“ се взема североизточна, а после източна посока през гората до подножието на Атово падало. Преминава се северно под в. Атово падало по добре очертан път през гора. След излизането от гората се взема право северна посока по пътеката все покрай гора. Отдясно остава в. Карабогдан. Достига се в. Бедек. Оттук право на изток по ръба се слиза на Черната вада, където вляво на север се отделя път за държавното стопанство. Върви се все по билото право на изток и през хубави поляни и вековна гора се излиза на в. Българка. От в. Българка се взема северна посока и по добре очертан път се> слиза при горския кантон на шосето Трявна - Мъглиш. Оттук се взема вляво по шосето до стружната в местността Малините, откъдето по стар път из малко дере се слиза на мина „Лев“. След 7—8 мин. се стига на гара Кръстец.

Гара Кръстец е удобен **изходен пункт** за излетуване из близката на гарата околност.

3. Кръстец — в. Грамадлива - Проходът на републиката **- 5 ч.**

От Кръстец се взема право северна посока. След около 20 мин. се излиза на открито било, откъдето се открива гледка на север към Конарско, по което са пръснати много колибарски махали и овчарски колиби. Върви се вляво Есе по билото, като се заобикалят деретата, от които се образува р. Габрищица, и се стиса в местността Ходжови къшли. Оттук по хубав коларски път се върви до Разваления кладенец, откъдето се излиза на малка височина и се спуска на седловината Събетски чукари. Върви се на изток по вододела до Клъшки чукар. Отляво остава Клъшка река, а отдясно малки дерета се спущат към р. Габрищица. На Клъшки чукар отново се взема северна посока и се излиза под в. Грамадлива, където се хваща чер' коларски път. Пътят навлиза във. векрвна гора на в. Грамадлива, върви по хоризонтал и излиза на източния склон и след остър завой наляво започва да се спуска по * северния склон надолу към Хаинбоаз. Пътят тук е широк и по-оживен от моторни превозни средства, които обслужват минните обекти на в. Грамадлива. За около един час се слиза от върха на шосето на прохода на републиката.

Проходът на републиката (Хаинбоаз) е историческият път, по който преминаха войските на генерал Гурко през

време на Освободителната война в 1877 г. и удариха в гръб турските войски, след което се развиха боевете при Стара Загора.

След 9 септември 1944 година ударна младежка бригада „Г. Димитров“ прокара удобен път, който върви по пролома на Хаинбоазка или Радова река и свързва Нова Загора с Търново. На повече от 25 км пътят върви все през Балкана. Изходен пункт за прохода е спирка Гурково. От спирката до с. Гурково има 20 мин. Оттам нагоре по шосето през Пчелински рид, Гайдарска махала, махала Стоката, махала Златира до превала се стига за около 5 ч.

ЕЛЕНО ТВЪРДИШК/Х ПЛАНИНА

На изток от прохода на републиката до прохода Железни врата (Вратник) се простира Елено-Твърдишка Стара планина. Тази част на Стара планина е една от найгористите. Навсякъде склоновете и билото[1] на планината са покрити с хубави гори. В миналото тук е имало още повече гори.

„Около нас -- пише преди повече от 80 години Панайот Хитов в „Моето пътуване по Стара планина“ — беше букова гора, в която растяха такива стари дървета, които имаха повече от 500 години. Види се, че тия дървета са израснали още преди потопа, даже преди деда Адама“.

Сега някъде горите значително са намалели.

В миналото Елено-Твърдишката планина е била хайдушко свърталище. Тук са се подвизавали Панайот[1] Хитой. Филип Тотю, Желю войвода, Стоян войвода, Хаджи Димитър, Стефан Караджа и много други хайдути и войводи, които са били страшилище за турците и чорбаджиите.

По средата Елено-Твърдишката планина се прорязва от Елено-Твърдишкия проход, по който минава шосето Елена - Твърдица. Този път е бил известен отдавна като пътека за пешеходци. По-късно през турско време пътят е бил проучен и трасиран от полски инженери и техници емигранти на турска служба.

През време на Освободителната война пътят е имал важно стратегическо значение. По него Сюлейман паша

съсредоточил значителна армия и на 22 ноември 1877 г. успя да изтика от Елена предния руски отряд на генерал Домбровски. С получените подкрепления обаче руските войски разбиват Сюлеймановите пълчища и осуетяват плана му да заобиколи Шипка, да завладее Търново и се яви в поддрепа на обсадения в Плевен Осман паша, който на 28. XI. 1877 г. капитулира и се предаде с цялата си армия.

На запад от прохода на около 5—10 мин. път се намира ловната х. „Буковец“, която може да даде подслон за около 40—50 души. На около 10—15 мин. на изток от шосето се намира горският дом, където също така може да се подслони при нужда. Още по на изток на около два часа се издига най-забележителният връх в Елено-Твърдишка планина - в. Чумерна. Той се издига ПО' права въздушна линия почти по средата между прохода на републиката и прохода Железни врата. Висок е 1536 м, на изток от него няма по-висок връх чак до Черно море. Оттук се открива хоризонт на всички страни - на изток лабиринт от планински вериги и хълмодолия, на юг Старозагорското поле, на запад остава дългото било на планината, а на север гористи склонове.

„Когато дойдеш на Чемерна (Чумерна) - пише Панайот Хитов в „Моето пътуване по' Стара планина“ - „пред очите ти се появява една твърде чудесна картина. На която и страна да погледнеш окото ти има на що да погледа и на що да се порадва. Хубава е нашата земя'. Аз обичах да седя на това място. . . от това място се види Сакар планина, види се Едирне, види се от Пловдив, види се Доспат. Погледай и надясно! Види се Елена, види се Беброво, види се Търново, види се Габрово, вйди се Плевен. Така също от тая планина се види р. Тунджа, покрай която се намират цели полета, насадени с, трендафил. Като погледнеш на ю?, видиш полета и много реки, а като погледнеш към Дунава, видиш бърда и шумаци; горите са облени със златните лъчи на българското слънце; керемидите се червенеят измежду зеленото поле, белите къщици надничат измежду сливаците, орешаците, крушаците и вишняците, а реките се лъщят от слънцето като сребърни пояси.“

На около 15 мин. западно от върха на прекрасната хайдушка поляна Харамията на 1300 м н. в. се издигаше х. „Чумерна“. През 1956 г. хижата бе опожарена до ос-

нови от неизвестен злосторник. Сега предстои възобновяването й.

Най-важни **изходни пунктове** за Елено-Твърдишка планина са Елена от север и Твърдица от юг.

Елена е разположен в хубата и продълговата Еленска долина в северните гънки на Стара планина. През турско време градът е бил важен център. Той отрано се е сдобил с привилегии. В него турчин не е могъл да се засели. В 1800 г. е бил опожарен и ограбен от кърджалиите. След опожаряването той отново се въздига. В него процъфтяват различни ръчни занаяти, произведенията на които са добили голяма известност. Заможните българи чорбаджии издигнали големи къщи с богата вътрешна уредба. И днес в него са запазени стари къщи с интересна българска старинна архитектура. Той е родно място на Иларион Макариополски, Йосиф Брадати и писателите П. Ю. Тодоров и Стоян Михайловски.

В града има развити дребни занаяти и дърводелство. Сега градът се издига и като курортно селище,

Твърдица е гара на задбалканската жп линия София — Казанлък — Бургас. Селото е сгушено в южните поли на Балкана. На 3 ч. път нагоре по течението на Твърдишката река се намира мина Твърдица - миньорското селище.

МАРШРУТИ

1. Елена — хижа „Чумерна“ - 7 ч.

От Елена пътят върви по стръмно шосе в южна посока през махала Новачкини до разклона за с. Дрента. От разклона шосето взема малко югоизточна посока и през махала Шубеци, вдясно от Буйновци, стига до кантона — 19 км от Елена. От кантона до превала има 2 км. От превала на изток по билото до х. „Чумерна“ има 2 ч. От х. „Чумерна“ до в. Чумерна се отива за около> 15 мин.

От превала на запад на 5—10 мин. е ловната х. Буковец“.

Маршрутът Елена — х. „Чумерна“ е дълъг, но пътуването е приятно. От Шубеци до кантона шосето има сравнително слаб наклон и погледът на пътника е прикован от мощната снага на планината. Излезе ли се горе на билото, гледката на север е още по-величествена.

2. Твърдица — хижа „Чумерна“ - 5,30 ч.

Пътува се по шосето за Елена. То прави няколко остри

завоя близо до с. Твърдица и бързо се издига нагоре към Сечената стена, край Куцев мост, по долината на Твърдишката река. За около два и половина часа се стига на мина „Твърдица“, откъдето за около един час се излиза на превала. От превала на изток по билото до х. „Чумерна“ се отива за 2 ч.

Почти навсякъде пътят е през гора и пътуването е приятно.

3. Проходът на републиката (Хаинбоаз) - Демиркапия (Железни врата, Вратник) — 2 дни.

Това е един от най-интересните маршрути. От превала на Хаинбоаз се взема право северна посока и за около 20 мин. се излиза на местността Битата елха. Оттук се върви на изток по вододела между притоците на Хаинбоазката река и Килифарската река. Наляво се вижда Дрянова глава, където се е укривал Филип Тотю. След кратко пътуване по равно[1] било се слиза на Зелената локва, откъдето чрез слабо изкачване се отива на Студен кладенец. Тези места са хайдушки. Прославеният хайдутин Панайот Хйтов ги описва по следния начин:

„Над Дрента, горе на планината, се е намирало онова"' знаменито място, което така често се споменува в хайдушките песни и което се нарича Кръстата локва. От локвата на запад лежи папратлива поляна. От това място извира една малка река, която се нарича Лазовски боаз. Тая река преминува през с. Колабче (днешното Гурково), която се нарича на турски Ханкьой. Горният край на тази река е непроходим, а на това място се намираше нашата колиба „.. Когато узнах за гореказаните работи (че me бъде предаден), събрах момчетата, запалихме колибата и опътихме се да търсим друго убежище. Ние се бяхме научили вече да търпиме различни неволи и да живеем под откритото небе. Зимата беше яка. снегът беше дебел, а ветровете преминаваха до костите. В подобно време е страшно даже и за планинските животни. Де да се денеме? Намислихме да поминем през Цилински рът[1], по Хаинбоаз и да отидем в селото Хайните. Тръгнахме. Вятърът рйвеше като бесен: снегът се белееше; реките и дърветата шумтяха жалостно: вълците виеха по планината, а някой зимни пилета чуруликаха — повече нищо не се чуваше и не виждаше. .. През тая нощ ние едвам можахме да поминем триста крачки. Вятърът ни носеше по своята воля и ни обаряше твърде често. Около зора ние намерихме

една празна кошара, в която найдохме временно спокойствие.“

От Студения кладенец по билото пътят заобикаля вляво от Коритарска река и Кокоши връх и право на изток се стига местността Каминката. Това е къса, но много стръмна ливада. Вдясно долу се белее шосето, а напред е в. Оздрен. След преминаването на Каминката пътят излиза вдясно от Радишевата чешма *(4* ч. от Хаинбоаз), която представлява удобно място за почивка. На около 100—200 м вдясно се намират постройките на старата и изоставена мина „Бутура“, където също при лошо време може да се подслони и пренощува.

От Радишева чешма пътеката води право на изток по стръмен връх и излиза всред вековната гора на местността Корубата. На Корубата може да се излезе, като се тръгне вляво от Радичевата чешма по стар горски път през Мечо дере.

От Корубата трябва да се държи билото. Пътят върви все през гора по пътеки. През всичкото време на пътуването трябва да се вижда Северна България. В противен случай загубването на юг в гората към Твърдишките мини е сигурно. След около 4 ч. пътуване от Корубата се отива на х. „Буковец“. От х. „Буковец“ по билото през горския дом по добре очертан път за 2 ч. се стига на х. „Чумерна“, а след още .15 мин. на в. Чумерна.

От в. Чумерна пътят на изток е слабо очертан. Вероятността за загубване е много голяма. Опитният турист трябва да държи билото, което отвъд Чумерна взема лява посока. От върха се спуска вляво, отначало по поляни, а после през гора и каменисти пътеки и се слиза в долината на р. Тръшлийца. При десния й приток р. Белокравка се взема дясна посока и се излиза на в. Бяла крава (за в. Бяла крава може да се мине и направо през гората, но няма никакъв път). От в. Бяла крава се слиза на Пей бунар, прави се завой наляво и почти без път се върви на изток през Мервелик, Сърталан, Табиите и се спуска на Софракая. От Софракая се слиза на Агликина поляна — хайдушко сборище, и се излиза на шосето Сливен — Стара река — Елена.

Маршрутът от в. Чумерна до Демиркапия се взема за около 10 ч. Той е един от най-трудните, поради това че пътят не е очертан добре и навсякъде върви само през гора, която сполучливо е наречена от местното население

Темната гора. Почти няма никаква видимост. Самб от време на време се срещат горски поляни и през клоните на дърветата встрани се показват вълнообразни гористи хълмодолия.

ДЕМИРКАПИЯ

Демиркапия или Демикапу се нарича превалът, който разделя Средна от Източна Стара планина. През Демиркапия минава шосето Сливен - Стара река — Елена. В далечното минало тук е минавал стар римски път, който е свързвал през Балкана земите на Рим и Византия, а по-късно старата българска столица Търново със Сливен и Бургас. Особено' голямо значение този проход придобива през турско' време, като един от по-късите пътища от Цариград за Русе.

Демйркапия има историческо значение като проход, който се е намирал в южната окрайнина на първата българска държава. Зад него на юг се е простирала Византия. Преданието говори, че на Демиркапия е имало тежка желязна врата, която при нужда се е затваряла и движението по пътя е спирало. И днес още личи стар път, зид и кула, която е служела за наблюдателница. Този зид вероятно ще е остатък от граничната стена между България и Византия, когато България е вече заела Старопланинския хребет и оттук често пъти е изпращала войски към Одрин (Адрианополис) и Цариград (Константинопол ис).

Североизточно от Демиркапия на около 3 ч. път в землището на с. Кипилово - Еленско, се намира старинната крепост Хърсулград със сравнително още добре запазени каменни стени и сводове. Тя също така е влизала в системата на укрепленията, които са охранявали южната граница на младата българска държава от Аспарух до Тервел. Крепостта вероятно е приправяна и подновявана и е използувана като важен стратегически пункт при въстанията за освобождаването' от гръцкото иго. Кацнала на значителна площ между една скала сред Балкана, днес крепостта от всички страни е заобиколена с вековна букова гора. Вековни дървета са израснали и върху самата скала. На източната страна ясно- личат гцерните за вода. На значително разстояние през гората още добре е запазен пътят, който е извивал горе към крепостта.

Девствените гори на Демиркапия в миналото и прекрасните горски поляни са представлявали удобни места за хайдушки сборища и не един път са били кръстосвани от хайдутите. Днес Демиркапия и неговата околност са интересни обекти за туристите и любителите на природата.

Изходни пунктове са: Сливен и Елена.

Сливен е разположен в южните склонове на Стара планина, където шосето, след като се спусне от Демиркапия, излиза на открито поле. Над него се издигат величествено скалите на Сините камъни. Сливен е старо селище. В далечното минало той е бил на североизток от сегашния град — в Хисарлъка, където и сега личат останки от развалини. Отново градът възниква в XII в. като крепост, която охранява пътя през прохода Демиркапия за Елена. В турско време-в града се е развила силна занаятчийска промишленост. Английският генерал Джоксън в 1829 г. и Ами Буе в 1837 г. посещават града и се възхищават от него и околността му. В 1834 г. в Сливен се създава първата фабрика в нашата страна на Добри Желязков - фабрикаджията, която по-късно станала държавна и изработвала платове предимно за турската армия.

Но Сливен се е развил не само като промишлен център. Той е стар културен център и е дал бележити борци за нашето възраждане. Оттук е роден Добри Чинтулов, чиято родна къща е до старата Горчешма. Оттук са прославените войводи Панайот Хитов, Хаджи Димитър, Стоян войвода и др. Къщата на Хаджи Димитър сега е превърната в музей.

Сливен е известен със своите борби и от по-ново време. Сливенската комуна от 1923 г. е втората у нас след Самоковската.

Днес Сливен е един от първите фабрични градове у нас на вълнено-текстилната промишленост. Тук е открито и първото текстилно училище. Сливен има красива околност, където* трудещите се през неделните и празнични дни отиват на почивка и отмора.

МАРШРУТИ

1. **Сливен — Демиркапия - 27 км.**

Пътува се с превозно средство или пеша. Пътят напуска града и срещу течението на р. Коруча през Клоци-

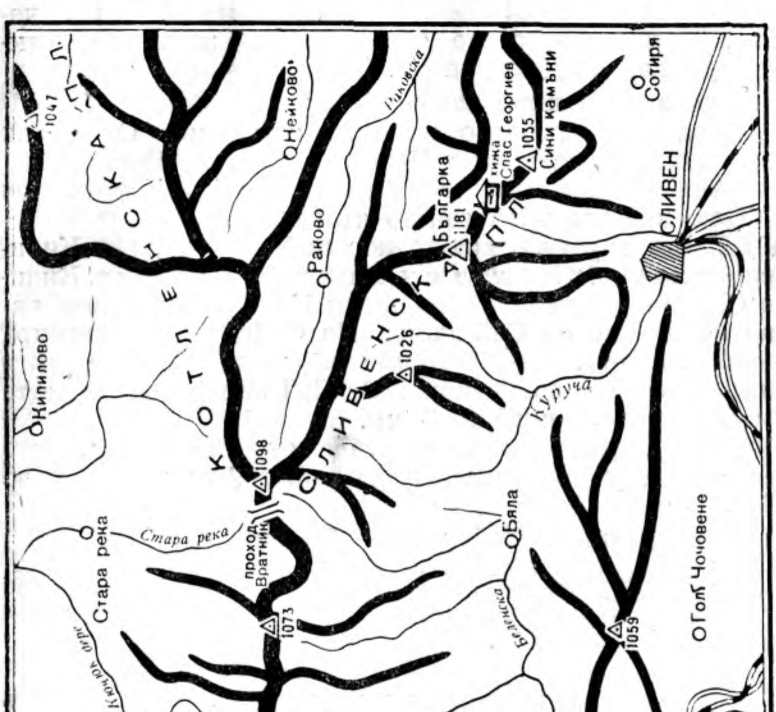
С
Котленска планина
Сливенска планина
Чумерна
1536
1073
проход Вратник
1098
1026
Българка
1181
хижа Спас Георгиев
1035
Сини камъни
1047
1059
Кипилово
Стара река
Нейково
Раково
Бяла
Гол. Чочовене
Гол. Шивачево
Твърдица
Оризари
Сотиря
СЛИВЕН
Стара река
Раковска
Куруча
Беленска
Мийковска
Благирница

хора, покрай фабриките, Бабина Локва се качва нагоре към билното ханче „Палето“. Гледката на юг е величествена. От ханчето все по шосето покрай кантона се отива до превала на Демиркапия.

2. Елена - Демиркапия - 38 км.

Пътува се с превозно средство или пеша. От Елена пътят минава през селата Девери, Беброво, Константин, Тозлуалан и Стара река. От Стара река (до Демиркапия има 7 км) започва изкачването към превала.

От Елена се отива и за крепостта Хърсулград в Кипиловско землище. Пътят се отделя от Стара река за Кипилово (7 км) и на около 2 км преди Кипилово възлиза надясно ПО' шосето за Сайганица. На Сайганица се намира Ямболското летовище. Тук има хубав карстов извор и мястото е удобно за почивка. От Сайганица - крепостта Хърсулград има около 2—3 км.

За Хърсулград може да се отиде и от Стара река, като се вземе право източна посока през Дюсмеше около 1,30 ч.

3. Демиркапия — Софракая - 30 мин.

От Демиркапия може да се отиде до близки обекти като Софракая за 30 мин., Агликина поляна, Хаджикошу и др.

КОТЛЕНСКА ПЛАНИНА

На изток от Демиркапия Матор планина започва с Котленската планина, която се отделя от Сливенската планина с началните и малки потоци на Луда Камчия. Котленската планина е ниска планина. Тя е обрасла с хубави букови гори, с изключение на някои от южните й склонове и особено южните склонове на Сухи дял, които са голи и каменисти. Сухи дял, както показва името му. е сух и безводен. Затова пък в окрайнината му около Кипилово и Котел подпочвената вода излиза в буйни карстови извори.

Най-забележителен връх в Котленската планина е в. Разбойна (1128), който е на юг от главното било на планината. Той се издига южно от Котел между долината на р. Котлешница от север и Жеравненската котловина от изток и юг. Северните склонове на Разбойна са покрити с хубави гори, а южните с гори и обширни пасища,

по които каракачаните пасат стадата си от незапомнени времена.

От Разбойна се открива прекрасна гледка на всички страни. На запад мощно се издига Елено-Твърдишката планина с в. Чумерна, на север Сухи дол, Юрушките скали и в. Луми дял, зад които по-нататък се виждат Лиса планина, чиито разклонения се губят в североизточна посока към Омуртаг и Търговище; на юг е Сливенската планина с в. Българка и Даулите, а по наляво от тях е Високата чукла, Катъгово, Матей планина и мощната •Стидовска планина; на изток се редят върховете от Котленската планина — Ветрила, Вида, Плешивица, Орлица и др., а. право* на югоизток над Каябашкото езеро погледът попада на Карнобатското поле. При ясно време лъщят водите на Черно, море.

Разбойна е неразривно свързан с миналото на нашия народ с борбата му за освобождение. Оттук Дибич Задбалкански с оръдията си сломява съпротивата на турската войска в Котел. По-късно през време на Априлското въстание тук преминава четата на юначния Стоил войвода, която на 9 май 1878 г. води люти сражения с турския аскер и башибозук в околностите на с. Нейково и на Околчарската поляна. В тази неравна битка пада убит синът на баба 'Гонка — Георги Тихов Обретенов и пламенният патриот въстаник и секретар на четата Иларион Драгостинов.

Но от всичко на Разбойна най-много подхожда името Хайдушко сборище. Прекрасните му поляни са покрити с горски цветя, а камънаците по билото на върха са обкичени със здравец. По южните склонове на върха се срещат много извори с изобилна балканска студена вода, каквито са Хайдушките извори, свързани с увлекателни легенди за събития с хайдути й войводи през време на турското робство, чийто закрилник е бил Балканът. Тук са се подвизавали Каратанас войвода, Алтанлъ Стоян войвода, Димитър Калъчлията, Панайот Хитов, Хаджи Димитър, Стефан Цоцкин и много други, които са шетали надлъж и на шир из цяла България. Не един път Хаджи Димитър е казвал на срещнатите в гората овчари: „Момче. запомни ме добре. Един ден да казваш, че си ме виждал. Аз съм Хаджи Димитър Асенов-“

Най-близките **изходни пунктове** за Разбойна са Котел и Жеравна.

Котел е разположен в сърцето на Източна Стара планина в същински котел, под източните склонове на Сухи дял на р. Котлешница. Той е възникнал след нашествието на турците като важно селище на шосето от Цариград за Дунав през Котленския проход. Около него обаче има останки от стари крепости и старинен окоп.

Като войнишко село Котел се е ползувал с редица привилегии. Това му позволило да се издигне като важен търговски център на Герлово и Тузлука. Жителите му били повечето овчари по Карнобатското и Добруджанските полета. Домашните произведения на котленци, като аби, шаяци и др., добили голяма известност и се продавали навред из турската империя.

Котел заема важно място в историята на българското възраждане. Той откърми плеяда възрожденци и революционери като Софроний Врачански, Стефан Богориди (княз на остров Самос), синът му Алеко Богориди (първият губернатор на източна Румелия), Георги Раковски, Гавраил Кръстевич, д-р Петър Берон, капитан Георги Мамарчев, Неофит Бозвели и много други видни патриоти.

В Котел е развито килимарството и дървообработването. Лете градъ.т се посещава от много летовници и туристи, които излетуват из близката му красива околност.

Село Жеравна е разположено на изток от в. Разбойна в полите на старопланинския хребет Ветрила. Жеравна е втора Копривщица у нас. Улиците са тесни, калдъръмени- От двете страни се редят двуетажни къщи и високи каменни дувари. Къщите са в стар архитектурен български стил с открити чардаци и широко надвесени стрехи.

Загънато всред пазвите на стария хайдушки Балкан, ползувайки се с привилегии и на войнишко село, Жеравна е дало бележити дейци на нашето възраждане. Оттук са Райно Попович, Сава Филаретов, Тодор Икономов и редица други културни и просветни работници. Оттук е писателят Йордан Йовков, чиято къща е превърната в музей. Тук са идвали Паисий и Левски. В околностите са бродели хайдути. В дълбоката древност на мястото на днешната Жеравна е съществувал римският град Потък. На североизток от него са били град Дявена и крепостта Града на в. Вида, останки от които личат и сега. Предполага се, че тук на Вида, Кореники и Гръчки (Гръшки) дол е станала историческата битка между Крум и Ники фор.

1. Котел - връх Разбойна - 2 ч.

От Котел се тръгва на юг. Пътят върви по добре очертана пътека през хубави поляни и през вековна гора.

2. Жеравна — връх Разбойна - 1,30 ч.

От Жеравна се тръгва на запад по Власьов път, минава се покрай студените извори на Ориша и през Ботуша се излиза на източната част на Разбойна.

От Жеравна може да се отиде на в. Разбойна и през Ветрила за 2 ч.

3. Демиркапия - връх Разбойна - 7 ч.

От Демиркапия в северна посока се излиза на Хаджикощу. Оттук по билото през Студен кладенец, Харембунар се излиза на Околчарската поляна. Пътят до Околчарската поляна (5 ч.) върви повечего през гора. Трябва да се държи билото и лява посока към в. Разбойна.

Околчарската поляна е важен кръстопът. От нея на запад през Козята вода и местностите Зелениче и Боаздере или по> билото през местността Иовчова чука и Цанцолейската поляна може да се отиде в Кипилово за 3 ч.

От Околчарската поляна се върви на север по Крива река до Дрянова глава, откъдето на изток по пътя между Дрянова глава и Осеница, река Соленица, Батойката се слиза в Котел за 3 ч.

На изток от Околчарската поляна се върви по хубав коларски път за Нейково. На около половин час се отделя път вляво през горните притоци на Крива река, Кувиите и се продължава по малкото билце за Овчи кладенец. Вляво остава Конарски дол. Овчи кладенец има хубава студена вода за пиене и е удобно място за почивка. От Овчи кладенец се пътува по хубав коларски път южно от Малкия пръх през Копките, Солената вода (началото на Осенишка река) и се стига местността Еньовите ниви. На юг е Костендол, напред Коилото, Песидол и Крайница.

От Еньовите ниви се тръгва в северна посока през млади насаждения- от бор и след около 1 ч. се излиза на в. Разбойна.

I ВЪРБИШКА ПЛАНИНА

Върбишката планина се простира на изток от Котленската. През нея минава Върбишкият проход, по който вър-

ви шосе от Колар-овград — Преслав - Върбица — Страндджа. Тя е ниска, вълнообразна и гориста планина. Прорязана е от многобройни дерета и притоци на голяма и Луда Камчия. За нея Панайот Хитов пише: „Изкачихме се на Стара планина и запряхме се на онова място, което се нарича Равно- буче или Царски извор. Това място е твърде живописно. Аз мисля, че когато онзи българин е измислил песента:

„Горо ле, горо, зелена
и ти водице студена“. . .

то и той се е намирал на това място. Аз не съм в състояние да ви опиша ония впечатления, които изпита сърцето ми, когато се запрях на това място. Помислете си, че в това време дърветата се бяха покрили със нежни, зеленобели шумаци: помислете си, че сливите, ябълките и крушите цъфтяха: помислете си, че въздухът беше чист, миризлив и прохладен, а всичко това действува на човека нежно, гцото го накарва да обича и отечеството си, и своите поробени братя, даже и своите неприятели. Да ви кажа право, онова време аз бях готов да прегърна даже и своите най-кръвни неприятели, ако само- тия неприятели би позволили както мене, така и на моите братя да живеем свободно и щастливо- и да се радваме на природата“.

Въпреки че Върбишката планина е ниска, от нейните върхове Свинир, Дерля, Белите брегове, Лумидял, Караборун, Сакар и др. се открива хубава гледка на всички страни. Хоризонтът е открит на запад до Демиркапия и Лиса планина, на юг до в. Българка, Стидовска планина и Карнобатското поле, на север през Герлово до Преславската планина и Шуменското плато, а на изток погледът се губи във вълнообразното било на планината.

Красиви места има и по речните долини на планината, като Злостен, Еликая, долината на Герила, Каменарска река, Медвенската река и др.

Изходни пунктове за планината са: Котел, Тича, Върбица, Садово, Медвен и др. села.

МАРШРУТИ

1. Котел — Върбишки проход - 10 ч.

Това е най-интересният маршрут в тази планина, тъй

като по-голямата част върви по билото на планината, откъдето има добра видимост.

Тръгва се от Котел на североизток по долината на р. Лома. Вдясно остават местността Жее и в. "Свинир. Долината на р. Лома започва от в. Дерля. Тя е красива, с хубави ливади по десния й бряг и гори по левия. След излизане от долината на Лома на седлото северно от в. Дерля пътят навлиза в хубава букова гора и се спуск'а надолу към горното течение на Медвенската река, пресича реката и вляво възвива към Луми дял - един от красивите върхове на планината. Заобикаля се Луми дял вляво и по коларски път през вековна букова гора се спуска на местността Новаков полугар. Вляво се виждат скаЛите на Злостен.

От Новаков полугар все по билото вляво на в. Карамъхле се стига на Циганси гроб. Вдясно се намира Капсъзбунар с хубава вода за пиене, а вляво — Чаушбунар, откъдето води началото си Герила. Околността на Капсъзбунар е удобна за почивка.

На изток от Циганси гроб маршрутът продължава по билото на в. Карабурун. Южните склонове на Карабурун се казват Въшкавите кайраци, а вдясно от тях — още по на юг, е Равна гора (Равния букак). Към края на Карабурун пътят възвива вляво от Гяурйолу през букова гора, през върховете Азапа, Ортаборун и Дрян се слиза на Писаница. Вдясно се издигат скалите на Делидуман. На Писаница личат останките на стар римски път, по който се слиза при Беклемето на Янъккуле, където шосето завива на север към Върбица. От Янъккуле през поляната Узуналан се излиза на кота 1008 - най-високата точка на Върбишкия проход. Преди излизане на котата ясно личат зидовете на стари порти, които са се затваряли при опасност.

Кота 1008 м е удобно място за почивка и нощуване.

2. Садово - Караборун - 2,30 ч.

Пътят постепенно навлиза на север по долината на р. Каменарска, чиито води в горното течение почти се губят в скалите. Пътуването е леко и приятно по сенчестата долина. След около един час пътуване пътят се отделя вляво по един от малките притоци на реката и през романтичната падина Дюдюкчйалчак (Бъзова низина) се излиза на билото на Караборун.

3. Върбица - Върбишки проход — Кота 1008 — 3 ч.

Пътят върви по шосе. С превозно средство се отива за по-малко от 1 ч.

КАРНОБАТСКА ПЛАНИНА

Източно от Върбишкия проход до пролома на р. Луда Камчия между с. Дъскотна и с. Аспарухово главното било на Стара планина носи наименованието Карнобатска планина. Тя е ниска, в по-голямата си част обрасла с гъсти гори, но сравнително мъчно проходима. Южните й склонове се спускат стръмно над долината на р. Луда Камчия с много назъбени и отвесни скали. Единственият проход, който я прекосява, е Ришкият. Северните й склонове са полегати и гористи.

Южно от Луда Камчия се издигат възвишенията на Мала Карнобатска планина, които са продължение на Стидовската планина от южната старопланинска верига — Удвой планина. Мала Карнобатска планина е ниска с широки плата, превърнати в ниви и ливади. През най-ниската й част преминава и задбалканската жп линия от Поляновград за Коларовград и Варна. Тук е и Карнобатският проход, който продължава зад Луда Камчия като Ришки проход.

Между Стидовската планина, Мала Карнобатска планина и простиращия се южно от тях хребет Гребенец се разстила плодородната Сунгурларска низина. Селата Сунгурларе, Лозарево, Черница и др. са известни със своите ароматични лозя и китни овощни градини. Тук се срещат много селищни могили от различни епохи, които показват, че тази дивна Аркадия е била населявана от най-древни времена.

Върбишкият проход всъщност е онази част от шосето — Ямбол - с. Стралджа - Преслав, което пресича средната старопланинска верига при с. Върбица. Отначало по долината на р. Мараш то пресича най-южния планински хребет Гребенец и носи наименованието Марашки проход. След това при с. Аврамов то пресича Стидовската планина като Аврамовски проход, спуска се към долината на р. Луда Камчия и източно от с. Садово навлиза във Върбишката планина. При с. Върбица навлиза в долината на р. Тича и с малки отклонения от нея стига до Преслав.

На почти равното било на Стидовската планина шосето се раздвоява, като в североизточна посока продължава пътят за Котел и Омуртаг. Тук е голямото Скаленско (Каябашко) езеро, разположено източно от шосето.

Скаленското езеро се намира на самото било на Стидовската планина в коритообразна долина. То е заобиколено от съвсем тесни гребени. На север те се спускат към долината на р. Луда Камчия, а на юг към началните притоци на р. Мочурица. То има над един километър дължина и половин километър ширина. Най-голямата му дълбочина достига 6—7 м. Западното крайбрежие на езерото е обрасло с буйна тръстика - удобно убежище за блатните птици. До 1900 г. нивото на езерото е било по-високо и при пълноводие водата изтичала на югоизток. Сега изходната оградна част е с 2-3 м по-висока от[1] нивото на водата. Тук находчиви собственици на мелници в миналото построили сифон за отвеждане на водата и за непрекъсната работа на мелниците. Сега това е спряно, за да се запази от пресушаване това интересно езеро.

Езерото е богато с риба и край него има постоянна рибарска хижа. То е красив природен кът и се посещава от много туристи и любители на природните красоти. В околностите му има и много костенурки.

Река Луда Камчия извира източно от Вратник, където единното старопланинско било се разчленява на три. От едната й страна се издига Сливенската планина с най-високия в. Българка (1181), а от другата — Котленската планина с в. Разбойна (1128). На много места тя е притисната от планинските склонове, които преминават в красиви скалисти проломи. Между отделните теснини се образуват тучни полета. През такова поле се преминава и Върбишкият проход. Тук големите села Садово, Везенково, Манолич и др. са известни със своето плодородие. Под тях при с. Камчия реката пресича други възвишения, за да излезе в широката низина на с. Морава, с. Хотал и с. Лиляково. В тази низина излиза и жп линия от Поляновград, за да продължи надолу по течението на реката. В центъра на низината се издига красивата гара Завет, изходен пункт за туристически излети до близките обекти. Понадолу при с. Планинари нова ^теснина отделя тази долина от долината на с. Дъскотна. Под с- Дъскотна реката пресича средната старопланинска верига (Матор) и образува дивно красив пролом при местността чудните скали.

При с. Ракла тя се съединява със своята старша сестра р. Голяма Камчия и под общото име Камчия двете реки продължават през гористата местност Лонгоза вече като пълноводна и тиха река до морето.

По цялото си протежение р. Луда Камчия е прекрасен обект за туристически излети. Много бистри вирове, красиви скали и разнообразна растителност я правят привлекателна през цялата година. До нейната долина има удобни шосета и жп линия. Особено привлекателни обекти са Ришкият (Чалъкавашки) проход и Чудните скали.

Ришкият проход е продължение на Карнобатския проход. Той пресича р. Луда Камчия при с. Камчия (Камчи махле) и по потока Боаздере (Желязна) навлиза към главното старопланинско било. Тук южните склонове на билото са доста голи и скалисти и проходът се провира между скалите. Източно от него е и най-високият връх на този дял на планината — в. Яйла (835).

Този проход е бил най-прекият път между Поляновград (Карнобат), Лозенград и Одрин от юг и Преслав и Коларовград (Шумен) от север. По него се намират следи от всички исторически и племенни култури и крайпътни могили от предисторически епохи. Особена стойност той добил в старобългарската епоха, когато столици на българската държава били Плиска и Преслав. По него са минавали българските войски в набезите си срещу Византийската империя. През него са минавали и византийските войски, за да унищожат младата българска държава.

Между Айтос и Провадия по долината на Луда Камчия минава удобният Камчийски (Айтоски) проход. От Айтос той върви на север между китни лозя и овощни градини и с няколко криволици изкачва невисоката, но обрасла с гъста млада гора Айтоска планина. След прекосяването на планината той излиза на едно високо плато* и оттук покрай буйна планинска рекичка се спуска към долината на Луда Камчия при с. Дъскотна. От Дъскотна продължава все по десния бряг на реката, пресича я при с. Аспарухово, озовава се в долината на Голяма Камчия и след като мине през с. Дългопол, отклонява се на север и стига Провадия. Преди да пресече Луда Камчия при Аспарухово, шосето минава през красивата местност Чудните скали. Реката тук се провира между скалите и образува чудно красив пролом. От двете й страни се

спускат отвесни скали, а под тях се образуват бистри и дълбоки вирове. Мястото е непристъпно. Два скални откоса, прилични на Ритлите на Искърския пролом, като грамадна врата затварят[1] пътя. През тях са прокарани два красиви тунела на шосето, а от лявата страна на реката са двата тунела и на жп линия. Между тунелите се възвисява един скалист улей, а всред скалата се вижда и малка пещера.

Оживен е бил някога Камчийският проход. Дълги керван и са сновели по него между Добруджа и Южна България, а в тихите вечери край Чудните скали са лумвали буйни огньове, които' са се оглеждали в бистрите води на реката. Близкото ханче се е изпълвало от веселия глъч на керванджиите, а песните им са се отеквали от околните скали и са заглъхвали в планинските усои.

Изходни пунктове: с. Стралджа, гара Лазарево, гара Завет, Дъскотна.

МАРШРУТИ

1. До Скаленското езеро.

До Скаленското езеро се отива с моторни превозни средства по удобното и добре поддържано шосе. За целта могат да се използуват редовните рейсове, които свързват гара Стралджа с Котел. Слиза се при отклонението на Върбишкия проход от пътя за Котел над с. Аврамов (Макрен) и се продължава около 1 ч. по пътя за Върбишкия проход пеша. Източно от пътя близко до вододелното било' се вижда и езерото. Със собствени или специално наети превозни средства може да се стигне до езерото.

Пеша до Скаленското^ езеро може да се отиде по същия път от гара Стралджа, като се върви все в северна посока. В по-голямата си част пътят е през поле и е доста скучен. Пеша се стига за около 5 ч.

Друг изходен пункт за езерото е гара Лозарево. И тук през полето в западна посока се минава през с. Черница и е. Сунгурларе и покрай р. Мочурица се стига до нейния приток при с. Скала, който излиза от езерото. Оттук до езерото се стига за около 4 ч.

2. До Ришки проход - 2 ч.

Най-удобният изходен пункт за Ришки проход е гара Завет. От гарата се продължава в северозападна посока. Още отдалеч се вижда красивото дефиле на прохода с над-

виснали над него скали. Преминава се р. Луда Камчия и покрай нейния буен ляв приток при с. Камчия се навлиза към планината по Ришкия проход.

До Ришкия проход може да се отиде и с моторни превозни средства от Поляновград през с. Лозарево и с. Прилеп. Пътят обаче не се поддържа много добре.

От север до прохода може да се излезе от гара Смедово. До билния хребет на Карнобатската планина при Ришкия проход се стига за около 4 ч.

При многодневни походи по билото на планината до Ришкия проход може да се стигне от Върбишкия проход за около 8-9 ч. Общата посока е запад-изток. Пътува се повече през гора и по хубави горски поляни. На няколко места тук има млада дъбова гора. След около 4 ч. от Върбишкия проход се стига до горското стопанство при р. Елешница, където може да се направи по-продължителна почивка. Тук има и горски бараки, където при лошо време туристите могат да намерят подслон.

3. До Чудните скали.

Камчийският проход се поддържа добре и до Чудните скали могат да се използуват моторни превозни средства Затова те често се посещават от трудещите се от Айтос и Карнобат през Айтоския проход от юг и от трудещите се от Провадия.

Но най-удобен изходен пункт до Чудните скали е гара Аспарухово. От гарата се излиза на шосето и в западна посока за около 30 мин. се стига до скалите.

АИТОСКА И ЕМИНСКА ПЛАНИНА

Централното било на Стара планина след Камчийския пролом се разклонява на две вериги. Северната верига под наименованието Камчийска планина се снишава към долината на Камчия и успоредно с реката, заградена от юг от долината на р. Двойница, достига морето при с. Бяла.

Главната верига продължава под наименованието Айтоска планина и достига до Дюлийския проход. В по-голямата си част тя представлява билна заравненост, в гънките на която' са разположени много села. По билото от с. Дъскотна излиза междуселски път, който продължава до с. Емона.

Над с. Дъскотна е и най-високата част на този дял — Мандрабаир (627), красиво гористо възвишение.

В този район по време на въоръжената борба против фашизма е действувал партизанският отряд „Народен юмрук“, а по-късно отрядът „В. Левски“. По стъпките на народните партизани туристите от Варненски окръг уреждат редовни походи. Те построиха красива туристическа хижа „Коджа Балкан“.

Удвой планина завършва с Мала Айтоска планина, която между Айтоското и Бургаско поле и долината на р. Хаджийска постепенно се снишава към Поморийското поле.

Източно от Дюлинския проход до н. Емине се простира Емин-ската планина. Тя е почти цялата обрасла в нискостеблена гора, а по билото й се разстилат широки поляни. Пред лос Емине се издига и последният старопланински връх Емона (386), в чиито дипли е скътано едноименното село с изглед към морето, а под него- и самият нос Емине.

Нос Емине е скалист издатък в Черно море с висок скалист бряг (60 м), на който има фар за ориентировка на корабите.

В този красив краен пункт на Стара планина е запазено и нейното древно наименование - Хемус.

Особено интересен като туристически обект е Лонгозът. Неговата девствена гора с право е наречена „българските джунгли“. Вековните дървета се издигат на 30-35 м височина и са преплетени с дива лоза, повет, скрипика и бръшлян, а между тях бавно се носят тихите води на Камчия, покрити с красиви водни лилии.

Устието на р. Камчия често се заприщва от пясък при бурно море и водите й, отблъсквани от морето, излизат от нейното корито и широко- се разстилат по гористата низина. Тогава Лонгозът представлява същинско море и между дърветата може спокойно да се пътува с лодка.

Горите на Лонгоза са били използувани от най-древни времена. В устието на реката по времето на Ив. Асен II и Добротица е имало корабостроителница, а през турско време дървеният материал е бил използуван за правене на лафети за оръдия, колела за топове и др. Тук има специален държавен горски разсадник „Шерба“, в който се отглеждат много ценни за народното стопанство животни — сърни, елени, фазани, нутрии, муфлони и др.

*

На изток от пролома на р. Луда Камчия Стара планина значително се снишава. На север гористата Камчийска планина постепенно' се спуска към долината на р. Камчия и склоновете й потъват във вековните гори на Лонгоза. Главното било остава на юг по Айтоската и Емонската планина.

В тази част на Стара планина интересни обекти за туриста представляват Лонгоза, Чудните скали в пролома на р. Луда Камчия, Шерба, Дуанкая, Марин тепе и други. Изходните пунктове за тези красиви места са малките гарички по железопътната линия Поляновград - Варна и Варна — Старо Оряхово; Долен чифлик, Горен чифлик, Нова Шипка, Аспарухово, Дъскотна и др.

МАРШРУТИ

1. Долен чифлик — Марин тепе - 1,30 ч.

Тръгва се с влака от Варна за Старо Оряхово, който на гара Синдел се отделя от централната жп линия, и от гара Юнак на линията за Поляновград.

От гара Долен чифлик се тръгва в югоизточна посока за Долен чифлик (20 мин.), откъдето по черен коларски път за около 1 ч. се стига на Марин тепе (252) — хубав туристически обект в Източна Стара планина.

2. Горен чифлик - Дуанкая — 2 ч.

На гара Горен чифлик по жп линия Варна — Старо Оряхово се слиза и се върви в югозападна посока. На около 1 ч. пътят се отделя право на юг и по- течението на реката през вековна гора се стига на Дуанкая — **малка** горска поляна, и до водопада.

3. Нова Шипка — „Шерба“ - 2 ч.

Слиза се на гара Нова Шипка по жп линия .Поляновград - Варна. От гарата се тръгва право на юг по шосето за село Гроздево. Наляво от шосето започват горите на Лонгоза, а надясно към село Дългопол се простира равната като тепсия долина на Камчия. След около 40 мин. се пресича Камчия и се стига в Гроздево. Оттук на юг по коларски път за около 1 ч. се стига до Хайдара близо до сградите на управлението на ловния развъдник „Шерба“ — едно от красивите места в Източна Стара планина.

От управлението на развъдника „Шерба“ за около 20 мин. в източна посока се излиза на сравнително невисокия връх Градище (397). На юг от него е Папунка (447), от който се открива хубава панорама към долината на р. Камчия.

4, Дъскотна — Емине - 16 ч.

Този маршрут е най-дългият и не може да се вземе за по-макло от два дни. От Дъскотна се тръгва право на юг по шосето за Айтос. След няколко минути се отклонява наляво по коларски път[1] през поляната на юг от Дъскотна и за около един час се излиза на Сиврибаир. Оттук пътят продължава нагоре със слаб наклон по северните склонове на Мандрабаир, покрит с хубава гора. На много месда-по пътя има хубава вода за пиене. След около 2 ч. се излиза на Улуклучешме, откъдето на север се отделя път за с. Снягово.

От Улуклучешме се държи източна посока и по коларски път северно под Тастепе за около 1 ч. се излиза на билото над с. Добра поляна, откъдето се вижда морето.

Над с. Добра поляна от билото в североизточна посока през рядка дъбова гора се слиза в източния край на селото и по хубав, почти равен път през с. Средна махала (1,5 км) се стига в с. Топчийско (2 км). На североизток от селото на 600—700 м в дълбоко дере е гробницата на 22-ма партизани от отряда „Васил Левски“, убити на различни места из този край. Тук е погребана и партизанката Яна Лъскова. На това място сега се издига скромен паметник.

От Топчийско се върви в източна посока за с. Челебикьой (9 км). На около 2 км вляво в североизточна посока се отделя път за Малък Хедиетлер, затова трябва да се държи десният път. Пътят върви през равно било, през ниска гора и ниви и пътникът като че ли не пътува по билото на планината, а през поле. Близко до селото има рядка хубава гора, а преди да се влезе в него — хубава чешма със студена вода.

Пътят заобикаля селото от северната му страна и продължава по коларски път през гора и ниви за с. Доброван (4,5 км). Доброван се заобикаля от север и се минава през хубава гора. След селото се взема източна посока. Зад селото на около 1 км има хубава чешма и поляни, удобни за лагер.

През гора, а някъде и през ниви по коларски път се върви за с. Козичено (Еркеч — 10 км). Преди наближаването на селото има малко гористо възвишение, след преминаването на което се открива широк коларски път, който води право' за центъра на селото. Козичено е старо българско село. В него има хубава вода и голямо училище, където може да се нощува.

От Козичено до н. Емине има около 32 км. От училищната сграда в селото се продължава на изток по пътя за с. Морско. На около 4,5 км в местността Табиите се пресича шосето Бургас — Варна, което минава през Дюлинския проход и след около 4 км се стига с. Морско. От Козичено до Морско пътят върви през ниви.

От Морско в източна посока по долината на Карагьолгенска река, приток на Курудере, за около 1 ч. се стига при тунела на изоставената жп линия Бургас - Варна близо край десния й приток Харамидере. Пътуването край реката е приятно. Видимост няма, но пътуващият има прекрасната възможност да се радва на. рядко красивите земни пластове, разкрити от разрушителната дейност на малката река.

От тунела при Харамидере се върви право на юг и по тясна пътека за около 30 мин. се излиза при горския пункт на шосето Несебър — Баня — Обзор.

От Морско до горския пункт може да се отиде и през с. Плазовец, като се мине по м. Сърта. За. тази цел на около Г,2 км преди Морско трябва да се тръгне на юг за село Плазовец. След село Плазовец по билото в югоизточна посока, а после в североизточна се пътува за горския пункт. Преди пристигането на пункта има изкачване * през хубава гора, след което се излиза на самия гребен, откъдето се вижда много добре морето. Оттук по пътя се стига на горския пункт. Пътят през Плазовец е по-дълъг с около 3 км и се губи из гората. Едва преди пункта става интересен.

От горския пункт се върви на север по шосето[1] за с. Баня и след няколко завои на около 3 км пътят се отделя вдясно и се тръгва по самото било — Чуката. Оттук до с. Емона остават около 11 км, а до нос Емине - 13. Пътят върви все по голо било някъде хълмисто с дребни храсти. Вляво остава с. Баня, а вдясно е долината на Дрещел, обраснала с хубави гори.

Преди е. Емона билото завършва и пътят се загубва. Оттук по каменист терен без определен път се слиза в селото. От селото до нос Емине има около 2 км, за който води хубава пътека.

Маршрутът Дъскотна — нос Емине е дълъг. При многодневен поход по билото на Стара планина би трябвало да се раздели на 3 части, като се нощува около Челебиньой, Козичено и Емона.

<-Т' .

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

Предговор 3

Стара планина — географски очерк..... 5

Белоградчишките скали.....25
Орешец — Белоградчик..... 26
Белоградчик — Ведерник.....26
Михайловград — Белоградчик.....26
Миджур.....27
Чипровци — Миджур..... . . 27
Горни Лом — Миджур.....27
Ком.....27
Берковица — Ком.....29
Петрохан — Ком.....30
Комщица — Ком.....30
Петрохан 30
София — Петрохан.....32
Берковица — Петрохан..... 34

Козница..... 34

Вършец — Тодорини кукли..... . 35
Петрохан — Лакатник.....35

Врачанска планина . 36

Враца — пещератаЛеденика.....39
Враца — Околчица..... 39
Паволче — Околчица..... 40
Околчица — Рашов дол..... 40
Околчица — гара Зверино.....42
Искърското дефиле..... 42

Голема планина 44

Манастирът „Седемте престола“ .. 45
Спирка Пролет — манастира.....47
Лакатник — с. Лакатник — Прекръскето — манастира 48
Гара Вов — с. Бов — Ключ — Чемерник — манастира 48
Гара Своге — Лесковдол — Лиляко — Баинкамък — манастира.....48
Връх Издремец..... 48
Гара Лакатник — с. Лакатник - Издремец ... 49
Гара Бов — с. Бов — Ключ — Издремец 49
Своге — Лесковдол — Лиляко — Издремец ... 49
Издремец — манастира „Седемте престола“ ... 50

Високата чукла **50**
Издремец — Високата чукла.....51
Своге — Лесковдол — Размерица — Влаина — Високата чукла.....**51**
Реброво — Батулия — Кръстешката река — Високата чукла..... 51
Мургаш.....54
Гара Столник — Мургаш.....**56**
Гара Яна — Желява — Мургаш.....**57**
Чурек — Мургаш.....**57**
Реброво — Батулия — Бакъово — Ябланица — Мургаш 58
Високата чукла — Мургаш **58**
Витиня — Мургаш.....59
Ботевград — Витиня — Мургаш..... **61**
Арабаконак и неговата околност.....62
Витиня — Арабаконак 62
Арабаконак — в. Звездец..... 63
Връх Баба..... **63**
Буново — х. „Чавдар“ — в. Баба.....66
Стъргел — х. „Чавдар“..... 66
Етрополе — х. „Чавдар“ 67
Хижа „Чавдар“ — в. Звездец..... 67
Хижа „Чавдар“ — Златишки проход.....67
Златишко-Тетевенска планина.....69
Златица — Кашана..... 71
Пирдоп - х. „Паскал“ 72
Златишки проход — Свищиплаз — Косица — Паскал — Вежен 72
Тетевен — х. „Бенковски“.....73
Връх Вежен..... 73
Клисура — х. „Вежен“.....76
с. Рибарица — х. „Вежен“ 79
Троянска планина и Калоферска планина..... 80
Хижа „Козя стена“..... 85
През Равнищата и Тумин дял за х. „Козя стена“ . . 86
Хижа „Вежен“ — х. „Козя стена“ 87
Троянски проход — х. „Козя стена“..... 90
Троянски проход — Дерменкая — х. „Добрила“ . . 91
Вазовград — х. „Добрила“..... 95
Горни осъм — х. „Амбарица.....99
Хижа „Амбарица“ — х. „Добрила“ през местността Говедарника и Чаталчучур..... 100
Хижа „Добрила“ — в. В. Левски.....101
Хижа „Добрила“ — Заслоните — х. „В. Левски“ . . 103
Хижа „Добрила“ — Купените — в. Ботев 105
Гр. Левскиград — х. „В. Левски" — в. Ботев . . . 107
Връх Ботев..... 109
Калофер — х. „Рай“ — в. Ботев.....111
Видима — в. Ботев 112
Левскиград — х. „Левски“ — в. Ботев . . ■ : ■114
Хижа „Тъжа“ — в. Ботев 114
Връх Русалка и х. „Тъжа" 114

Село Острец — х. „Тъжа“ 116
Калофер — х. „Тъжа“ . . ■ 117
Село Тъжа — х. „Тъжа“ **119**
Хижа „Тъжа“ — х. „Мазалат“.....119
Хижа „Мазалат" 120
Севлиево — Лъгът — х. „Мазалат“ 122
Горно Сахране — Скобелево — р. Габровница — х. „Мазалат“ 123
(Габрово — Равна гора — х. „Мазалат“ 124
Шипченската планина.....126
:’ Хижа „Партизанска“.....128
Габрово — х. „Партизанска“.....132
Казанлък — х. „Партизанска“.....134
J Шипченски проход — х. „Партизанска“ 134
Връх Столетов и Шипченският проход.....137
Габрово — Соколски манастир — в. Столетов . . . 140
Габрово — с. Радецки (Червен бряг) — в. Столетов . . 142
Казанлък — с. Шипка — в. Столетов 143
Бузлуджа.....144
Казанлък — с. Крън — х. „Бузлуджа“ 146
Габрово — х. „Бузлуджа“ 148
>’/ Шипченски проход — в. Столетов, — х. „Бузлуджа“ . 149
Тревненска планина 151
Енина — Атово падало — Карабогдан 152
’ . Връх Бузлуджа — Кръстец 152
Г . Кръстец — в. Грамадлива — проходът на републиката 153
Елено-Твърдишка планина..... 154
Елена — х. „Чумерна“ 156
Твърдица — х. „Чумерна“.....156
Проходът на републиката — Демиркапия . . .157
— Демиркапия . . . .□• . 159
Сливен — Демиркапия . . . 160
08 Елена — Демиркапия..... 162
Демиркапия — Софракая.....162
Котленска планина 162
,Т’ Котел — в. Разбойна.....165
Жеравна — в. Разбойна 165
г’ Демиркапия — в. Разбойна.....165
Върбишка планина..... **165**
Котел — Върбишки проход.....166
Садово — Караборун.....167
'■ ' Върбица — Върбишки проход •— Кота-1008 . . . 168
Карнобатска планина.....**163**
До Скаленското езеро.....171
До Ришки проход..... ..... . • 171
До Чудните скали.....172
Айтоска и Еминска планина.....**172**
Долен чифлик — Марин тепе.....174
і f Горен чифлик — Дуанкая.....**174**
f > Нова Шипка — „Шерба“ 174
Дъскотна — **Емине**..... 175

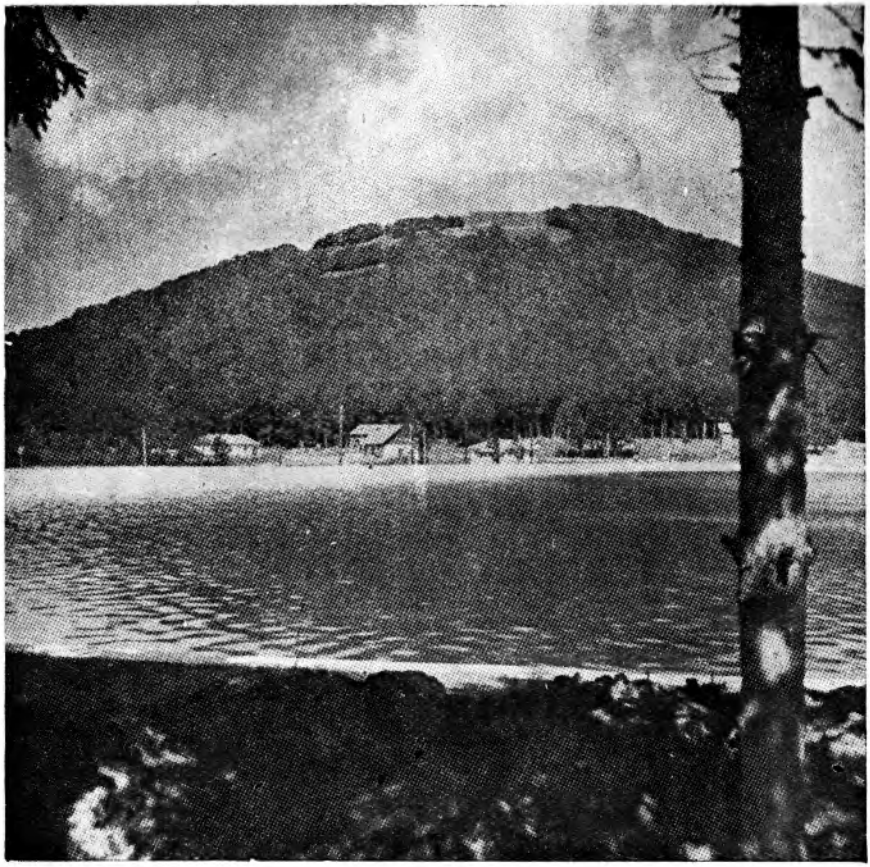

Язовир „Петрохан“

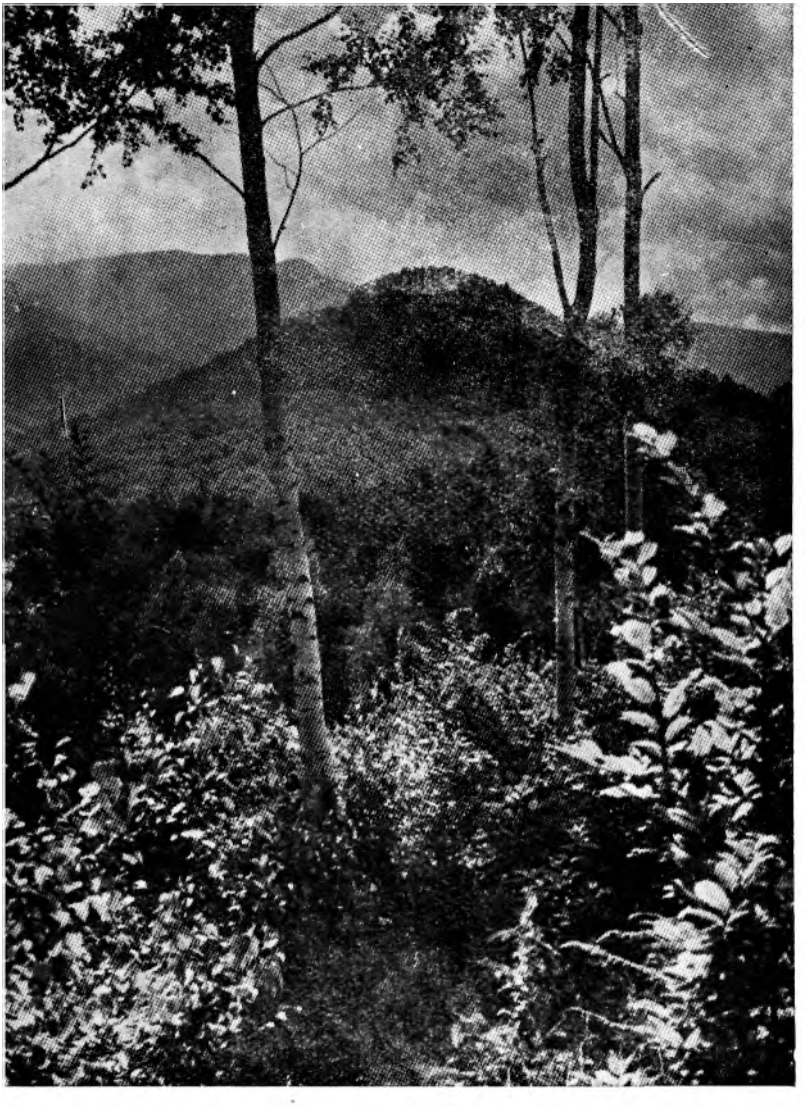

Тодорини кукли

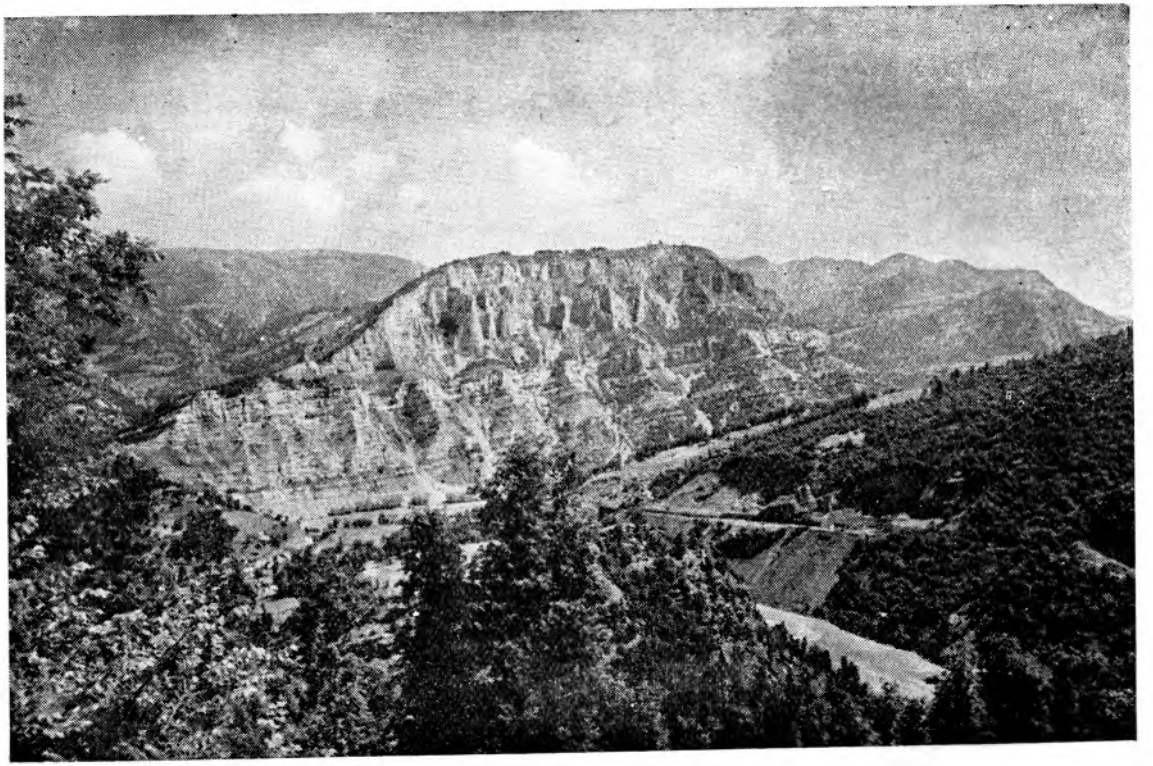

Из Искърския пролом

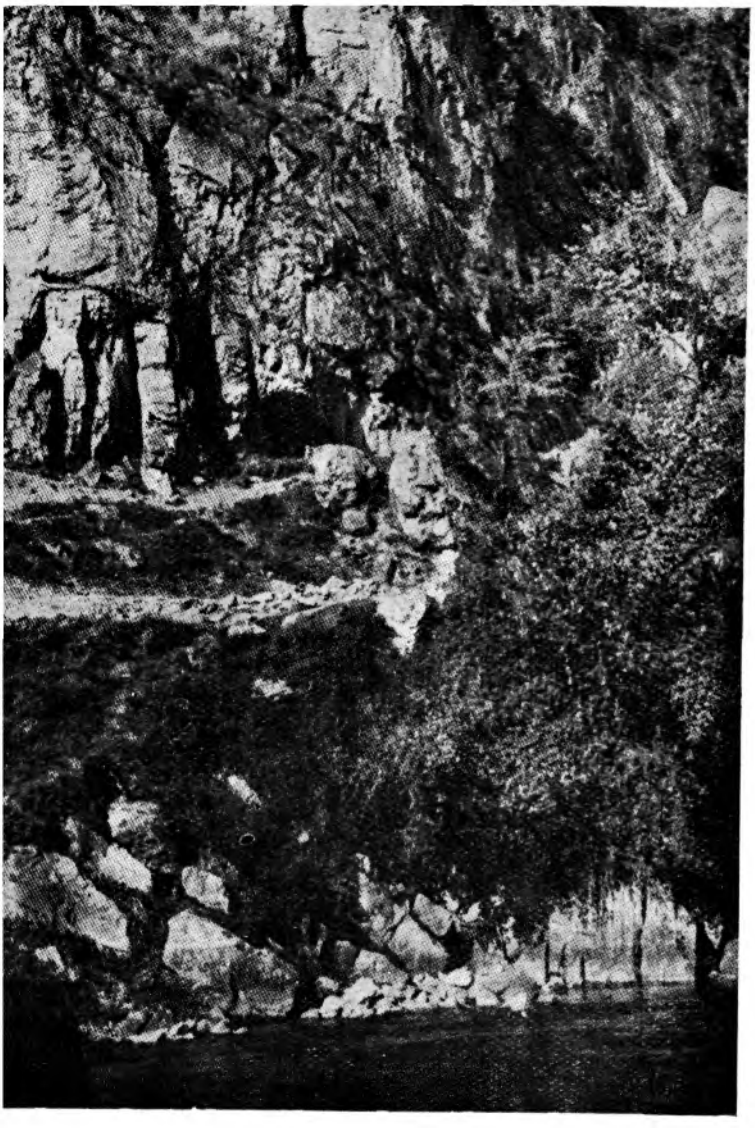

Съдраните дупки

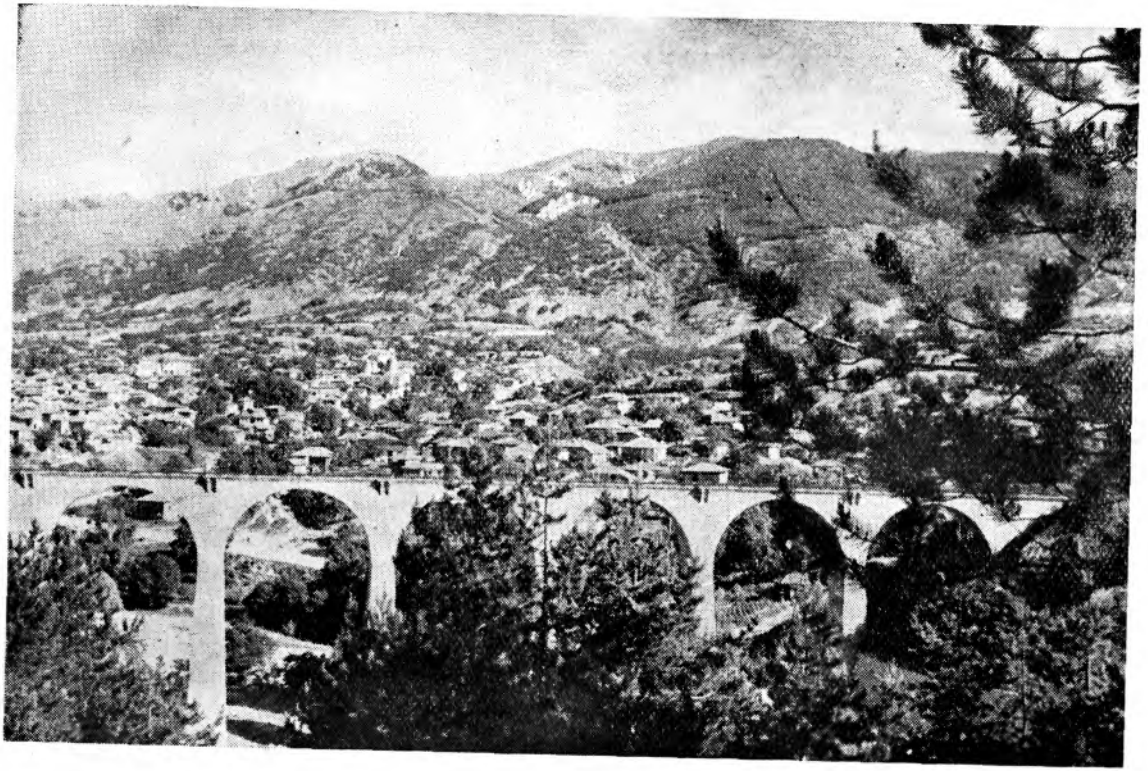

Град Клисура и връх Вежен

Купените и зад тях в. Ботев, гледани от в. Левски

Мазалат зиме

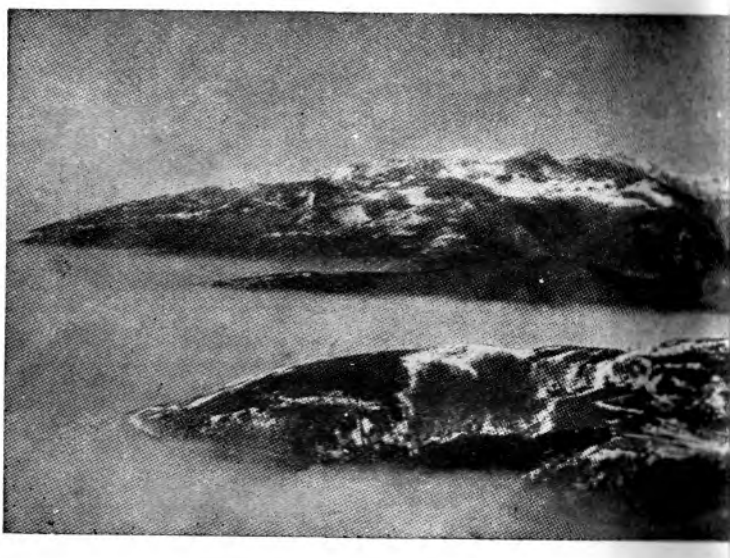

Поглед към Мазалат
от Градищица

20·00